GERMANS CASTELLS,
art i figures per al pessebre

Ramon Albornà i Rovira • Ismael Porta i Balanyà

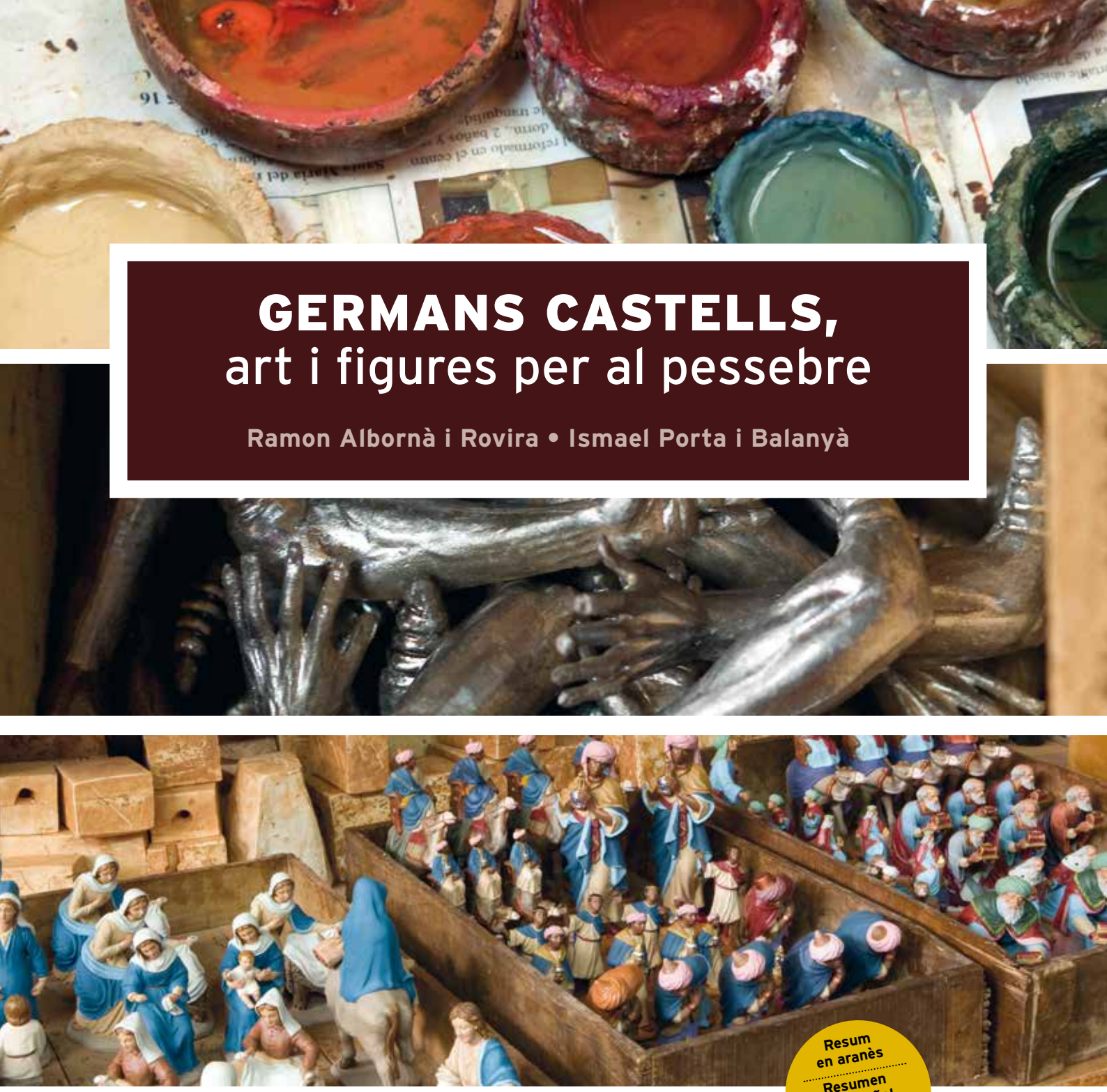

Resum en aranès
Resumen en español
Summary in English

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Germans Castells, art i figures per al pessebre

Ramon Albornà i Rovira
Ismael Porta i Balanyà

Germans Castells, art i figures per al pessebre

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Albornà Rovira, Ramon, autor
Germans Castells, art i figures per al pessebre. – Primera edició
Bibliografia. – Text en català, resums en occità, castellà i anglès
ISBN 9788439397953
I. Porta i Balanyà, Ismael, autor II. Catalunya. Departament de Cultura III. Títol
1. Castells (Família) – Història 2. Pessebristes – Catalunya – Biografia 3. Pessebres – Catalunya – Història
929.52Castells
73.046.3.071:379.826(460.23)(091)

Amb la col·laboració de:

Federació Catalana de Pessebristes

Museu del Pessebre de Catalunya
Montblanc

Nota dels autors

Durant la preparació d'aquest llibre va sorgir l'existència d'una filmació familiar feta pels oncles Martí i Joan, grans afeccionats al cinema. Gràcies a la cessió de la família, i al suport del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, aquesta filmació inèdita, feta entre els anys 1974 i 1976, s'ha digitalitzat i posat a l'abast del públic, i permet veure el procés d'elaboració de les figures fa quaranta anys. Alhora, junt amb la preparació del llibre, s'ha tornat a fer una filmació de tot aquest procés artesanal, realitzada per Josep Ardila Cortés, que permet veure com es mantenen les tècniques que utilitzaven les anteriors generacions, i on s'observa que l'únic canvi rellevant durant aquests anys ha estat la substitució del forn. Aquests dos petits reportatges els podeu consultar en línia al canal de vídeo del lloc web de la Federació Catalana de Pessebristes (www.pessebrescat.cat), del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (http://cultura.gencat.cat/cpt/germans-castells) i del Museu del Pessebre de Catalunya (www.museudelpessebre.cat)

© **Del text:** Ramon Albornà i Rovira, Ismael Porta i Balanyà

© **Del pròleg:** Josep Fornés i Garcia

© **De les fotografies:** Jordi Balanyà i Pooch (en cas contrari, s'esmenta l'autor)

Coberta:
Jordi Balanyà i Pooch

© **D'aquesta edició:** Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Direcció General de Cultura Popular i Associacionisme Cultural

Diseny i maquetació:
Entitat Autònoma del Diari Oficial i de Publicacions

Primera edició: desembre de 2018

DL B 26496-2018

ISBN: 978-84-393-9795-3

Aquesta obra es distribueix mitjançant una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 4.0 Internacional (CC BY-NC-ND 4.0) de Creative Commons. Es permet la seva reproducció, distribució i comunicació pública sempre que se'n citi la font. No es permet fer-ne ús comercial ni generar obres derivades. Per veure els termes complets de la llicència, visiteu: http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.ca

Sumari

Presentació 7

Pròleg 9

Catalunya, pessebres i figuraires 13
Figures per als pessebres 16
Els escultors del pessebre 18

La nissaga dels Castells 23
L'avi Castells, de la talla de fusta al fang 25
Joan, Josep i Martí Castells i Martí -
La professionalització del taller d'artesans 29
Martí i Joan Castells Badia, el relleu i la continuïtat 39

Martí Castells i Martí, l'escultor de les figures *a palillo* 49
El pessebrista constructor i figurista 52
L'etapa de modelatge per a les firmes comercials 54
L'eclosió de l'escultor i de les obres originals 56

La internacionalització.
L'escola de Barcelona i les figures Castells 65

Figures de fang, artesania amb rigor i professionalitat 73
L'original i els motlles 78
L'emmotllat per premsatge 80
L'emmotllat per colada 82
La composició de la figura i el retoc 84
La cuita 86
El bany de cola 88
Braços, potes i accessoris de plom 90
La pintura a l'oli 92

L'obra de la nissaga dels Castells, peces de museu 95
Museus i exposicions permanents a Catalunya 98
Museus i exposicions permanents a l'Estat espanyol 111
Museus i exposicions permanents a Itàlia 116

Galeria d'art i escultura 121

Bibliografia 165

Agraïments 167

Resum en aranès 171

Resumen en español 177

Summary in english 183

Presentació

Aquest llibre és una aproximació excel·lent al fet pessebrístic, des de la vessant històrica i sobretot artística, ja que el pessebrisme té dues vessants, l'artística i, evidentment, la religiosa, sense oblidar que a aquesta doble vessant, se li ha d'afegir el fet associatiu que el pessebrisme sens dubte té.

La família Castells, no només els germans Castells, és una nissaga, la història de la qual està estretament lligada a la història del pessebrisme a Catalunya, i és per això que aquest llibre va més enllà de la història familiar i parla també de la història i el desenvolupament del pessebrisme a Catalunya.

Hi ha un aspecte de la família Castells, que sovint queda oblidat, però que és de justícia destacar, el de la projecció internacional de la seva obra. Sorprèn, que una cosa tan local i pròpia només del cicle nadalenc, pugui tenir aquesta projecció. Però la feina dels Castells ha tingut una influència i una repercussió internacional en el món del pessebrisme. El cas més conegut és el de la introducció del diorama, amb el que això comporta de perspectives, camps de profunditat, etc. En aquest temps de globalitzacions, que una cosa tan local acabi essent global, convida a la reflexió.

Un pessebre no només són les figures, també hi ha els diorames, la molsa, els elements decoratius... Però les figures sí que en són l'element central i definidor. En un pessebre, les figures en són l'aspecte diferenciador i definidor. Per tant, parlar de les figures del pessebre és la millor manera que tenim de parlar dels pessebres.

Però a més dels "professionals" del pessebrisme, que és de qui parla aquest llibre, m'agradaria destacar ara els pessebristes "aficionats" –que som la immensa majoria–, els que es manifesten un cop l'any; surten del cau a primers de desembre i tornen al niu, segons marca la tradició, per La Candelera.

"Fer el pessebre", sobretot quan hi ha criatures, ha sigut i és, i esperem que continuï sent-ho, tot un esdeveniment familiar. Els qui ja som grans no hem oblidat, ni oblidarem mai, quan de petits fèiem el pessebre amb els avis o amb els pares. Primer que res s'havien d'obrir unes caixes polsoses on hi havia curosament embolicades les figures, després hi havia el suro i també altres elements no peribles, com la cova, el pont, l'estel...; en alguns casos es guardava, d'un any per l'altre, el paper de plata per fer el riu o el paper blau que feia de cel. Paral·lelament, s'anava a herboritzar i, abans que el sentit comú i el sentit ecològic ho prohibissin, a recollir la preuada molsa. Amb tots aquests elements ja es podia "fer el pessebre", que solia representar una modificació en la distribució dels mobles; a banda de la instal·lació elèctrica, que lògicament anava a càrrec dels grans. "Fer el pessebre" era, doncs, una obra col·lectiva, tot i que cada casa és un món, amb bastant marge de creativitat, on els suggeriments i les iniciatives eren gairebé sempre ben rebuts. I després hi havia el fet que no era mai una obra tancada, els reis s'anaven apropant a la cova, el caganer canviava de lloc, etc. El pessebre és, doncs, una obra col·lectiva, fruit de la creativitat familiar i també obra oberta, en el sentit que li donava Eco.

Un cop "fet el pessebre", aquest es convertia en l'element central de les festes nadalenques, s'ensenyava amb orgull a amics i veïns, se li cantaven les nadales, etc., fins a La Candelera, o algunes setmanes abans, en què es desmuntava i es desava a les caixes, fins l'any següent, participant també del sentit cíclic que tota festa popular té.

No voldria acabar sense fer esment a la recent concessió de la Creu de Sant Jordi als germans Castells (Joan i Martí Castells Badia) pels "serveis prestats a Catalunya" a través de l'escultura de figures del pessebre. Una distinció justa i merescuda, per a ells, però –com ells mateixos van expressar– extensible a tot el moviment pessebrista català. Gràcies.

Lluís Puig i Gordi
Director de Promoció Internacional
Departament de Cultura
Generalitat de Catalunya

Pròleg

Hi ha qui diu que el bon pessebrisme barceloní arriba a un punt d'excel·lència a cavall dels segles XVIII i XIX i que, malgrat guerres i carlinades, arriba al segle passat amb una mala salut de ferro. Hi ha també qui atribueix als Borbons la introducció de la tradició en les cases bones de la gent de perruca empolsinada.

Vet aquí com hauria arribat a amarar-se, en l'imaginari de la nostra gent, una antiga tradició napolitana que l'orde dels franciscans va fer arrelar en les pràctiques de catequització de la gent més senzilla que no tindria accés a la instrucció de lletra a la Itàlia del segle XIII.

Sigui com sigui, diuen que la gent corrent va imitar la gent adinerada que feia pessebre a casa, fent servir figuretes més modestes que les de palau, recreant aquelles escenes imaginades de les contalles de capellans i beates a la vora de brasers i estufes.

Fou així com sorgirien llenyataires i caganers, velles que filen i pastors amb samarra, flabiolaires, bens, bous, vaques i anunciates amb angelets bufadors damunt de branquillons de farigola seca, i molses, i suros i demés prodigis d'aquell altaret que recrea tot un món enmig de la intimitat de les cases de la bona gent.

Ben aviat la bona traça dels artesans va fer arribar a la categoria d'art popular la creació de petites escultures de fang poc o més cuit, però policromades amb la delicadesa del miniaturista més exigent.

En la memòria de la gent que estima el pessebre ressonen noms com Amadeu, Campeny, Vallmitjana, Talarn, Teixidor, Escaler, Carratalà, Marcé, Vidal, Brull o Camps.

Però n'hi ha un, de nom, que de tant i tant sentir-lo s'ha fet com de casa: Castells! La nissaga dels Castells va ser tan prolífica en obra com celebrada en estil. Martí Castells (1915-1995) i els seus dos germans, en Joan i en Josep, van aconseguir atendre i abastir una deman-

da creixent i continuada de figures en el mercat, i afavorir així, com aquell qui no vol, la consolidació i l'extensió del pessebrisme. Els tres germans van portar al primer nivell la discreta producció de figures que havia iniciat el seu pare, "l'avi Martí", i van assolir un gran reconeixement en el món del pessebrisme, que ha trobat continuïtat amb l'acurat treball d'en Joan i en Martí, fills d'en Josep.

Les més celebrades de les figures Castells són aquelles que donen força expressiva als personatges:

Un sant Josep fuster recolzat en la seva serra amb aquell posat fotogràfic. Aquell noiet que derrama la llet, acabada de munyir, en veure l'aparició de l'àngel que mai podrà veure el pastor, cec i de mirada perduda, que escolta atentament l'anunci d'un ésser alat baixat d'un cel de paper pintat.

Potser Martí Castells havia vist la figura de la mare carregada de fills d'en Teixidor, aquella figura que els pessebristes més castissos coneixen amb el malnom de "La Desgraciada", pobreta!

Dels Castells, per fi, destaca l'habilitat que en Martí tenia en usar el *palillo*. Aquelles samarres, aquells xais, aquells corders! Tot i que en Marcé també hi tenia traça, la nissaga dels Castells serà sempre coneguda per la gràcia en la utilització d'aquesta tècnica i en l'expressivitat de les seves figures.

Prop de segle i mig d'una nissaga d'escultors que des del barri de Sants de Barcelona han omplert d'art i fantasia els pessebres de Catalunya i el món.

Josep Fornés i Garcia
Antropòleg, museòleg i mestre
Director del Museu Etnològic i de Cultures del Món de Barcelona

Catalunya, pessebres i figuraires

Albert Català Pou,
pessebrista, president de la Federació Catalana de Pessebristes

Soc dels que penso que, en la construcció d'un diorama, la idea és un 50%; la construcció, un 25%, i la figura que hi dona vida, el 25% restant. Els pessebristes, per completar un pessebre amb prou garanties i perquè quedi acceptable, necessitem aconseguir l'harmonia entre idea, realització i figures. Quants diorames hem vist als quals els falla una d'aquestes potes...

Per als pessebristes, la nissaga dels Castells ha estat un referent que ha format part, durant dècades, del ritual d'encarregar les figures. Trucàvem a principis de gener, els anàvem a saludar, ja amb la idea del que volíem, i encarregàvem les figures. Puntualment, sense cap tipus de retard, el dia acordat tenien les figures preparades. Quina il·lusió aquell dia, amb el diorama ja començat, anaves a buscar-les i, amb la capsa de sabates i la palla a dins, t'emportaves el tresor.

Sense oblidar els altres artesans, inconscientment, molts de nosaltres hem anat a veure'ls molts cops. El seu estil és garantia de l'èxit del qual us parlava abans; harmonitza i dignifica les nostres obres. Un estil inconfusible, impacte de tranquil·litat, serenor i pau en els nostres pessebres.

La nissaga dels Castells, que durant tants anys ha conviscut amb el pessebrisme, es mereix un reconeixement. La Federació Catalana de Pessebristes i el Museu del Pessebre de Catalunya a Montblanc, conjuntament amb la Generalitat de Catalunya, ha volgut deixar constància amb aquest llibre de la seva importància. S'ho mereixen.

Claudio Mattei,
pessebrista, Itàlia

Em sento orgullós i afortunat de tenir diverses figures dels germans Castells; en particular, les figures *a palillo* d'en Martí. Em considero un expert pessebrista i coneixedor de molts escultors de figures de pessebre i puc dir, amb seguretat, que les figures d'en Martí Castells són les més precioses i artístiques que hom podria desitjar. Els pastors, l'expressió de les verges i, en general, tots els personatges que creen transmeten una serenitat i una dolçor que és difícil de trobar en altres artistes. La delicadesa del color i l'anatomia perfecta fan d'aquestes petites figures veritables obres mestres. Però parlar només de les figures de *palillo* seria un error; gent com jo, que hem fet diversos viatges a Barcelona per anar a buscar les figures de sèrie dels germans Castells, sabem la gran alegria continguda amb què ens emportàvem aquells petits paquets amb extrema cura cap a les nostres llars, i amb l'orgull d'estrenar les figures per completar els nostres diorames. Els pessebristes italians estem en deute amb aquesta família d'escultors que, en la humilitat del seu taller, omplen el món d'art.

Catalunya, pessebres i figuraires

D'arrel religiosa, en el marc de la cultura cristiana, el pessebre ha esdevingut també tradició, un costum nadalenc present en moltes llars catalanes. Una tradició popular a la qual cal reconèixer també la seva vessant artística, reforçada per una voluntat associativa que a Catalunya té ja més de 150 anys d'història. Tanmateix, no hi ha pessebre sense figures, una riquesa que a vegades passa desapercebuda en el marc dels pessebres i diorames de les nostres llars i exposicions nadalenques, però és necessari reconèixer aquesta aportació imprescindible. De la mateixa manera que la tècnica de l'Escola de Barcelona de pessebrisme és reconeguda arreu, Catalunya també disposa de grans autors que han fet de les seves figures de pessebre autèntiques obres d'art, conegudes i reconegudes més enllà de les nostres fronteres.

Per a Joan Amades, el terme "pessebre" ja expressa aquest sentit d'iconografia, de representació religiosa. Val a dir, però, que aquestes representacions cristianes de les escenes del Naixement de Jesús, que Josep Maria Garrut té a bé anomenar "presències", són un fet bastant modern dins del mateix cristianisme. Una de les referències precursores d'aquesta representació se situa al segle VII en un oratori a l'església de Santa Maria la Major de Roma, amb una estructura semblant a la Santa Cova de Betlem. És un símbol de la tendència en què la representació de les escenes bíbliques augmenten la figuració, pensada també per promoure la devoció dels fidels. El pas més decisiu de cara a aquesta representació l'hem de situar a Greccio, a la Toscana, on l'any 1223 Sant Francesc d'Assís va celebrar una missa de mitjanit i hi va configurar un altar davant d'un pessebre fet amb palla, amb el bou i la mula. A partir d'aquí, són els franciscans els qui en faran una extensió més gran, tant com a homenatge al seu fundador com també en la divulgació del fet religiós del naixement.

És als segles XVIII i XIX quan s'estén i arrela a Catalunya el costum de fer el pessebre. Una tradició divulgada com a element de catequesi, com hem dit pels franciscans, però que també ens hauria arribat des del regne de Nàpols, portada per alguns aristòcrates durant el regnat del rei Carles III, gran entusiasta del pessebre, element que no mancava mai a les dependències reials. En un primer moment el pessebre

s'ubica en convents i esglésies. A casa nostra, però, cal posar de relleu que aquest costum es popularitza i s'implanta a les cases de les classes socials més diverses, des de les més nobles a les més humils, com ho prova l'existència de la Fira de Santa Llúcia, de la qual tenim referència escrita a finals del segle XVIII, prova evident que hi havia una demanda de figures i elements per construir el pessebre, i que aquesta demanda potencial feia necessària l'existència d'un mercat. Garrut ens parla d'aquesta etapa com la de "democratització" del pessebre, el reflex de la seva extensió i popularització, que també va associada a una adaptació al seu entorn, en què adapta figures a la realitat més propera, passant també a ser una realitat folklòrica.

La data més antiga que coneixem de la Fira correspon a l'any 1786. Aquesta data és ben concreta i no dona lloc a dubtes, tant de la seva celebració com de la importància, ja que dues fonts ben versemblants ens en deixen constància. La primera font la trobem en la ploma de Rafael Amat, escriptor català del segle XVIII (1746-1818), conegut amb el sobrenom de Baró de Maldà. La segona font ens arriba del gran folklorista i autor del costumari català Joan Amades (1890-1959), que confirma l'any 1786 com la data coneguda més antiga i fidedigne.[1]

Arribats a aquest punt, ens cal fer la diferenciació dels dos components principals del pessebre: per una part, els paisatges i les seves construccions i, per l'altra, les figures.

Figures per als pessebres

En paral·lel a l'extensió del costum de fer el pessebre, i a la seva adaptació cultural, alguns artistes i artesans catalans van començar a fer figures i a recrear escenes del Naixement de Jesús, adaptats als seus estils escultòrics i creant figures en miniatura amb una diversitat d'estils, des d'opcions inspirades en l'orientalisme, passant per creacions d'estil barroc i altres propostes, per una figura més realista i natura-

1 Fira de Santa Llúcia [en línia]. <www.firadesantallucia.cat> [Consulta: 10 maig 2017].

lista. El fang i la fusta esdevenen els materials utilitzats per aquesta estatuària de petit format, fidel a la tradició dels materials usats històricament per les diferents civilitzacions de la zona mediterrània en l'artesania i l'escultura.

Josep Maria Garrut ens parla de la importància de les figures en el pessebre: "Els personatges estàtics del pessebre en constitueixen la iconografia i són els qui donen vida al paisatge i a l'arquitectura, i centren la seva importància, perquè hi intervenen en primer lloc les persones sagrades, per les quals, únicament i exclusiva, s'aixeca l'escena, en general, complementada per una nodridíssima població que constitueix l'ànima fervorosa i devota del poble o d'aquest mateix poble artesà en el seu fer diari; d'aquí que la intervenció de figures representant totes les classes laborals sigui proverbial en la majoria de pessebres".[2]

A Catalunya, la primera referència sobre figures de pessebre la trobem a l'any 1585 en un inventari d'un beneficiat de la Seu de Vic, Pere de Bonavia, on consten "unes imatges de terra del Naixement".[3]

Però també hem de constatar l'evolució i l'adaptació d'aquestes petites escultures en els seus contextos socioculturals. Per Basili de Rubí, és lògic que el pessebre hagi adaptat els paisatges a la nostra realitat propera, i les figures dels nostres pessebres a les nostres maneres de vestir i costums, de la mateixa manera que "cada obra d'art és filla inexorable de la seva època, d'un determinat segle, d'una determinada cultura i civilització".[4]

Tanmateix, aquesta ha estat una distinció, i alhora discussió, sobre els estils i les representacions en què s'havia de fer el pessebre, des de la representació fidel als paisatges hebreus i a les figures amb vestimentes de l'època fins a l'actualització i ambientació de paisatges i figures a la nostra realitat propera, amb la creació de figures més au-

---

2 Garrut, Josep Maria. *Viatge a l'entorn del meu pessebre*. Barcelona: Editorial Selecta, 1957.

3 Amades, Joan. *El Pessebre*. Barcelona: Editorial Aedos, 1959 (1a edició, 1949).

4 De Rubí, Basili. *Art Pessebrístic*. Barcelona: Editorial Rubí, 1947.

tòctones. Una dualitat que s'ha anat produint al llarg de tota la història pessebrista, difícil de delimitar, i que ha provocat fins i tot, en paraules de Basili de Rubí, situacions d'anacronisme, en trobar-nos davant de paisatges pessebrístics de la nostra geografia, poblats per figures de pessebre amb vestimentes de tipologia hebrea, i a l'inrevés.

Els escultors del pessebre

Si ens centrem en les figures, àmbit en què se situa aquest llibre, hem d'afirmar sens cap mena de dubte que Catalunya ha tingut grans escultors, de prestigi reconegut, que han fet una gran aportació al pessebre. Una visió artística de la representació de les escenes del Naixement que no ha quedat al marge de les interpretacions dels corrents artístics del moment i de la necessitat, o no, d'ambientalitzar els seus personatges als nostres entorns propers.

Dins de la producció de figures de pessebre, quant a la seva vessant de treball artesanal, podem trobar des de les figures que són més bastes en els seus acabats (quant al seu treball, no pas quant a la seva representació i emotivitat), d'altres més centrades en l'anècdota del personatge que representen, fins a figures amb una qualitat artística superior, més propera a una escultura més fidedigne i realista. Josep Maria Garrut considerava que la clau d'una bona figura de pessebre estava en la necessitat de trobar un terme mitjà en el seu modelatge, entre "l'anècdota" i la qualitat escultòrica. Precisament són aquestes figures més populars, més autòctones, les que han anat incorporant els personatges més populars al pessebre: el capellà, representants dels oficis, músics, etc. Una contextualització que ens ha generat fins i tot figures amb barretina i faixa, mocadors i mantellines, peces pròpies dels vestits tradicionals catalans, fet que alguns escultors han arribat a incorporar també a la pròpia escena del Naixement, una escena que sempre s'havia mantingut més aliena a aquesta popularització.

La primera referència important en la creació de les figures de pessebre a Catalunya la trobem al segle XVIII, amb Ramon Amadeu (1745-1821), amb una tipologia de figures amb una visió contemporània i

ajustada al seu entorn, especialment pel que fa a les vestidures dels diferents personatges, contemporànies a la seva època. Un estil que seria continuat amb formes més barroques per Damià Campeny (1771-1955) i, posteriorment, per molts altres autors que opten per localitzar les figures al nostre entorn modelant pastors, pageses, pescadors i altres personatges més costumistes i quotidians, entre els quals trobem Agapit Vallmitjana (1826-1919), Venanci Vallmitjana (1833-1905), Lambert Escaler (1874-1957), Julià Fàbregas (1886-1966) i Josep Maria Brull (1907-1995).

També ens trobem escultors que prenen una visió més arqueològica o orientalista de la seva obra, amb Domènec Talarn (1812-1902) com a principal precursor, minuciós en les seves creacions, amb figures amb una ornamentació molt detallista de les vestimentes. Un estil que també crea escola i és seguit per altres grans artistes com Joan Roig (1835-1918), Lino Fèlix (1850-1926), Salvador Masdeu (1864-1918), Josep Marcé (1866-1947) i Josep Prats "Pep del Nas" (†1940), entre d'altres.

Finalment, hem de parlar d'una altra corrent que pren presència de la mà de Pere Teixidor (de mitjan segle XIX al 1930), a qui s'atribueix un nou estil en la vestimenta de les figures, que Mn. Gudiol i Mn. Trens, experts i col·leccionistes d'art, van anomenar "vestits de figures de pessebre", amb una opció per figures vestides amb túniques i turbants, no necessàriament inspirats en la vestimenta real de l'època, i que s'acaben identificant com a figures d'estil hebreu. Amades les identifica com a figures vestides "a la jueva i a la galatea". Val a dir que Teixidor també va crear escola, i va deixar molts deixebles i imitadors de la seva obra, moltes vegades difícils d'identificar.

Ja al segle XX ens trobem amb autors que opten per estils artesanals amb més detall i realisme de les seves figures, i que es van plantejar també la producció de figures de sèrie a partir de motlles, atenent el creixement de la demanda de figures de qualitat amb uns preus més ajustats. En la seva obra, en la majoria de casos, ens trobem també amb un cert anacronisme en la producció, en la qual podem trobar obra d'estil hebreu, amb túniques i turbants, i també alguns autors

amb obra ambientada en el tipisme català, amb creacions de figures amb la vestimenta rural catalana. Cal destacar aquí l'obra de Daniel José Ursueguia, Lluís i Montserrat Carratalà, Vicenç i Andreu Muns i l'obra de la nissaga dels Castells.

En paral·lel a la seva popularització, també hi ha hagut petits artesans que han fet les seves figures de caire més popular per atendre la demanda pessebrista i que actualment, o fins fa alguns anys, venen o han venut la seva obra a la Fira de Santa Llúcia. Es caracteritzen també per una producció de figures més simples, però molt entranyables, que es coneixen com a figures de cara i creu, figures creades amb un únic motlle de dues peces. Sovint són artesans que fan figures de pessebre en el marc familiar, com a complement de les seves ocupacions habituals. Parlem d'artesans com Francesc Gòdia, Maria Carme Ferrer, Ibars, Abella, els germans Vidal, Aurora Mas, Ester Font i Laura Baldrich, la Pepa (Escaramuix), Anna Maria Pla (el Caganer)... entre d'altres.

Precisament, les figures de la família Castells han tingut i tenen un protagonisme especial en el marc del pessebre català. Una aposta empresarial familiar que ha atès una demanda creixent i consolidada del món del pessebre, i ha aportat rigor i qualitat en la seva feina, com ho evidencia la seva expansió i internacionalització, portant la seva obra més enllà de casa nostra. La prova de la importància de les seves figures rau en el fet que difícilment trobareu cap associació de pessebristes catalana que no tingui figures Castells a les vitrines o exposicions, i que tampoc serà una raresa trobar-les fora de casa nostra: a Navarra i el País Basc, Itàlia, Amèrica del Sud... És per això que aquesta nissaga d'artistes i artesans, amb més de 100 anys aportant el seu art al pessebre, mereixen el reconeixement en el llibre que teniu a les mans.

Anem, doncs, a endinsar-nos en el món de les figures Castells, però abans també volem fer esment a tot un grup d'artesans que actualment, situats ja al segle XXI, aporten el seu art al pessebre, amb creacions particulars i amb una diversitat d'estils creatius. En aquests moments el pessebre català disposa també de l'obra de Daniel José

Pons, els germans Colomer, Montserrat Ribes, Carme Carbó, Carlos Delgado, Josep Traité, Emili Soler, Gemma Bertran, Daniel Alcántara, Alina Antonell i Marçal Casanovas, entre d'altres.

Cal comentar també que actualment són cada vegada més els pessebristes que opten per elaborar les seves pròpies figures de pessebre, i es comencen a descobrir nous talents dels quals ben segur sentirem a parlar. En aquest sentit, són nombroses les associacions de pessebristes que impulsen, a part dels tradicionals cursets de pessebres, cursos per iniciar-se en el món del modelatge.

La nissaga dels Castells

Juan Giner Pastor,
pessebrista, Alacant

Martí Castells i Martí destacava per la seva senzillesa personal i la genialitat artística, art amb el qual va modelar una amplíssima gamma de figures. Paisatges i arquitectures cobraven vida animats per la presència de les figures nascudes del *palillo* amb esplèndida destresa, amb el treball de les seves mans expertes. Quina mestria la seva per captar gestos i actituds, per representar tipologies i abillaments, per omplir amb el realisme dels seus personatges la perspectiva dels camins, els racons dels carrerons, els interiors ombrívols de les cases. Quina sensibilitat i delicadesa per fer sorgir del fang les cares de Maria i el nen Jesús, en figures destacades de tendresa i serenor, amb un prodigi de bellesa que només els homes privilegiats poden aconseguir.

Al costat, la tasca dels seus germans Joan i Josep, i després la dels seus nebots Joan i Martí, que han permès als pessebristes ampliar alguns anys més les col·leccions, que són una veritable joia per a les associacions i els particulars que les posseeixen.

L'art dels germans Castells, un tresor, pel qual manifesto respecte i admiració, i l'afecte que durant moltes dècades els he expressat.

Alberto Finizio,
pessebrista, president de l'Associazione Italiana Amici del Presepio

Fou Angelo Stefanucci qui va donar a conèixer les obres dels Castells a Itàlia quan hi va portar per primera vegada les seves figures l'any 1949. Van ser un gran èxit (a Itàlia no hi havia res d'això), i el carrer Caballero, 35, de Barcelona es va convertir en pelegrinatge de molts viatges dels Amici del Presepio. Les seves figures van enriquir els primers diorames pessebrístics al nostre país –Amelia, Bordighera, Sant Pol Matese, Brembo de Dalmine– i, a Roma, el Museu de l'Associazione Italiana Amici del Presepio. Els seus treballs han acompanyat el naixement i el creixement del moviment pessebrista al nostre país, han estat un model i un estímul per a molts escultors que a Itàlia, amb el temps, s'han aventurat a crear figures de pessebre. Avui podem presumir de molt bons escultors, i molts, potser sense saber-ho, són "fills" de Martí Castells i dels seus germans.

El pessebrisme italià deu molt a aquests artesans extraordinaris!

La nissaga dels Castells

Les figures de pessebre realitzades per la família Castells han estat durant les darreres dècades, sens cap mena de dubte, els estadants més presents als pessebres catalans, tant a les exposicions nadalenques de pessebres dels nostres pobles i ciutats, com en moltes cases on l'art i el costum de fer el pessebre és una tradició molt estimada i cuidada al llarg de més de 100 anys.

La història pessebrista de la nissaga dels Castells comença amb l'avi Martí, en Martí Castells i Martí, imatger especialitzat en la talla de fusta, al qual seguiria l'eclosió de l'empresa familiar amb els seus fills Joan, Josep i Martí Castells i Martí, i que ha estat continuada per dos dels seus nets, Joan i Martí Castells Badia. Gràcies a ells, les figures de pessebre del taller familiar han arribat a infinitat de pessebres no només a Catalunya, sinó també arreu del món.

L'avi Castells, de la talla de fusta al fang

Als 23 anys Martí Castells i Martí s'estableix com a imatger amb taller propi al carrer d'Entença de Barcelona. La seva especialitat artesanal, exercida amb gran destresa, era la talla de fusta, bàsicament d'imatgeria religiosa. L'any 1918 es trasllada a un local propi al carrer de Caballero, número 35, del barceloní barri de Sants, on actualment encara hi ha el taller familiar.

Als 14 anys va començar a treballar al taller d'Enric Castells (que, per cert, no era familiar seu), on es va especialitzar en la talla i el gravat de caps i mans de les diferents imatges religioses que es produïen al taller. Posteriorment va treballar per als tallers d'Olot, la casa Barberó i la casa Rosés, on va assolir una certa popularitat, i es va convertir en un artesà força demandat pels clients. Va compaginar la seva feina amb els estudis a l'Escola de Belles Arts de Barcelona.

Les revoltes de principis del segle XX i, definitivament, la Guerra Civil espanyola van provocar una reducció en les comandes del taller dedicat a la imatgeria religiosa, de manera que Martí Castells, "Avi", va començar a modelar les primeres figures de pessebre que sortiri-

en del taller familiar i que la seva esposa Rosa Martí venia a la Fira de Santa Llúcia.

Com a tallista de fusta, va assolir una bona fama, que el va portar a atendre comandes més enllà de casa nostra, amb majoristes i marxants d'art que exportaven també la seva obra cap a Amèrica del Sud. Tenim notícia d'obres importants creades per "l'Avi Martí", de les quals es podrien destacar una imatge de Sant Antoni de Pàdua a l'església de Sant Agustí a Barcelona, un retaule al Santuari de Núria, i una imatge de Sant Blai per a la Parròquia d'Urduña, a Biscaia. De cap d'aquestes, a causa dels diferents episodis de la crema d'esglésies i convents, tenim evidència.

Precisament el testimoni gairebé únic de la seva bona tasca en la talla d'imatges el trobem en una petita vitrina al mateix taller familiar, fruit de les circumstàncies del moment. Es tracta d'una Mare de Déu del Carme, delicadament tallada i policromada.

Entre el 26 de juliol i el 2 d'agost del 1909, Barcelona viu diversos successos revolucionaris de vaga general, emmarcats en una greu crisi política i social, que coneixem com la Setmana Tràgica. La violència es va dirigir especialment contra l'Església i les propietats eclesiàstiques. Hi havia un sentiment arrelat en el poble del fet que tots els mals del país es devien a la mala influència de l'Església, que servia als poderosos i atresorava grans tresors patrimonials. El 27 de juliol, a Barcelona van cremar esglésies i convents, amb retaules i altres béns religiosos de notable importància cultural, i van causar un mal irreparable al patrimoni del país. El balanç a Barcelona serà de 78 persones mortes i més de 500 de ferides, i 112 edificis incendiats, entre els quals n'hi ha 80 de religiosos.

La clienta que havia fet l'encàrrec de la imatge, atemorida pel moment, va renunciar a anar-la a recollir, de manera que aquesta obra es va quedar al taller familiar i, actualment, és el testimoni de la professionalitat de l'"Avi Martí".

Les primeres figures de pessebre van ser, doncs, l'opció necessària per complementar la davallada de feina del taller d'imatgeria pels moviments populistes anticlericals del moment, com hem comentat,

Mare de Déu del Carme, talla de fusta policromada, obra de Martí Castells, "Avi". 1909. 80 cm. Jordi Balanyà

Mare de Déu del Carme, detall. Jordi Balanyà

però també per la dificultat d'aconseguir fusta de qualitat, la matèria prima. Val a dir que la destresa en el modelatge en fang no era tan hàbil com en la talla de fusta, de manera que les figures que va començar a modelar eren d'acabats més bàsics, sense una visió definida de proporcions i mides. En aquests primers moments també és interessant comentar que les figures de sant Josep i la Verge Maria portaven corona de llautó, més en la línia de la imatgeria religiosa i de les figures que s'estaven fent als tallers d'Olot, figures a les quals la seva esposa també pintava un rivet daurat a les vores de capes i túniques.

D'aquesta etapa també en tenim poca constància, tant de l'obra física com gràfica, però us en podem mostrar algunes peces que conserva la família, tot i que estan sense policromar.

Dones, terracota, obra de Martí Castells "Avi". Principis del s. XX. 20 cm.
JORDI BALANYÀ

Pastoret, terracota, obra de Martí Castells "Avi". Principis del s. XX. 15 cm.
JORDI BALANYÀ.

Martí Castells i Martí, "l'Avi Martí" (1873-1937)

Martí Castells "Avi" i Rosa Martí, amb el seu fill Joan.
FAMÍLIA CASTELLS

És el primer membre de la nissaga dels Castells. Va ser el que va iniciar el negoci familiar dedicat a la producció artesanal de figures de pessebre de fang. Va estudiar a l'Escola de Belles Arts de Barcelona i professionalment va destacar com a tallista de fusta, amb imatges de caire religiós.

Es va casar amb Rosa Martí Carbó, amb qui va tenir tres fills –en Joan, en Josep i en Martí–, per això, pare i fills compartien els mateixos dos cognoms.

Joan, Josep i Martí Castells i Martí - La professionalització del taller d'artesans

Els tres germans són els artífexs del treball que ha donat nom i projecció a les figures de pessebre dels germans Castells. Amb ells, i en certa manera determinats per les circumstàncies familiars i la situació que vivia el nostre país, neix l'opció per a una proposta de negoci familiar, en què cada un dels tres germans assumeix un rol indispensable en la cadena de producció. Alhora, tots tres es dedicaran conjuntament a l'emmotllat i pintat de la seva producció, amb una demanda creixent que va arribar a fer necessari tenir dos treballadors: Manel Muns, que posteriorment també es dedicaria a fer figures de pessebre pròpies, i Miquel Julián.

En plena joventut els germans Castells van perdre el seu pare, just acabada la Guerra Civil, i en pocs anys també la mare. Dues pèrdues familiars situades en un context de guerra i postguerra que també estava determinant la situació de moltes famílies i ciutats del nostre país.

Un context que en el cas de la família Castells va suposar que en Joan fos mobilitzat com a telegrafista i destinat als escenaris de la Batalla de l'Ebre, una de les més significatives i cruentes de l'episodi de guerra, on el van fer pres i el van portar a un camp de presoners a Bilbao, on va passar tres anys, sense notícies per a la família. En Josep també va ser mobilitzat durant la guerra i destinat als fronts de l'Aragó.

La Batalla de l'Ebre va ser una de les accions militars més importants i sagnants de la Guerra Civil espanyola de 1936-1939, determinant en l'acabament a Catalunya del conflicte entre els republicans i les tropes del general Franco. En 116 dies, a la vora dreta del riu Ebre, des de Faió a Xerta, l'exèrcit republicà va ser castigat durament per un oponent que tenia una neta superioritat aèria i d'artilleria. Es calcula que hi van morir uns 30.000 soldats republicans, i hi va haver moltíssimes baixes més, entre ferits i presoners.

Acabada la Guerra Civil el 1939, i fins al 1947, a Espanya van funcionar diversos camps de concentració franquistes que formaven part

Els germans Castells i Martí, treballant al seu taller el 1976.
Família Castells

dels instruments de repressió del règim de Franco, guanyadors de la guerra. En aquests camps s'hi internà els excombatents republicans de l'Exèrcit Popular que no es van exiliar després de la Guerra Civil. Prop de mig milió de presoners van estar en camps de concentració, i en molts casos els van obligar a fer treballs forçats.

En Martí, el petit dels germans, va poder romandre al domicili familiar, però amb la necessitat de col·laborar en l'economia de la llar i de tirar endavant el treball del taller, ja que era l'única font d'ingressos. Malgrat que no tenia una vocació inicial per l'escultura, sinó pel dibuix, va començar a refer algunes de les figures del seu pare. És quan retornen els seus germans a la llar familiar que es planteja el repte de treballar i consolidar el negoci familiar de les figures de pessebre. Es fan nous models de figures, més elaborades, i es fan nous motlles. S'inicia una producció més extensa, però alhora rigorosa i de qualitat.

En Joan, el més manetes de la família a nivell tècnic, serà l'encarregat de buscar models per elaborar noves figures i l'expert en fer motlles més complexes, per deixar enrere els models de motlles de dues peces i les figures de cara i creu.

Per la seva banda, en Martí modelarà tota la nova sèrie de figures que constituiran les col·leccions, gran part de les quals encara són les que produeix el taller Castells. És en aquest moment que s'estableix també una normalització de les mides de les figures, més realistes i proporcionades, i les diferents col·leccions de sèrie i mides que es comercialitzaran.

Finalment, en Josep s'encarregarà de la gestió econòmica, atenent els clients que s'adreçaven al taller i atenent les comandes de botigues especialitzades en la venda de figures de pessebre.

Així doncs, es posen les bases de la firma Germans Castells, i es modelen tots els originals de les diferents escenes típiques del pessebre, figures de complement, i també diversos quadres de les escenes del Calvari. Les figures dels germans Castells, d'un gran realisme i proporcions anatòmiques acurades en el modelatge, prenen com a estil el model de figura hebrea, amb túniques i turbants, tot i que també incorporen vestimentes de pells, sobretot en la representació de

Figura d'un àngel en les diferents mides de les col·leccions de sèrie de 20, 15, 11 i 8 cm. Jordi Balanyà.

Anunciació a la Verge. Sèrie d'11 cm. Jordi Balanyà

Cercant hostatge. Sèrie de 20 cm. Jordi Balanyà

Naixement. Sèrie de 20 cm. Ramon Albornà

Adoració de Reis. Sèrie de 20 cm. Jordi Balanyà

Caravana de Reis. Sèrie de 15 cm. Jordi Balanyà

Visitació. Sèrie d'11 cm. Jordi Balanyà

Fugida a Egipte. Sèrie d'11 cm. Jordi Balanyà

Anunciata als pastors. Sèrie d'11 cm. Jordi Balanyà

Taller de Sant Josep. Sèrie de 15 cm. Jordi Balanyà

Casament de Josep i Maria. Sèrie d'11 cm. Jordi Balanyà

Primers passos. Sèrie de 15 cm. Ramon Albornà

Presentació al temple. Sèrie d'11 cm. Pere Xavier Albornà

Naixement de "Murillo".
Sèrie de 30 cm. Jordi Balanyà

Reis adorant. Sèrie 30 cm.
Jordi Balanyà

pastors. Com hem dit, en aquest moment també es fa una proposta de mides d'escala per als diferents grups escènics i s'estableixen diferents sèries per a les mides de 4 cm, 6 cm, 8 cm, 11 cm, 15 cm, 20 cm i 30 cm.

Entre els quadres de pessebre més populars produïts pel taller Castells, a part de l'escena del Naixement, hi podem trobar l'adoració de reis, l'anunciata als pastors, l'anunciació a la Verge, el taller de sant Josep, el primers passos, cercant hostatge, la fugida a Egipte, i la caravana de reis, entre d'altres.

Posteriorment, pel que fa a les figures de motlle, als anys setanta es fa una actualització d'alguns models i es produeix també un grup del Naixement, conegut com a Naixement de Murillo, ja que s'inspira en el quadre de l'Adoració dels Pastors d'aquest pintor, a una mida de 30 cm, a la qual posteriorment seguirien una meravellosa adoració de reis.

L'anècdota d'aquest nou grup escultòric és que els primers que es van fer eren modelatges originals. Va ser la bona acollida i l'augment de la demanda el que va portar a fer-ne una producció de motlle. Alhora, els gustos dels pessebristes també van portar a fer un canvi en el model de Sant Josep, ja que l'original, reproducció fidel de la pintura, no acabava d'agradar als clients, que en demanaven el canvi.

Naixement català.
Sèrie de 15 cm.
Jordi Balanyà

També en aquesta època, atenent una vegada més la demanda dels seus clients, i a una aposta del pessebrisme català per ambientar els paisatges i les construccions dels seus pessebres al nostre entorn, els germans Castells també van produir un Naixement de sèrie amb vestimenta típica catalana, fins i tot amb l'opció d'un sant Josep amb barretina. D'aquest naixement català, amb les figures corresponents adorant i de camí, es fan en dues mides d'escala: d'11 cm i de 15 cm.

També tenen molt bona acollida i molta presència les figures dedicades a les escenes del Calvari, tot i que la producció de sèrie és més limitada i disposa d'una escala única d'11-12 cm. Entre els quadres més destacats hi ha la mateixa escena de la crucifixió, però també l'enterrament, el sant sopar, Jesús davant de Pilat, la coronació d'espines i l'entrada a Jerusalem, entre d'altres.

L'aposta per aquest model artesà, però amb una producció professionalitzada, els porta a tenir una demanda important, fins a l'extrem de no poder atendre totes les peticions de figures per la manca de capacitat de producció. De tots els pessebristes era sabut que calia fer

Calvari. Sèrie de 12 cm. Ramon Albornà

Jesús davant Pilat. Sèrie d'11 cm. Jordi Balanyà

Sant Sopar. Sèrie d'11 cm. Ramon Albornà

Enterrament. Sèrie de 12 cm. Ramon Albornà

Entrada a Jerusalem. Sèrie de 12 cm. Jordi Balanyà

La flagel·lació. Sèrie de 12 cm. Ismael Porta

Camí del Calvari. Sèrie de 12 cm. Ismael Porta

La resurrecció. Sèrie de 12 cm. Ismael Porta

la comanda de les noves figures al mes de gener; més tard, l'encàrrec ja no podria ser atès. Sens dubte un model d'èxit, tot i la senzillesa i el manteniment d'un sistema totalment artesà. Un model que no ha hagut de recórrer mai a una publicitat directa, ni ha fet necessari l'edició de cap tipus de catàleg per donar a conèixer la seva producció i ampliar la clientela.

Joan Castells i Martí (1909-1988)

Família Castells

El germà gran, i potser el més emprenedor, era l'expert en la vessant tècnica del taller, encarregat de buscar recursos, l'artífex de la fabricació dels motlles més complexos, l'encarregat de la cuita de les figures.

Gran afeccionat al cinema, junt amb el seu germà Martí, va fer una gravació en el format de 8 mil·límetres del procés d'elaboració d'una figura, un petit documental que actualment té un gran valor com a testimoniatge del món de l'artesania i les figures de pessebre.

Josep Castells i Martí (1913-2002)

Família Castells

Va cursar estudis de dibuix i escultura a la Llotja de Barcelona. Era l'encarregat d'atendre els clients, el responsable d'enviar les comandes i de la gestió econòmica del negoci familiar, que va assumir després de la mort del seu pare. En certa manera podríem dir que era l'administrador del taller.

Es va casar el 1947 amb Maria Badia. Van tenir quatre fills: en Joan, en Martí, la Roser i en Josep. En Joan i en Martí són els que han continuat amb el negoci familiar.

Martí Castells i Martí (1915-1995)

Família Castells

Va aprendre l'ofici a l'obrador del seu pare. Va cursar estudis de dibuix i escultura a la Llotja de Barcelona. Va iniciar-se arranjant antigues figures creades pel seu pare. Vers la dècada dels quaranta del segle XX, ja modelava les seves pròpies creacions. Va ser un escultor innovador i prolífic en les figures bíbliques i d'estil hebreu. El 1946 guanya el Premi de l'Associació de Pessebristes de Barcelona per a grups escultòrics a l'entorn del Naixement. La seva obra és el segell indiscutible de la marca Castells, i la seva obra original molt preuada per pessebristes i col·leccionistes.

Martí i Joan Castells Badia, el relleu i la continuïtat

En Joan i en Martí, els dos fills grans del Josep Castells i la Maria Badia, són la tercera generació pessebrista de la nissaga dels Castells. De ben joves van començar a treballar al taller del seu pare i dels oncles, on des de petits sempre havien fet mitja vida, i van aprendre tot el procés i funcionament del taller.

La seva opció ha estat la continuïtat del taller i la seva producció, fidels a un procés emprès per la seva família, però també convençuts que el treball amb el fang a partir dels motlles de guix constitueix la millor garantia de qualitat per a les figures del taller Castells. Tanmateix, tot i que els originals són bàsicament de l'oncle Martí, aquests

Martí i Josep Castells i Martí; i Joan i Martí Castells Badia al seu taller l'any 1987. Ismael Porta

darrers anys han incorporat algunes figures de sèrie a la col·lecció, sobretot per complementar algunes escenes del Naixement català i la creació d'una rondalla.

En Joan i en Martí reconeixen que han provat algun altre material, sobretot a l'hora d'elaborar els motlles, però els resultats no els han convençut, per la qual cosa prenen una opció convençuda pels motlles de guix i la reproducció de les figures amb fang. Per ells, és símbol de la millor qualitat i satisfacció, alhora, per mantenir-se fidels a un model que ha estat tan apreciat des de fa dècades pel món pessebrista.

En els primers anys de producció al capdavant del taller familiar, la seva preocupació ha estat continuar atenent la demanda, tot

Els germans Castells Badia i les seves esposes Maria i Maribel al taller l'any 2005. Família Castells

i haver-la de limitar a la capacitat de treball de ser les dues úniques persones encarregades de tot el procés. El millor indicador d'aquesta situació continua sent la limitació de rebre els encàrrecs dels clients durant el mes de gener.

Durant aquests darrers anys, però, el taller no ha estat aliè a la crisi econòmica, la qual ha comportat una certa disminució de la demanda. Però aquest ha estat el moment d'assolir un nou repte: atendre les demandes de figures més personalitzades per part de tots aquells pessebristes desitjosos de poder tenir altra vegada creacions úniques de can Castells. Ha estat l'inici d'una nova etapa més creativa, tot i que ells mateixos lamenten que potser ha arribat una mica tard.

Martí Castells Badia pintant.
Jordi Balanyà

Joan Castells Badia pintant.
Jordi Balanyà

En Martí, encarregat principalment de la producció de figures de sèrie, ha trobat el temps i la inspiració per tornar a realitzat grups, composicions de dues o més figures, que fa un parell o tres de dècades també havien estat una demanda força recurrent. Era una opció entre les figures individuals de motlle i els *palillos* de l'oncle Martí i en Joan. Tanmateix, en Martí no només ha rescatat alguns d'aquests grups, sinó que ha començat a crear algunes noves escenes i composicions força entranyables.

En Joan, per la seva banda, ha posat de manifest el seu instint d'escultor, i s'ha atrevit a modelar figures d'acord amb els gustos i les peticions dels seus clients. Ha sabut vèncer l'ombra de l'oncle Martí, que evidentment li genera un gran respecte, i ha afrontat una nova etapa en què ha aportat la seva obra que ell mateix prefereix

anomenar de “modelatge”, i no de *palillo*. Molts hem descobert la sensibilitat i el saber fer d’en Joan en la realització de noves figures i composicions úniques. Una faceta que també ha comportat una llista d’espera entre els seus clients per poder aconseguir les seves creacions.

Els anys, però, van passant, i tot sembla indicar que estem davant un futur incert en la continuïtat de les figures del taller Castells. Cap filla ni nebot s’ha incorporat al negoci familiar, la qual cosa fa força improbable, a hores d’ara, poder pensar en una quarta generació pessebrista.

Del taller Castells en quedarà, però, el testimoni de les seves figures de pessebre i dels reconeixements que, d’una manera o altra, ha anat rebent la seva obra més enllà del seu treball, més enllà de ser peces de museu.

Així, l’any 1976, en una exposició filatèlica que va coincidir amb el IX Congrés Internacional Pessebrista i el XIV Congrés Pessebrista Espanyol celebrats a Sant Sebastià, la Fàbrica de Moneda i Timbre va editar dos segells en què es reproduïen figures que Martí Castells havia modelat per a l’Associació de Pessebristes de Guipúscoa. En un s’hi reproduïa un naixement, a l’altre, un pastor amb un nen al coll. Se’n va fer un tiratge de 50 milions d’exemplars. Sens dubte, la difusió més gran que ha tingut el taller, tot i que no es tractava d’una campanya publicitària planificada.

Segells editats per Correus en motiu dels congressos pessebristes de Sant Sebastià. Any 1976. FNMT

Filmació del reportatge de Televisió Espanyola l'any 1972.
Família Castells

Martí Castells i Martí amb una de les càmeres dels professionals de televisió.
Família Castells

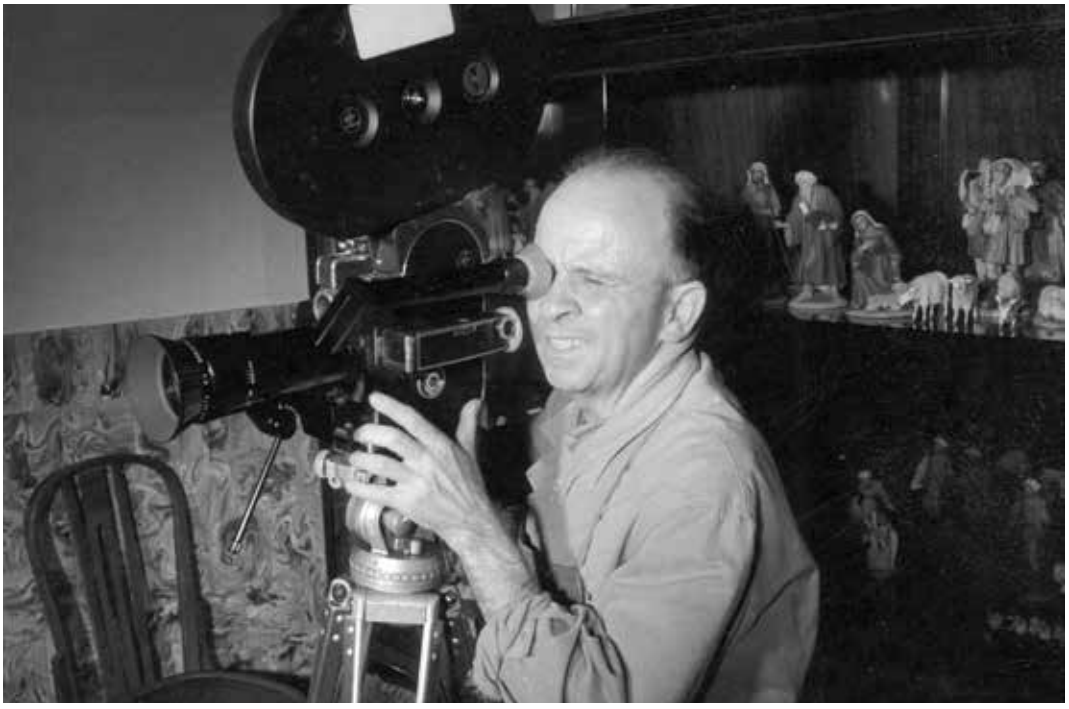

L'any 1972 també van ser protagonistes d'un reportatge de Televisió Espanyola sota la direcció del periodista Pérez de Rozas. El desplegament de grans càmeres i focus va ser força imponent en el marc del petit taller familiar.

Darrerament, i per posar un altre exemple del seu prestigi, el taller Castells ha protagonitzat un dels capítols del programa *Els últims artesans*, produït per Televisió de Catalunya, i emès per primera vegada el 14 d'abril del 2010. Es pot accedir a aquest reportatge des del web de TV3 a la carta (www.ccma.cat/tv3/alacarta).

Homenatge del Museu del Pessebre de Catalunya i de la Federació Catalana de Pessebristes. Montblanc, 2011. Jordi Balanyà

Medalla atorgada per la UN-FOE-PRAE. Any 2008. Ismael Porta

L'obra dels germans Castells també ha tingut reconeixements púbics. Sens dubte, el més rellevant en l'àmbit internacional, l'any 2008, al Congrés Internacional de Pessebristes que es va celebrar a Augsburg (Baviera, Alemanya), en el qual la família Castells va rebre la medalla de la Un-Foe-Prae. Posteriorment, a Catalunya, l'any 2011 el Museu del Pessebre de Catalunya i la Federació Catalana de Pessebristes van fer un reconeixement públic a la seva trajectòria i, darrerament, l'any 2015 també han rebut l'homenatge per part de l'Associació de Pessebristes de Vilafranca del Penedès.

Homenatge de pessebristes de Vilafranca del Penedès. Vilafranca del Penedès, 2015. Pere Xavier Albornà

Joan Castells Badia (1948)

Va començar a treballar al taller del seu pare i dels seus oncles de ben jove. Va cursar estudis a l'Escola Massana, on va estudiar diferents disciplines artístiques, tot i que ell mateix comenta que l'aprenentatge l'ha fet al taller, treballant. Es va casar amb Maria Estella, amb qui va tenir dues filles, la Mònica i la Maria del Mar. Actualment viu una etapa creativa, atenent el modelatge de figures d'acord amb les preferències dels seus clients.

Jordi Balanyà

Martí Castells Badia (1950)

Va començar a treballar al taller familiar també de ben jove i, seguint la tradició familiar, també va cursar estudis d'art, a l'Escola Massana. Està casat amb Maribel Tort i són pares de dues noies, la Cristina i la Diana. Recentment jubilat, era l'encarregat de l'emmotllat de les figures de sèrie, però també de l'atenció als clients i la gestió de les comandes.

Jordi Balanyà

Martí Castells i Martí, l'escultor de les figures *a palillo*

José Ángel García,
pessebrista i escultor, Sevilla

Poder tenir i contemplar una figura de la família Castells és com tenir un tresor a les mans. Obres creades amb fang, el material més nobles, però que es converteixen en veritables joies d'artesania, en les quals es pot descobrir la minuciositat i endevinar la delicadesa amb què s'han creat, reflex de tota una sèrie de coneixements adquirits amb el temps, passant de generació en generació fins arribar als nostres dies.

Sens cap mena de dubte, aquestes figures estan carregades de la màgia del pessebre, que ens fa sentir encara com nens petits cada vegada que les contemplem, fins i tot amb el pas dels anys.

Judith Camps Vilaseca,
presidenta de la Federació d'Associacions d'Artesans d'Ofici de Catalunya

La nissaga dels Castells, escultors imatgers de figures de pessebre, és un exponent de l'artesania d'excel·lència, ja que les seves figures han merescut el màxim reconeixement dels pessebristes de tot el món; del coneixement de l'ofici, aconseguit combinant estudis reglats en escoles d'art amb la professionalització de l'ofici d'aprenents al taller familiar; de tradició i innovació, en la seva aposta innovadora de seriar grups escultòrics de nova creació i figures de pessebre tradicionals de gran qualitat, i d'internacionalització, en comercialitzar les seves figures a tot el món.

Els germans Castells són ambaixadors legítims del sector artesà professional català arreu del món amb una obra que ja forma part del patrimoni cultural de Catalunya.

Martí Castells i Martí, l'escultor de les figures *a palillo*

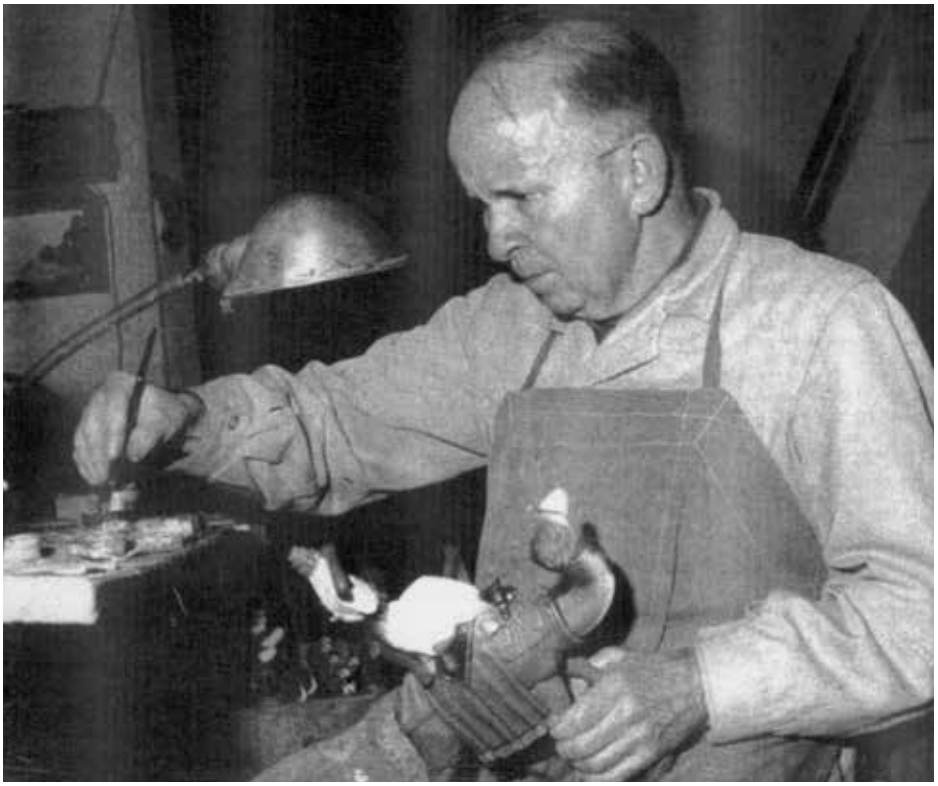

Martí Castells i Martí pintant a l'oli.
Família Castells

En Martí, les mans virtuoses de la família, l'escultor per excel·lència de les figures de pessebre, va fer de les figures de pessebre l'objecte de la seva gran destresa i creativitat en el modelatge del fang. Es comenta que la seva passió era el dibuix, però l'entorn familiar i la situació del moment el va portar a desenvolupar el seu gran potencial escultòric.

En Martí va fer els seus estudis a l'Escola Llotja de Barcelona, en les especialitats de dibuix i escultura. Va ser al taller familiar on va aprendre també la vessant professional de l'ofici i on va iniciar la trajectòria pessebrista refent i millorant algunes de les figures que feia el seu pare.

El reclutament dels seus germans durant la Guerra Civil, i el fet que era el germà petit de la família, va fer possible que en Martí no fos cridat a files. La mort del seu pare i de la de la seva mare en el termini de set anys va comportar que s'impliqués més decididament en l'activitat que proporcionava els únics ingressos econòmics a la família.

El pessebrista constructor i figurista

Podríem dir que en Martí va ser qui va posar els fonaments de la proposta comercial del taller familiar. Ell va ser qui va modelar el gran nombre de figures que formarien part de les diferents col·leccions de sèrie que comercialitzaria el negoci familiar, i va establir les diferents escenes i les diferents mides. Va ser un creador innovador i prolífic en les figures bíbliques i d'estil hebreu, per als quadres del pessebre i també del Calvari. Parlem del modelatge d'uns quants centenars de figures, a partir de les quals es farien els motlles corresponents per reproduir-les en sèrie. Tenint en compte la dimensió del que ha suposat l'obra del taller Castells, aquesta ha estat sens dubte la gran aportació d'en Martí al pessebre, a la qual cal afegir la creació prolífica i excepcional de figures originals *a palillo*.

Diorama "La curació dels Malalts", obra de Martí Castells i Martí. Any 1940. Família Castells

També ens cal fer esment de la seva vessant pessebrista com a constructor de pessebres, en la qual també va aportar la seva destresa. Tot i que són ben pocs els pessebres que van ser obra seva, tenim constància que va participar en l'exposició social de Barcelona i també d'algun testimoni gràfic que ens permet refermar la idea de l'artista global que

Diorama "Arribada dels Reis a Jerusalem", obra de Martí Castells i Martí. Any 1941. Família Castells

Detall figura del diorama "Arribada dels Reis a Jerusalem", en què s'aprecia que només està modelada per la part que es veia. 1941. 12 cm. Jordi Balanyà

Diorama del Sant Sopar, obra de Martí Castells i Martí. Col·lecció Antoni Garí. Joan Cortada

va ser. Tenim fotografies de tres diorames: el primer, de la Curació dels Malalts; el segon, d'una entrada dels reis a Jerusalem. L'anècdota de les figures que va modelar destinades a aquests diorames, i que la seva família encara conserva, rau en el fet que algunes d'aquestes només les va modelar en la seva part visible, avantatge que suposava el fet de modelar unes figures que ja tenien una ubicació determinada i, per tant, un punt de vista preestablert. El tercer diorama és un Sant Sopar, amb la peculiaritat que el diorama també està fet amb fang, el material que en Martí dominava més.

Reproducció del Crist de Prieto Guzmán. Casa Batlle, 1990. 50 cm. Ismael Porta

L'etapa de modelatge per a les firmes comercials

Als anys quaranta i cinquanta, en un incipient inici de negoci, en Martí va acceptar diversos encàrrecs per a diferents marques comercials. Són coneguts els originals que va modelar per a la casa barcelonina Gustavo Batlle, per a Pujol-Castillón i, posteriorment, als anys seixanta i setanta per a diverses cases de joguines.

Per a la casa Batlle de Barcelona, especialitzada en imatgeria religiosa, va modelar imatges del Sant Crist, de verges i sants, que posteriorment serien reproduïdes per a comercialitzar-les.

També va treballar per a la casa Pujol-Castillón, dedicada a la figura decorativa, per a la qual va modelar diversitat de figures, amb estils més estilitzats i moderns que es diferenciaven força de la imatge realista de les seves figures de pessebre. Entre les creacions que va fer per a la firma trobem cornucòpies, imatges i relleus de la Mare de Déu per penjar a la paret, figures de pessebre amb indumentàries de diversos països, etc.

Escolania. Casa Batlle, 1995. 11 cm. Ismael Porta

Mare de Déu decorativa. Casa Pujol-Castillon, 1985. 15 cm. Pujol-Castillon

Nen amb gos. Casa Pujol-Castillon, 1990. 24 cm. Ismael Porta

Reis d'estil oriental. Casa Pujol-Castillon, 1990. 12 cm. Pujol-Castillon

Canoa amb indis de goma. Casa Pech. Jordi Balanyà

Finalment, en el marc de la implantació de les figures de plàstic, material amb el qual es van fer moltes figuretes de soldadets i indis, amb les quals hem jugat moltes generacions a casa nostra, en Martí va modelar originals per a diverses col·leccions de joguines de les cases Pech, Jecsan, Comansi i Reamsa, entre d'altres. Avui dia aquestes figuretes de plàstic s'han convertit també en objecte de col·leccionisme i van força buscades.

En aquest àmbit més comercial, en Martí també va atendre encàrrecs per modelar moltes medalles i trofeus, dels quals posteriorment es feien còpies en diversos metalls. Entre aquestes peces de trofeu podem trobar reproduccions de la Font de Canaletes i del monument a Colom de Barcelona.

L'eclosió de l'escultor i de les obres originals

En Martí no va deixar de banda, però, el treball al taller familiar, junt amb els seus germans, i modelant també moltes figures originals. Les seves figures són proporcionades, representen un realisme i un treball molt minuciós. El punt d'inflexió arriba, però, l'any 1946, quan li arriba el reconeixement públic, moment en què decideix centrar-se en el modelatge de peces *a palillo*.

L'any 1946, en motiu del seu 50è aniversari, l'Associació de Pessebristes de Barcelona convoca el concurs de figures Ramon Amadeu, en el qual calia representar el misteri del Naixement. El premi va ser per al treball presentat per un jove escultor, en aquells moments gai-

Arqueta de fusta del pessebre amb què l'Associació de Pessebristes de Barcelona va obsequiar el papa Pius XII en motiu de l'any jubilar. 1950.
Associació de Pessebristes de Barcelona

rebé desconegut: Martí Castells i Martí. El seu treball era un delicat grup de figures, molt detallista i d'entre 18 i 20 centímetres d'alçada, de l'escena del Naixement i uns pastors adorant. Frederic Marés, membre del jurat, va qualificar el treball de petita obra mestra.

Pocs anys després, el 1950, va rebre l'encàrrec de modelar les figures per al pessebre amb què l'Associació de Pessebristes de Barcelona va obsequiar el Papa Pius XII en motiu de l'Any Jubilar, i que se li va lliurar en audiència a Roma el 8 de maig del 1950. El pessebre, construït dins d'una arqueta de fusta, estava format per tres escenes a mode de tríptic: l'anunciació a la Verge, el Naixement amb l'adoració i la fugida a Egipte, escenes construïdes per Francesc Roig Clotet, Josep Bofill Herrero i Pere Queraltó Nou, respectivament. Val la pena esmentar que l'arqueta també va ser un autèntic projecte d'ebenisteria, decoració i orfebreria, dissenyada per Josep Maria Garrut i en la construcció de la qual van participar l'Obrador Lluch, Teresa Romero, Maria Noguera i Ramon Sunyer.

A partir d'aquí van ser molts els pessebristes, catalans i forans, que li encarregaven les figures d'acord amb els seus gustos i requisits per adaptar-les als seus pessebres. En Martí rebia l'encàrrec dels seus clients acompanyat de diverses indicacions, dibuixos, làmines i fotografies que, posteriorment i amb el seu bon fer com a escultor, reflectia

Figures guanyadores del Premi de l'Associació de Pessebristes de Barcelona, 1946. 22 cm. Jordi Balanyà

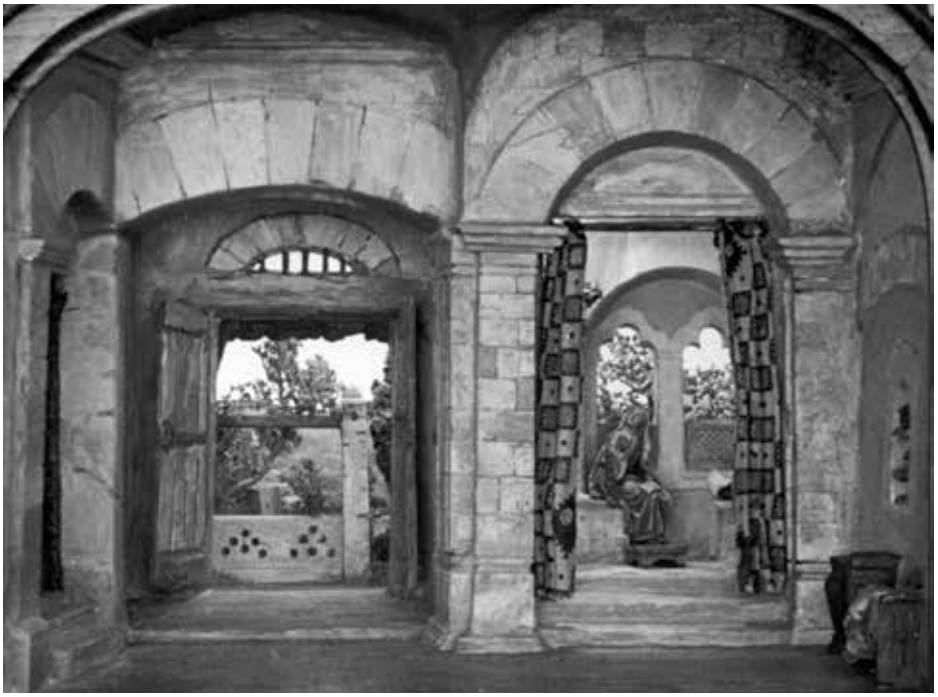

Detall de les escenes d'anunciació a Maria, fugida d'Egipte i el Naixement realitzats per al papa Pius XII, 1950, amb figures de 3,5 cm. De Martí Castells i Martí.
Associació de Pessebristes de Barcelona

meticulosament en el modelatge de les seves figures, en moltíssims casos veritables escultures en miniatura.

Tota la seva obra és d'una gran qualitat, i no hi ha dubte que cada una de les figures que sorgien de les seves virtuoses mans tenia també una emotivitat especial. La seva gran dedicació i el gran volum d'obra realitzada fa impossible d'esmentar tots i cada un dels seus treballs, però creiem que val la pena comentar alguns dels encàrrecs més singulars i únics.

Entre els anys quaranta i cinquanta, en Martí va modelar les figures per als pessebres de la col·lecció Mateu-Quintana, amb diorames realitzats per Joan Torner, que van formar part d'una exposició itinerant per molts pobles catalans. Actualment aquests diorames es poden veure a l'església de Sant Martí de Peralada, a la qual els va cedir la seva família.

A finals dels anys cinquanta va rebre un encàrrec del Museu del Vi de Vilafranca, actualment Vinseum, per modelar més d'un centenar de figures. Formava part d'un projecte de diorames en què es volia reflectir en diferents escenes el treball de la vinya i la producció del vi, la seva expedició i comercialització, i també la representació de festa i la celebració entorn a la cultura del vi. A part de les figures de treballadors de les vinyes i cellers, als diorames de la festa hi destaquen reproduccions de personatges representats en obres de pintors com Toulouse-Lautrec, Teniers i Brueghel "el Vell".

Un altre encàrrec singular li va arribar l'any 1971 des del País Basc, per fer les figures del pessebre monumental "Nacimiento, luz y sonido" que patrocinava la firma Iberdrola, amb l'objectiu que fos un pessebre itinerant. Es van modelar 111 figures, la majoria d'una escala de 28 cm, a part d'un gran nombre de figures de complement. Actualment estan dipositades al Museo de Arte Sacro de Bizkaia.

En Martí va rebre infinitat d'encàrrecs d'associacions pessebristes i particulars, però també tenim constància d'encàrrecs singulars com la reproducció dels gegants i nans de Tarragona, dels també tarragonins passos de la processó de Setmana Santa, dels músics d'una cobla de sardanes per al Museu d'Història de Girona, i un altre de molt especial, el seu autoretrat.

Ja hem parlat de l'adaptació del pessebre als seus contextos, i també de les figures. Així, a més de les figures de tipologia popular catalana, en l'àmbit pessebrístic també va rebre encàrrecs per a diferents entorns folklòrics i culturals. En aquest àmbit són especials grups com el d'un naixement basc, amb vestimenta popular, que rep l'ofrena d'un grup de *dantzaris* i *txisturaris*, acompanyats per guàrdies forals. També, el modelatge d'un naixement típic asturià que, en aquest cas, rebia l'ofrena d'un grup de gaiters. Com a anècdota, també hi ha constància de l'encàrrec d'un Naixement, en el qual el rei blanc tenia la cara del client i dels seus familiars en altres figures.

Martí Castells i Martí va continuar treballant incansablement, val a dir que molt modestament, en la creació i el modelatge de figures originals fins a principis dels anys noranta, afeblit per una pneumònia

que li va impedir continuar modelant, la seva gran passió. L'any 1995 va morir i va deixar, doncs, un gran llegat creatiu, reconegut més enllà de l'entorn pessebrista.

El mateix any 1995, en motiu de la 26a Trobada de Pessebristes de Catalunya i Balears, que es va celebrar a Castellar del Vallès, es va fer una petita exposició d'homenatge que va permetre reunir una mostra de les seves figures originals.

La internacionalització. L'escola de Barcelona i les figures Castells

Xavier Villas Balasch,
director de l'Àrea d'Artesania del Consorci de Comerç, Artesania i Moda de Catalunya

L'ofici de pessebrista és un dels oficis artesans amb més tradició, notorietat i rellevància a casa nostra. Per tot arreu del territori trobem manifestacions pessebrístiques de gran qualitat i una tècnica i excel·lència en l'execució que fan que el pessebrisme català tingui una reputació molt merescuda i ben guanyada, tant a casa nostra com a tot el món.

En aquest àmbit, i com una de les representacions més il·lustres i reconegudes internacionalment, les figures de la família Castells han viatjat per tot el món i han estat distingides amb múltiples guardons, que en reconeixen la tasca.

Durant aquests cent anys la família Castells s'ha sabut adaptar a les diferents circumstàncies, tant en l'àmbit escultòric com en el de matèries primeres, i ha aconseguit tirar endavant el taller familiar malgrat algunes èpoques convulses com la Guerra Civil o la incursió del plàstic a l'ofici, la qual cosa ha fet palesa l'adaptabilitat de l'artesania al llarg dels anys.

Pier Luigi Bombelli i Emanuela Carpani,
pessebristes, Itàlia

Quan parlem de Barcelona i dels pessebres és difícil no caure en la retòrica, ja que va ser la primera ciutat al món, concretament el 17 de novembre del 1863, que va crear una associació pessebrista. Noranta anys després, el 31 de maig del 1952, es constitueix a Barcelona la Universalis Foederatio Praesepistica, la federació que agrupa les associacions pessebristes d'arreu del món i que té com a objectiu principal la difusió del pessebre, respectant les tradicions, la diversitat artística i la cultural. Barcelona i Catalunya, amb una gran tradició pessebrista, han protagonitzat durant aquest segle passat un paper molt important en la història del pessebrisme, fins a esdevenir un punt de referència internacional en aquest art.

En aquest context trobem l'obra creada pels germans Castells. Les seves escultures de fang i, en particular, les figures *a palillo*, proporcionen composicions bellíssimes, dolces i delicades, que fascinen per la seva puresa i la poesia que expressen. Figures modelades expressament per a pessebres o diorames, amb els quals es fonen en perfecta harmonia.

Quan parlem dels Castells no només parlem d'una família d'escultors i de les seves generacions; parlem d'una gran passió i d'un gran treball que, en aquest nivell, no només ens relaciona amb una forma artesanal valuosa, sinó també amb una forma real de la cultura. Ens cal donar les gràcies als Castells per haver-nos deixat un llegat i una herència cultural de grandíssima importància.

La internacionalització. L'escola de Barcelona i les figures Castells

En el transcurs del segle passat, el pessebrisme català, i en concret la seva tècnica constructiva, s'ha posicionat i ha estat reconegut com a model de referència. Són molts els pessebristes d'altres indrets que s'han interessat per aquesta tècnica, l'han fet seva i s'han superat alhora en els seus propis pessebres. Així, doncs, cada vegada és més fàcil trobar arreu pessebres en format de diorama, en què l'aplicació de la perspectiva juga un paper determinant. Mentre a Catalunya és habitual veure en la gran majoria de les nostres associacions els pessebres en format de diorama, aquesta és una característica que fa unes dècades era poc probable de trobar més enllà de casa nostra, però que progressivament alguns pessebristes han anat adoptant per a les seves construccions.

Adoració de Reis. Església de Betlem. Barcelona, 2014. Ramon Albornà

Barcelona va ser capdavantera introduint nous materials i criteris en la construcció dels pessebres. L'autoria o impuls d'aquest nou plantejament s'atribueix a Antoni Moliné i Sibil (1880-1963), membre fundador i primer secretari de l'Associació de Pessebristes de Barcelona. Antoni Moliné va començar a utilitzar el guix escaiola per a la realització del pessebre que tenia per costum fer al convent de les monges carmelites, al carrer Montseny, on actualment hi ha l'Escola Sant Josep. L'any 1912, una nova ubicació per a la construcció del pessebre i l'espai més reduït que tenia disponible van propiciar la utilització del guix com a recurs per a la configuració de les muntanyes. El guix escaiola va fer possible fer-les amb menys espai del que es necessitava amb el suro. Progressivament, Moliné va anar treballant amb diferents textures i acabats de les muntanyes que li permetien graduar-ne la rugositat i

Jesús i Maria van cap a la font. Joan Mestres Baixas, 2007. Jordi Balanyà

donar una sensació de més profunditat, i va anar incorporant el guix a les construccions. Aquest nou material aplicat al pessebre, l'escaiola, li va permetre adaptar millor les seves idees i executar-les amb un millor realisme. Aquesta petita gran revolució va tenir molt bona acollida, i va ser adoptada i desenvolupada per molts altres companys pessebristes. L'èxit d'aquesta experiència va tenir un ressò internacional; reconeguda i adoptada en altres indrets, es va reconèixer com a tècnica de l'Escola de Barcelona, i també com a Escola Catalana, ja que va ser una nova pràctica adoptada per moltes altres entitats catalanes i amb molt bons pessebristes, que també han contribuït a divulgar-la i a crear grans obres.

Precisament en aquesta internacionalització del pessebre català, en especial la tècnica constructiva, hi va tenir un paper destacat Joan Marí Oliva (1907-1991), qui fou president de l'Associació de Pessebristes de Barcelona. Marí va participar i col·laborar amb moltes entitats internacionals, especialment amb les alemanyes i italianes, per donar a conèixer el treball amb l'escaiola i l'aplicació de la perspectiva. Va ser als anys seixanta quan Joan Marí, que tenia molta relació amb l'italià Angelo Stefanucci, president de l'Associació Italiana Amici del

Presepio, va participar en la construcció dels pessebres permanents del Palazzo Ragati a San Polo Matese (Campobasso) i, posteriorment, també al Convent de l'Anunciata a Amèlia (Terni). Sens dubte, però, la seva obra més destacada va ser la construcció d'una vintena de diorames sobre la vida de Jesucrist al Santuari de la Mare de Déu de Fiori, a Bordighera (Imperia).

Val a dir que aquestes col·laboracions i la difusió dels nostres pessebres i la nostra tècnica també va ser continuada posteriorment per altres pessebristes catalans, entre els quals destaquen Joan Mestres i Baixas (1925-2013) i Manuel Serena Faiges (1927-2008).

Però hi ha un element al qual no s'ha fet cap referència i no s'hi ha parat gaire atenció: les figures. Barcelona i Catalunya van fer molt més que exportar una tècnica constructiva. El pessebre català va ser admirat en el seu conjunt, sens dubte pel resultat de la seva obra, però en la qual hi havia un element associat i important: les figures. Pessebres que en la majoria de casos tenien uns estadants molt particulars: les figures creades per la família Castells. Unes figures que, a més de la seva execució acurada i realista, incorporaven també un nou con-

Cercant hostatge. Alberto Finizio. Santuario di Oropa (Itàlia), 1960. Alberto Finizio

cepte, el de les diferents mides, amb l'objectiu d'afavorir la visió de llunyania amb l'aplicació de la perspectiva al pessebre.

Així doncs, el pessebrisme internacional va quedar meravellat per la tècnica i els diorames catalans, però també per les seves figures, en la majoria de casos de la família Castells. Per tant, tècnica i figures van formar part, indissociablement, de la difusió del nostre pessebre més enllà de casa nostra.

Precisament, després de Catalunya, el nord d'Itàlia és una de les grans destinacions de les figures del taller Castells, que atén anualment una important demanda per als seus pessebristes. Paral·lelament, les figures del taller artesà del carrer Caballero també han estat especialment demandades pels companys bascos, navarresos, madrilenys i valencians. Una difusió de l'obra dels germans Castells que també ha tingut com a destinació Alemanya, França, Amèrica del Sud i Mèxic. Evidentment, la major part de la comanda és de la producció seriada, però també hi ha hagut grans creacions úniques de Martí Castells, i actualment de Joan Castells, que s'han modelat per

Adoració dels pastors. Asociación de Belenistas de Sakana. Olazti, 2015. Ramon Albornà

Naixement, pessebre-quadre. Asociación de Belenistas de Madrid, 2002. Asociación de Belenistas de Madrid

atendre encàrrecs singulars a pessebristes d'aquests indrets. Més enllà de Catalunya, les figures *a palillo* de Martí Castells també formen part dels fons d'associacions com Guipúscoa, Biscaia, Madrid, Pamplona i Alacant, entre d'altres.

Una dada més, ja en el terreny de l'anècdota: són molts els pessebristes forans que venen any rere any a Catalunya per veure les exposicions, i que també tenen a l'agenda la visita imprescindible, i sovint irrenunciable, al taller dels germans Castells, amb l'objectiu de poder recollir els seus encàrrecs i poder fer les noves comandes.

Per tant, creiem que també cal reconèixer que les figures Castells han format part de la difusió i de la internacionalització del pessebrisme català. No és estrany, doncs, visitar exposicions fora de Catalunya en les quals, a part d'admirar els seus pessebres, és possible, també, veure-hi part de l'obra de la nissaga dels Castells.

Figures de fang, artesania amb rigor i professionalitat

Pedro Javier Martínez Barbarin,
pessebrista, Pamplona

La meva relació amb els germans Castells ha estat sempre molt cordial. Suposo que molts parlen de la seva serietat en els treballs, però jo vull ressaltar la passió amb què els emprenen. Mentre els expliques una idea per fer una figura o un grup, ells ja s'il·lusionen amb la proposta i aporten altres idees que poden millorar el resultat final de la comanda. Aquestes estones al taller són el que fan que la relació amb ells esdevingui un gran plaer per a qualsevol pessebrista.

Josep Bofill Puiggalí,
escultor, Barcelona

En la meva infantesa, als anys cinquanta, i en la meva joventut ja sentia el meu pare i el meu avi, tots dos pessebristes rellevants, parlar dels germans Castells com a mestres admirats del modelatge de figures de pessebres. Posteriorment, també han estat referents importants per mi en els meus primers passos com a escultor. Actualment, en Joan i en Martí Castells Badia, nebots i fills d'aquells mestres, són fidels seguidors dels seus progenitors, amb tots els seus valors.

Figures de fang, artesania amb rigor i professionalitat

Figures de pessebre, simbologia i emotivitat, vinculades a dos materials bàsics de la terra. Un element més de puresa i humilitat aportat al pessebre: fang i guix.

Fang, un material bàsic i simple, la pròpia terra. El fang ha estat el material primari per excel·lència des de les civilitzacions més antigues, s'ha emprat per a la confecció d'utensilis per a les diferents cultures i també és el material més present en la realització de figures i escultures artístiques. Per alguns també aporta valor a la simbologia

Taller dels germans Castells, 2017.
Jordi Balanyà

de recrear les escenes del Naixement a semblança de la creació de l'home i la dona: "Llavors el Senyor-Déu va modelar l'home amb pols de la terra. Li va infondre l'alè de vida, i l'home es convertí en un ésser viu" (Gènesi 2, 7).

Guix, un altre material de la terra, que en aquest cas ha estat el còmplice necessari i el més idoni per fer els motlles, l'enginy que ha estat indispensable per a la reproducció de les figures de sèrie.

Fang i guix enmig d'un món tecnificat i que treballa amb nous materials. El taller dels germans Castells, al llarg de les tres generacions, ha estat fidel a aquests materials bàsics. Hi ha altres autors que estan incorporant altres materials en la producció de figures de pessebre de sèrie: làtex, resines, materials ceràmics, silicones, plàstics... Però l'autoexigència de qualitat, la noblesa del material i la docilitat del fang per al modelatge, d'una banda, i, de l'altra, la duresa i les propietats absorbents del guix per als motlles han estat determinants per, encara a dia d'avui, seguir fidels a aquest procés. Amb l'orgull i la satisfacció de mantenir un procés centenari a la seva família, però també convençuts que la combinació del guix i el fang els permet la qualitat i els acabats desitjats a les seves figures.

En Joan i en Martí admeten que han fet alguna prova amb nous materials més actuals, però que no els va satisfer la qualitat que en podria sortir, un aspecte al qual no estaven disposats a renunciar. A més, és el material que els permet fer petits retocs necessaris si hi ha algun defecte i, també, allò que tant agrada als pessebristes: adaptar alguna figura als seus gustos i necessitats. Un braç més aixecat, canviar una gerra per un cistell, etc.

Només una cosa ha canviat durant aquest centenar d'anys en el procés d'elaboració de les figures, el que ha estat la veritable revolució, i a la pràctica, l'única, que ha viscut aquest taller artesà: el canvi del forn de llenya per un forn de gas a finals de la dècada dels seixanta del segle XX. La posada en funcionament del forn de gas, a part de la comoditat i les molèsties menors que causava gestionar la llenya, va suposar poder tenir un millor control del nivell de cocció de les fi-

gures i, sobretot, que aquesta fos més homogènia, ja que es garantia millor la temperatura uniforme a totes les parts del forn.

Milers de figures han sortit d'aquest taller artesà fruit d'un procés meticulós i curosament planificat, acompanyat sempre del rigor necessari per assolir un producte de qualitat, un requisit associat a la imatge de les seves figures, aspecte irrenunciable –no s'ha acceptat mai cap comanda que superés la seva capacitat de producció i que pogués posar en perill la qualitat desitjada en el producte–, un procés en el qual les diferents etapes de la producció de les figures tenen un ordre, una raó lògica de ser, i en què cada un dels artesans que hi intervé té el paper assignat. Artesania pura, en tota la seva expressió, però acompanyada per un procés determinat i seqüenciat des del principi a la fi.

Aquest és, doncs, un procés d'elaboració artesanal que s'ha mantingut pràcticament igual al llarg de cent anys. Precisament, durant la preparació d'aquest llibre va sorgir l'existència d'una filmació familiar feta pels oncles Martí i Joan, grans afeccionats al cinema. Gràcies a la cessió de la família, i al suport del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, aquesta filmació inèdita, feta entre els anys 1974 i 1976, s'ha digitalitzat i posat a l'abast del públic, i permet veure el procés d'elaboració de les figures fa quaranta anys. Alhora, junt amb la preparació del llibre, s'ha tornat a fer una filmació de tot aquest procés artesanal, realitzada per Josep Ardila Cortés, que permet veure com es mantenen les tècniques que utilitzaven les anteriors generacions, i on s'observa que l'únic canvi rellevant durant aquests anys ha estat la substitució del forn. Aquests dos petits reportatges els podeu consultar en línia al canal de vídeo del lloc web de la Federació Catalana de Pessebristes (www.pessebrescat.cat), del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (http://cultura.gencat.cat/cpt/germans-castells) i del Museu del Pessebre de Catalunya (www.museudelpessebre.cat).

Fem tot seguit, en aquest capítol, una aproximació al procés artesà que segueix el taller dels germans Castells per produir les figures de sèrie que any rere any s'elaboren per als nostres pessebres, i que en aquest capítol us anirem detallant agrupats en vuit etapes, il·lustrades degudament.

L'original i els motlles

Evidentment una primera tasca que cal tenir en compte, a partir de la qual es recrea tot el cicle anual, és disposar dels models originals de les figures que, en aquest cas, van ser modelats en la seva majoria per en Martí Castells i Martí, i a partir de les quals es van elaborar els motlles o les capses corresponents amb guix. El guix també ha esdevingut el material idoni per a un bon èxit de la reproducció de

Motlles corresponents al cap de la figura del rei Gaspar de 30 cm.
Ismael Porta

Totalitat de motlles necessaris per reproduir el rei Gaspar de 30 cm.
Ismael Porta

Caixó amb reproduccions de figures de sèrie. Jordi Balanyà

Prestatgeries amb motlles per a la reproducció de figures. Jordi Balanyà

les figures, gràcies a la capacitat que té d'absorció de la humitat del fang, que facilita el desemmotllat de les rèpliques.

Elaborar el motlle d'una figura o, més ben dit, els motlles que componen una figura, és també tota una tècnica molt acurada. Cal estudiar atentament les diferents parts que componen la figura i veure quina és la millor manera de reproduir-la per tal que la nova peça tingui una sortida fàcil dels motlles. Com a resultat d'aquest treball és habitual que una sola figura es configuri a partir de tres o quatre parts, i cada una amb diversos motlles.

L'emmotllat per premsatge

El que és pròpiament la producció de les figures de sèrie comença amb l'emmotllat de les figures, des dels models més petits, i va avançant progressivament cap als més grans. Un ordre que també té una explicació de caire més ambiental, com la temperatura i la humitat relativa de l'època, de manera que és millor treballar la figura petita en època de menys calor i, per tant, quan és més fàcil mantenir la humitat necessària per treballar millor el fang.

Així doncs, a partir dels motlles de guix, amb les mans es va pressionant i prement el fang per tal que es vagi acomodant i adaptant a les formes i els detalls de les diferents parts. Val a dir que la vida útil dels motlles també és limitada i que, periòdicament, cal fer tot un treball paral·lel per elaborar-ne de nous. Així, a les immenses prestatgeries del taller hi ha tots els motlles per duplicat: el motlle que fa de matriu, que és el que es va fer a partir de la figura original, i el motlle que sorgeix d'una primera reproducció de l'original, i que és el que es fa servir per fer-ne les còpies. És aquest darrer el que es va renovant periòdicament.

Preparació dels motlles i fang per a l'emmotllat per premsatge.
Jordi Balanyà

Prement el fang al motlle procurant omplir tots els espais.
Jordi Balanyà

Es posa prou fang per assegurar la unió amb l'altra part.
Jordi Balanyà

Pressió del motlle per ajuntar les diferents parts i expulsar l'excés de fang. Jordi Balanyà

Figura resultant del procés d'emmotllat per premsatge.
Jordi Balanyà

L'emmotllat per colada

Hi ha una altra tècnica per a la reproducció a partir dels motlles; és la que es coneix com a "colada", i que es fa amb el fang líquid. Actualment ja és gairebé testimonial i només s'utilitza en les peces d'animals més grans per reduir-ne el pes. Aquesta tècnica consisteix a anar omplint el motlle amb fang líquid i, posteriorment, abocar-ne l'excés. Passat un cert temps, es repeteix l'operació dues o tres vegades per tal que la figura tingui un gruix suficient. Cal observar que en aquest cas l'interior de les figures queda buit.

Aquesta és una tècnica que s'ha anat abandonant, sobretot pel ràpid desgast que es produeix en els motlles, ja que l'aigua que conté el fang els erosiona molt més. Però també perquè és una tècnica molt més lenta, que requereix més temps per reproduir les figures, i cal anar renovant amb més freqüència aquests motlles, fet que implica i provoca una pèrdua de temps de treball efectiu.

Preparació dels motlles per a la colada.
Jordi Balanyà

Pinça per assegurar el tancament dels motlles.
Jordi Balanyà

S'omple el motlle amb fang líquid.
Jordi Balanyà

Desemmotllat de la peça.
Jordi Balanyà

Figura feta a partir del mètode de colada.
Jordi Balanyà

La composició de la figura i el retoc

Un cop emmotllades les diferents parts d'una figura, cal compondre-la. És habitual que una figura es reprodueixi a partir de tres o quatre motlles parcials, que configuren el cos, el cap i algun element que pugui portar, com podria ser un cistell o un animal als braços, entre d'altres.

Un cop enganxades les diferents parts, és el moment dels retocs finals del modelatge de la figura, de repassar les juntes i rebaves que hagin deixat els motlles, de rebaixar algun racó que hagi quedat més gruixut de fang i, si cal, de fer alguna variació en la posició, els complements o accessoris de la figura.

Resultat de l'emmotllat de les diferents parts de la figura.
Jordi Balanyà

Detall de les dues parts que s'han d'unir per compondre la figura. Jordi Balanyà

Amb llot es preparen les parts d'unió.
Jordi Balanyà

Repàs final de la figura.
Jordi Balanyà

Resultat final de la figura per coure-la.
Jordi Balanyà

La cuita

Un cop elaborada la còpia, es deixa assecar de manera natural diversos dies, per tal que el fang evapori tota l'aigua existent. Tot seguit vindrà la cuita en el forn de gas, com hem dit, la gran revolució del taller durant aquests cent anys. Una cocció que, a més de permetre controlar la temperatura, que es va variant durant el procés, també dependrà de la col·locació de les figures en el forn, les més grans o més altes a la part inferior, i les més petites a la part superior. No hi ha cap detall que es deixi a l'atzar: les figures hi són col·locades com si componguessin un trencaclosques, en què la posició i la mida de cada figura és important, però també per poder aprofitar al màxim l'espai disponible.

La cuita arribarà de forma gradual i progressiva fins als 900 graus de temperatura, i després es deixarà refredar per si sola. Val a dir que el forn de gas també ha permès més fiabilitat en l'èxit del procés de cocció, ja que amb el forn de llenya hi havia més trencadissa de figures i s'havia d'eliminar i netejar una per una la pols de la cendra que quedava dipositada en cada figura.

Detall de les figures disposades dins del forn per coure.
Jordi Balanyà

Obertura del forn un cop refredat després del procés de cuita.
Jordi Balanyà

Acuradament es van traient les figures ja cuites.
Jordi Balanyà

Verificació que la figura ha quedat sense fissures
i esquerdes. Jordi Balanyà

Disposició en caixes a punt per continuar el procés.
Jordi Balanyà

El bany de cola

Un cop s'han cuit les figures de fang, ara ja peces de terracota, s'inicia un procés d'imprimació per treure la porositat de la figura i permetre una millor superfície per pintar-la posteriorment. Aquest procés és literalment un bany de cada una de les figures en cola de conill. Una a una, les figures es van submergint en la cola, prèviament desfeta al bany maria, i posteriorment se n'elimina l'excés amb un pinzell.

Es prepara la cola de conill per treure porositat a les peces.
Jordi Balanyà

Una a una, les figures es van submergint a la cola. Jordi Balanyà

La figura queda totalment banyada.
Jordi Balanyà

Finalment es neteja per eliminar l'excés de cola.
Jordi Balanyà

La figura es deixa assecar i ja està llesta per poder-la pintar.
Jordi Balanyà

Braços, potes i accessoris de plom

La fragilitat de braços i mans, sobretot si estan separats del cos, ha comportat també recórrer a una altra tècnica i recurs material: el plom. Així, els braços es reprodueixen fonent el plom, a partir de motlles especials resistents a les altes temperatures, i posteriorment s'encolen a la figura de fang, de manera que es redueix la fragilitat d'aquesta part de la figura i s'aconsegueix alhora més detall i un realisme molt més consistent.

Aquesta és una tècnica amb la qual també es fan les potes de l'aviram i dels bens que s'elaboren com a complements de les figures.

Fosa del plom fins a arribar a l'estat líquid.
Jordi Balanyà

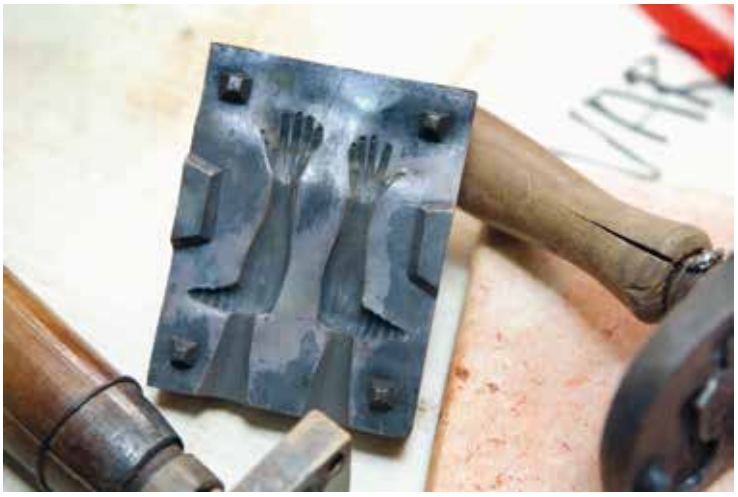

Motlles d'acer per emmotllar
els elements de plom.
Jordi Balanyà

Amb cura es van omplint
els motlles.
Jordi Balanyà

Al moment s'extreu
la peça de plom.
Jordi Balanyà

Detall figura amb el braç de plom col·locat.
Jordi Balanyà

La pintura a l'oli

Finalment la darrera fase, una nova prova organitzativa en què es configura tota una cadena de pintat degudament establerta: es comença pel color carn de les cares i els braços de totes les figures, que al taller anomenen "encarnat"; després es continua amb el pintat minuciós i precís dels ulls, les celles i els cabells; a continuació toca pintar els accessoris de les figures, les vestimentes i els ornaments de pell per passar a la pintura de les túniques i finalment de les peanyes. Així, pas a pas, per a tot el conjunt de cada figura, de manera que, per exemple, quan es pinta el color blau de la capa del rei negre, es fan les capes de tots els reis negres de la partida amb què s'està treballant per després lliurar-los.

Encarnat de cares, braços i cames.
Jordi Balanyà

A partir dels colors bàsics, amb pintura a l'oli, la família Castells ha fet els seus propis colors i tons terrosos, més suaus, que els fan característics de les seves figures i que consideren més idonis per ubicar en els diorames.

Parlar de la pintura de les figures, malgrat que sigui una producció seriada, també té matisos al taller Castells, on qui fa l'encàrrec encara té un darrer nivell de qualitat: l'acabat associat a la pintura. A part de la pintura estàndard, no per això menys acurada, hi podem afegir també un acabat més acurat amb veladures, diferents pàtines que aporten més lluminositat, relleu i versemblança a les figures, i n'afavoreixen el realisme. A més, però, també hi ha l'opció d'encarregar les figures amb el pintat "ratllat" o *adamascat*, que

Pintat dels ulls.
Jordi Balanyà

comporta tota una obra de policromia, d'un gran detallisme, i que aporta un acabat únic i peculiar a les peces.

Arribem al final de tot el procés: les figures ja estan preparades perquè les recullin els diferents pessebristes que van personalment al taller o, en cas contrari, per enviar les comandes. La pressió a partir d'ara ja passa als clients, que han d'enllestir els pessebres per poder lluir aquestes magnífiques i singulars figures del taller dels germans Castells.

Pintat de cabells i barbes.
Jordi Balanyà

Pintura de les vestimentes i samarres.
Jordi Balanyà

Es van pintant per grups les mateixes figures i els mateixos colors.
Jordi Balanyà

L'obra de la nissaga dels Castells, peces de museu

Letícia Arbeteta Mira,
doctora en Història de l'Art,
conservadora del Museo de
América de Madrid

Al llarg del segle XX, les tres generacions Castells han estat una referència internacional per als amants del pessebrisme. Seguint els passos d'en Martí Castells, en Joan i en Martí han sabut mantenir un alt nivell de qualitat, present tant en les figures de *palillo* com en les obtingudes a partir de motlles.

Totes són obres cuidades, perfectes en les proporcions i els acabats, de colors suaus, que transmeten una sensació confortable de continuïtat en les tradicions. La família Castells ha sabut dotar de personalitat pròpia les seves figures, que un elegant llanguiment enquadra en un ambient de serena poesia.

En definitiva, l'art dels Castells tradueix a imatges l'essència del pessebre català, concebut com un orientalisme amable d'inspiració europea.

Josep Porta Saburit,
pessebrista,
president de l'Associació de
Pessebristes de Barcelona

Hi ha una coincidència notable en la gènesi de "la factoria, nissaga, obrador, Castells" i l'Associació de Pessebristes de Barcelona. Des del primer moment tots dos compartim sentiments, afectes, propostes i resolucions, però cal remarcar que uns i altres som producte de l'amor i el respecte pels ancestres.

Quan Martí Castells i Martí (1915-1995), als vint-i-quatre anys, enceta la seva activitat professional i es fa soci de l'Entitat, i engresca els seus germans Joan i Josep a fer-se'n, ho fa amb el nom de "Fills de Martí Castells", sincer homenatge al pare, un tallista més que exitós.

Al marge d'aquest fet, que en cap cas es pot considerar banal, des del primer moment la sintonia és plena i, gràcies als encàrrecs que sovint els fem, prova d'una decidida voluntat de difondre el seu art, obté una alta estima en guanyar el primer gran premi que lliura l'Associació, que el 1946 li fou atorgat pel conjunt "Naixement i adoració dels pastors", pel qual va rebre la nostra Medalla d'Or.

Des d'aquella data han passat 78 anys, en Martí i en Joan, fills d'en Josep, segueixen vinculats avui encara a l'obrador familiar, i res ens agradaria més que fos per molts anys, però entenem que hi ha circumstàncies que obliguen a prendre decisions no sempre volgudes. La importància del que s'ha fet és per sempre, arreu hi ha mostres del seu bon fer, i la simpatia primera no decaurà mai.

L'obra de la nissaga dels Castells, peces de museu

L'obra de Martí Castells, i dels seus germans i nebots, també ha passat a formar part del fons d'alguns museus, símbol del seu valor patrimonial i cultural, tant des del punt de vista etnogràfic, com a elements que ens aproximen a una tradició i costum a l'entorn del pessebre i dels calvaris, com pel valor propi de les figures com a peça d'art, en la seva vessant escultòrica.

La catalogació de les figures de pessebre en museus en permet la preservació com a elements que ens expliquen la nostra història, tant social com cultural, i paral·lelament també suposa garantir-ne la conservació com a obra d'art, ateses també les seves necessitats de conservació.

La catalogació de figures de Martí Castells als museus és, per tant, un reconeixement a la seva obra i, alhora, una garantia per a la correcta conservació.

Són diversos els museus a Catalunya que tenen peces de Martí Castells i Martí, i dels germans Castells, entre les seves referències, tant a les exposicions permanents com a les reserves. Però aquí podem afegir museus de fora del nostre país, i altres col·leccions i exposicions que, malgrat que no es considerin museus, en el cas de les figures Castells s'han de considerar punts d'interès. Cal comentar també que són nombroses les entitats pessebristes catalanes que disposen de figures dels germans Castells a les seves col·leccions, i que algunes tenen també obres originals modelades per Martí Castells.

També hi ha moltes associacions espanyoles que tenen obres importants de Martí Castells en els seus patrimonis socials. Les obres originals més destacades, de les quals tenim coneixement, es poden trobar a les associacions de Guipúscoa, Biscaia, Alacant, Pamplona i Madrid.

Tot seguit fem un repàs a tota aquesta presència de les figures de la nissaga dels Castells en museus i exposicions permanents, tant a Catalunya com en altres indrets, on tenen una presència destacada i als quals els visitants poden accedir.

Museus i exposicions permanents a Catalunya

Museu del Pessebre de Catalunya de Montblanc

Població: Montblanc

Descripció: El Museu és un espai de recerca, centre interpretatiu i educatiu, i de recuperació, divulgació i documentació. El seu objectiu és preservar la cultura, la història, la tradició i el futur del nostre patrimoni cultural i etnogràfic dels pessebres i calvaris de Catalunya.

Disposa d'un fons de 19.000 escultures o figures de pessebre, obres d'art de diversos autors. A més, té un arxiu amb mig miler de llibres, pessebres retallables, segells, nadales, músiques, cançons, textos teatrals... relacionats amb els cicles nadalencs i quaresmals.

Disposa de la col·lecció més gran de figures de pessebre *a palillo* (modelades expressament) dels escultors Castells-Martí i Castells-Badia; d'un centenar de diorames del pessebrista Joan Mestres i Baixas; d'una quarantena de diorames del Calvari realitzats per entitats de la Federació Catalana de Pessebristes, i d'obra d'altres autors pessebrístics de prestigi.

També té l'escola-taller permanent de pessebrisme, amb la programació de cursos d'iniciació i pràctica, dibuix, escultura i modelatge, restauració i conservació... fins a la realització d'un diorama, que inclou tots els àmbits i les tècniques de construcció.

L'espai és totalment de caire pessebrístic, recreat amb espais escenogràfics que ajudaran a entendre i difondre pedagògicament aquest patrimoni cultural i etnogràfic.

Nombre de figures: 3.500 figures de la nissaga dels Castells

Mida: Des d'1 cm a 30 cm

Any: Des dels anys quaranta fins a l'actualitat

Contacte: C/ Solans, 22-24
43400 Montblanc
(34) 660 763 645
http://www.museudelpessebre.cat

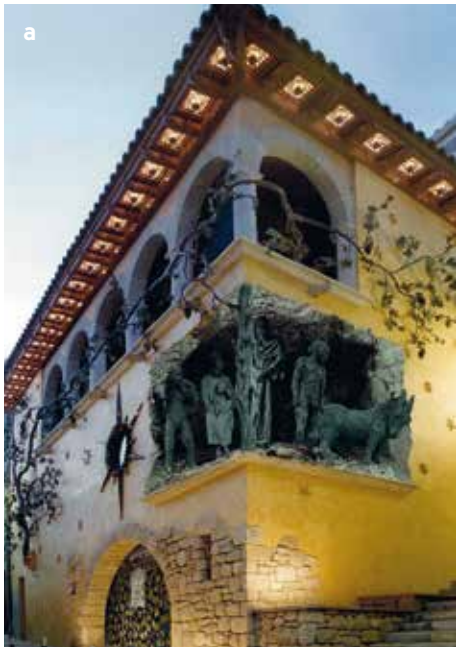

a Museu del Pessebre de Catalunya. Jordi Balanyà

b Panoràmica de la planta dedicada al Calvari. Jordi Balanyà

c Naixement, detall. Ismael Porta Balanyà, 1990. Jordi Balanyà

d Diorama de Joan Mestres Baixas, 2001. Ismael Porta

Vinseum - Museu de les Cultures del Vi de Catalunya

Població: Vilafranca del Penedès

Descripció: Vinseum, l'antic Museu del Vi, va fer realitat un projecte de diorames entorn a la cultura del vi, fermament arrelada al Penedès, amb una vintena de diorames en els quals es mostra el conreu de la vinya, l'elaboració del vi, la seva comercialització i, finalment, el consum i la festa que l'acompanya.

Martí Castells va modelar un centenar i mig de figures que donen vida a una quinzena dels vint diorames que configuren aquest peculiar itinerari pedagògic creat als anys cinquanta.

Actualment se'n poden veure quatre a l'exposició permanent, a l'espera de l'ampliació del museu per poder-hi tornar a exposar tot el conjunt de diorames i l'obra completa de Martí Castells.

Els diorames que actualment estan a l'exposició són "La verema", que ens apropa a l'àmbit de la vinya; "El celler de Poblet", que apareix a l'àmbit dedicat a l'enologia; "Expedició de vins a la platja", que il·lustra l'àmbit del comerç, i "Cafè Concert", que complementa la sala que parla sobre el consum.

El Nadal del 2015, en el marc dels actes de Vilafranca, Capital de la Cultura Catalana, es va mostrar l'exposició "Martí Castells, 100 naixements", en la qual es van restaurar dos diorames més, "El Celler del Penedès" i "la Kermesse", una inspiració de les festes del vi a Holanda amb figures extretes de quadres del pintor Brueghel el Vell.

Nombre de figures: 154

Mida: Majoritàriament entre 15 cm i 10 cm

Any: Inicis dels anys cinquanta

Contacte: Plaça de Jaume I, 5
08720 Vilafranca del Penedès
(34) 93 890 05 82
http://www.vinseum.cat

a Home bevent amb porró. 1950-1952. 21,5 cm. Vinseum

b Celler monacal de Poblet. 1950-1952. Vinseum

c Cafè concert de Toulouse-Lautrec. 1950-1952. Vinseum

d La verema, 1950-1952. Vinseum

Museu Etnològic de Barcelona

Població: Barcelona

Descripció: La col·lecció de pessebres del Museu Etnològic prové del Museu d'Arts, Indústries i Tradicions Populars, ja que l'adquisició, la conservació i la recerca de peces de pessebre fou impulsada per aquest museu des dels seus inicis sota el guiatge de Ramon Violant i Simorra, Joan Amades, Agustí Duran i Sanpere i Josep Maria Garrut. Aquesta tasca ha continuat fins als nostres dies, de manera que la col·lecció actual de peces de pessebre del Museu Etnològic està formada per uns 5.000 objectes. Una mostra de la riquesa d'aquesta col·lecció es pot veure a la reserva visitable del Museu, on centenars de figuretes d'artesans populars conviuen amb figures singulars d'alguns artistes de renom, entre ells Martí Castells i Martí.

L'interès del Museu Etnològic en el món del pessebre no es limita a l'estudi i la conservació de les seves col·leccions, sinó que també s'amplia amb algunes activitats que intenten difondre la riquesa patrimonial i el valor cultural d'aquest costum tan arrelat a Catalunya.

Nombre de figures: 91

Mida: Les més rellevants són de 20 cm

Any: Mitjan segle XX

Contacte: Passeig de Santa Madrona, 16-22
Parc de Montjuïc, 08038 Barcelona
(34) 93 256 34 84
http://ajuntament.barcelona.cat/museuetnologic

Taller de fuster, 1945. 28 cm.
Ramon Albornà

Rei Baltasar, 1945. 28 cm.
Ramon Albornà

Museu Reial Monestir de Santa Maria de Pedralbes

Població: Barcelona

Descripció: El Museu del Monestir acull dins les seves instal·lacions una sala amb l'exposició permanent de vint-i-quatre diorames artístics de la vida de Jesús, creats i cedits per l'Associació de Pessebristes de Barcelona.

Gairebé tots aquests diorames contenen figures de Martí Castells.

Nombre de figures: 100

Mida: 12 cm

Any: Anys vuitanta

Contacte: Baixada del Monestir, 9
08034 Barcelona
(34) 93 256 34 34
http://monestirpedralbes.bcn.cat/

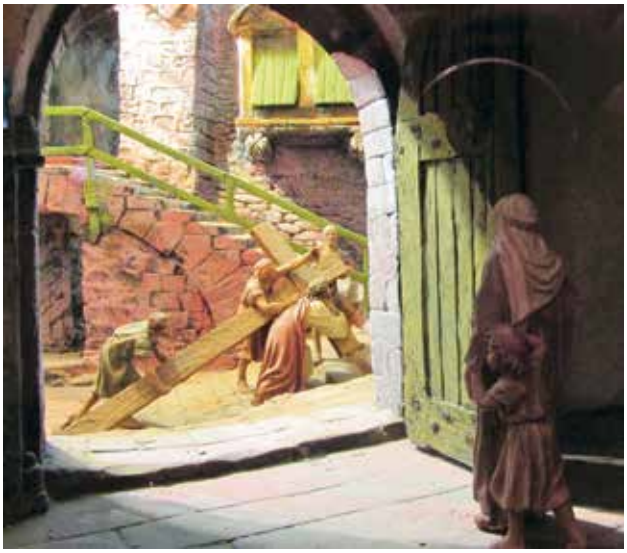

Camí del Calvari, Joan Marí Oliva, anys vuitanta del segle xx. Associació de Pessebristes de Barcelona. Ramon Albornà

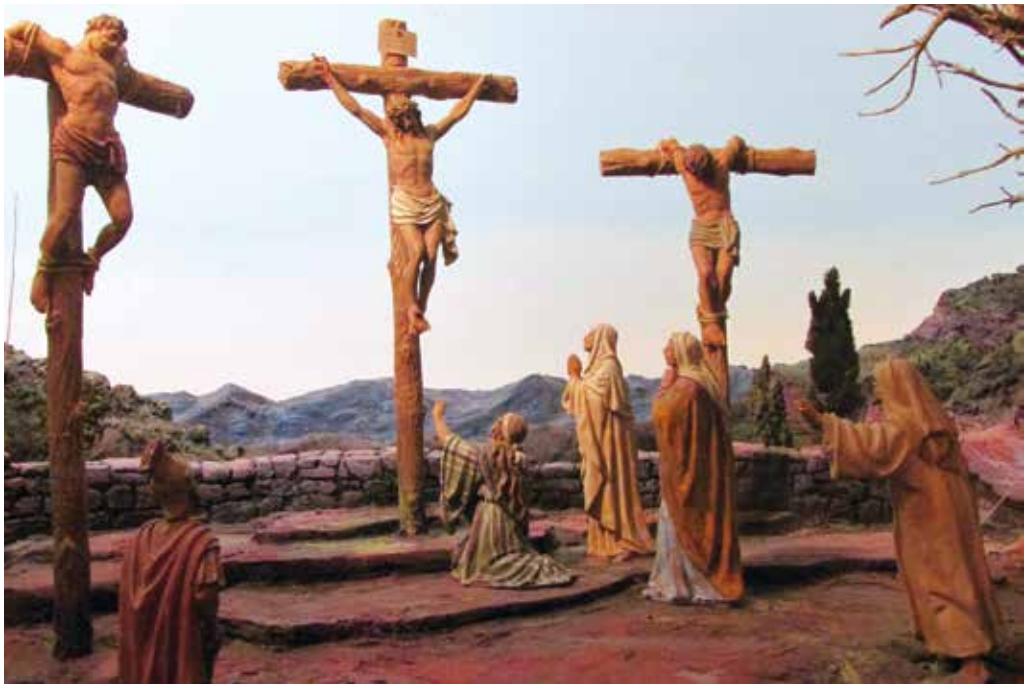

Calvari, Joan Maria Rius, anys noranta del segle xx. Associació de Pessebristes de Barcelona. Ramon Albornà

Museu de la Vida Rural

Població: L'Espluga de Francolí

Descripció: El Museu de la Vida Rural comprèn les característiques de la vida tradicional a les viles i els pobles de Catalunya, i fa especial esment a la pagesia com a element destacat del món rural. Les dotze sales que té, repartides en tres edificis, contenen un variat fons de peces en exposició permanent relacionades amb la vida tradicional, la cultura, la pagesia i les arts i els oficis artesanals.

L'exposició permanent del Museu de la Vida Rural té també una vintena de diorames, onze dels quals són pessebres, amb figures dels germans Castells, i amb la col·lecció Traité, formada per més d'un centenar de figures de terra cuita policromada que recullen l'esperit del món rural, icones d'un realisme delicat i considerades una de les obres mestres de l'artista olotí.

Nombre de figures: 45

Mida: 15 cm

Any: 1986

Contacte: Carretera de Montblanc, 35
43440 L'Espluga de Francolí
977 87 05 76
http://www.museuvidarural.cat

Naixement. Joan Cortada i Núria Garcia, 1986.
Museu de la Vida Rural

El Caga Tió Nadalenc, de Sergi Massó, 1986.
Museu de la Vida Rural

Museu d'Història de Girona

Població: Girona

Descripció: En el museu trobareu un recorregut per la història de Girona, des de la fundació en l'època romana fins a la contemporaneïtat, en un recorregut cronològic per la Girona romana, la medieval, la moderna i la contemporània, que es completa amb diversos àmbits de tradicions catalanes, amb un espai dedicat a la cobla i la sardana.

Precisament en aquesta sala podem trobar dos grups de figures modelades per l'escultor Martí Castells, que representen una antiga formació d'una cobla de tres quartans, amb quatre músics, i una cobla de sardanes en el seu format actual, amb onze components instrumentistes.

Nombre de figures: 15

Mida: 11 cm

Any: 1968

Contacte: Carrer de la Força, 27
17004 Girona
(34) 972 222 229
http://www.girona.cat/museuhistoria/cat/index.php

Els quatre músics d'una Cobla de Tres Quartans. 1968. 8 cm.
Museu d'Història de Girona

Monestir de Santa Maria de Solius

Població: Santa Cristina d'Aro

Descripció: El Monestir cistercenc de Solius té una exposició de 26 diorames que es poden visitar tot l'any.

La col·lecció de diorames constitueix un conjunt de gran valor artístic, popular i religiós, que va començar el 1970 amb l'escena del Naixement, que va iniciar el germà Gilbert Galceran, i va continuar el germà Albert Fontane.

Fra Gilbert Galceran havia començat la seva afició pessebrista al Monestir de Poblet, on va fer els primers diorames. Abans de ser destinat definitivament a Solius, va fer exposicions de pessebres a Roma i a l'abadia d'Hauterive, prop de Friburg (Suïssa).

Les figures de tots els diorames són de Martí Castells i Martí.

L'any 1991, la Generalitat de Catalunya, la Diputació de Girona, l'Ajuntament de Santa Cristina d'Aro, la Comunitat de Monjos de Solius i diverses aportacions particulars van fer possible la construcció d'un local per acollir tota la col·lecció al recinte del Monestir.

Nombre de figures: 130

Mida: 8 cm

Any: Entre 1967 i 1980

Contacte: Monestir de Santa Maria de Solius
17246 Santa Cristina d'Aro
(34) 972 83 70 84
http: //perso.wanadoo.es/msolius/portada2.htm

Anunciació a la Verge, de Fra. Gilbert Galceran, anys vuitanta.
Monestir de Solius

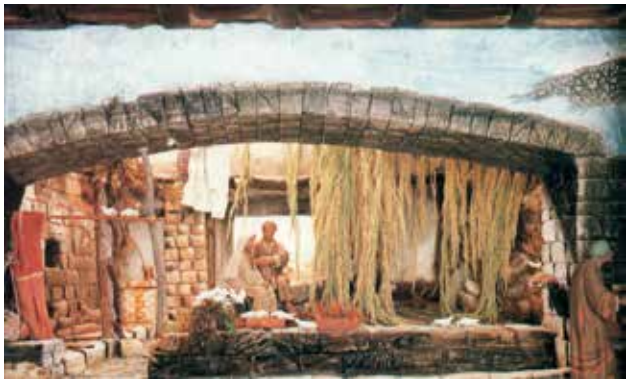

Festeig de Josep i Maria, de Fra. Gilbert Galceran, anys vuitanta.
Monestir de Solius

Santuari de la Mare de Déu del Vinyet

Població: Sitges

Descripció: El Santuari del Vinyet mostra un grup de diferents escenes del Calvari presentades a través de trons dels passos de Setmana Santa. Les figures són de Martí Castells i Martí, i els tabernacles els va fer el també escultor pessebrista Manel Muns.

La col·lecció, d'una dotzena d'escenes, és una cessió que l'any 1997 va fer la família de Ramon Gumà a l'Ajuntament de Sitges, per tal que s'exposés al Santuari del Vinyet.

Nombre de figures: 50

Mida: 20 cm

Any: Anys seixanta

Contacte: Passeig del Dr. Benaprés, 43
08870 Sitges
(34) 93 894 01 23
http://ermitavinyetsitges.com

Vitrina "Davallament de la creu". 1965. 20 cm.
Ismael Porta

Panoràmica vitrines de passos de Setmana Santa.
Ismael Porta

Església de Sant Martí de Peralada

Població: Peralada

Descripció: Miquel Mateu, industrial i benefactor cultural, amb una devoció especial pel pessebre, que li provenia per herència familiar, volia que a casa seva es respirés un ambient nadalenc, tot recordant els temps feliços de la seva infantesa.

Entre els anys 1942 i 1958, va encarregar a Joan Torné Espinosa, pessebrista i treballador seu, el disseny d'una trentena de diorames, que van configurar la col·lecció de la família Mateu-Quintana i l'exposició "Diorames de la Infantesa de Jesús".

La composició d'aquests diorames consta de molta arquitectura (murs, arcs, patis, contraforts...), amb molt poc paisatge. La sumptuositat d'alguns ambients, com el temple i el palau d'Herodes, contrasta amb l'austeritat i la senzillesa de les escenes més evangèliques, com l'Anunciació o el mateix Naixement. Les figures van ser modelades totes *a palillo* per Martí Castells i Martí.

Des de l'any 1947 i fins al 1971 milers de ciutadans van poder contemplar aquesta col·lecció de diorames arreu de Catalunya, gràcies a l'exposició itinerant patrocinada per l'aleshores Caja de Pensiones para la Vejez y el Ahorro.

Actualment, des de l'any 1997, aquests 28 diorames estan cedits per la família a l'església parroquial de Sant Martí de Peralada, on estan exposats a l'absis, darrere l'altar.

Nombre de figures: 170

Mides: Majoritàriament d'11 cm, amb alguna escena de 8 cm

Any: Entre 1942 i 1958

Contacte: Centre de Turisme Cultural Sant Domènec
Pl. de la Peixateria, 6
17491 Peralada
(34) 972 538 840
www.visitperalada.cat

Matança dels innocents. Joan Torné. 1946.
Inés Padrosa

Parada dels Reis. Joan Torné. 1946.
Inés Padrosa

Santuari de la Mare de Déu de Loreto

Població: Tarragona

Descripció: Exposició permanent de diorames de pessebre i també d'algunes escenes de l'Antic Testament. Actualment consta d'una quinzena de diorames, construïts principalment pels pares rogacionistes italians Carmelo Capizzi i Mario Buonanno, per bé que també hi van col·laborar alguns pessebristes.

Nombre de figures: 90

Mida: 15 cm

Any: 1979

Contacte: Camí de l'Ermita del Llorito, s/n
43007 Tarragona
(34) 977 23 11 11 - 977 23 16 81

Naixement. 1979. Ismael Porta

Presentació al temple. 1979. Ismael Porta

Casa Canals

Població: Tarragona

Descripció: La Casa Canals forma part del Museu d'Història de Tarragona. una de les poques cases senyorials de Tarragona que s'ha conservat amb integritat fins als nostres dies. És un habitatge noble d'època moderna, del mateix estil que la Casa Castellarnau.

Des de l'any 2013 disposa d'una mostra permanent de sis diorames de l'Associació Pessebrista de Tarragona, amb figures dels germans Castells. També hi ha exposades sis vitrines amb figures d'altres autors catalans.

Nombre de figures: 60

Mida: Entre 12 cm i 20 cm

Any: Des del 1940 en endavant

Contacte: Carrer d'En Granada, 11
43003 Tarragona
(34) 977 24 22 20
http://www.tarragona.cat/patrimoni/museu-historia/monuments

Cercant hostatge, de Josep M. Puig, 2007. Associació Pessebrista de Tarragona. Blanca Beltran

Exposició permanent Casa Canals. Blanca Beltran

Museu Bíblic del Seminari Diocesà de Girona

Població: Girona

Descripció: El Museu Bíblic del Seminari de Girona es va crear a iniciativa del professor de Sagrada Escriptura, el Dr. Albert Vidal i Cruañas. A partir de l'any 1946, es comencen a recollir diversos materials d'una exposició bíblica per a la Setmana Santa i es va enriquint progressivament amb fotografies, maquetes i diorames. Tenia l'objectiu pedagògic d'il·lustrar els ensenyaments sobre la Bíblia.

En la seva col·lecció trobem una desena de diorames sobre l'Antic Testament i la vida de Jesús, que van construir Josep Bofill i Domènec Fita, que tenen figures de Martí Castells.

Actualment el Museu Bíblic està tancat al públic, atès que els seus continguts són ja obsolets en relació amb el coneixement de la Bíblia, tot i que són testimoni d'un moment d'interès i obertura en els estudis bíblics.

Tanmateix, s'hi pot concertar una visita a través de la biblioteca diocesana.

Nombre de figures: 40

Mida: 11 cm

Sant Sopar, Martí Castells i Martí, 1947. Ismael Porta

Any: Del 1947 al 1949

Contacte: Pujada Sant Martí, 12
17004 Girona
(34) 972 48 73 46.
http://www.seminaridegirona.com

Flagel·lació de Jesús. Josep Bofill, 1948. Ismael Porta

Museu Frederic Marès

Població: Barcelona

Descripció: L'escultor Frederic Marès (1893-1991) va donar les seves col·leccions a la ciutat de Barcelona l'any 1946. Dos anys més tard s'inaugurava el museu que porta el seu nom situat en una part de l'antic Palau Reial dels Comtes de Barcelona.

La secció d'Escultura conserva una extensa col·lecció d'escultura hispànica des de l'època antiga fins al segle XIX, en la qual predomina la talla policroma, que l'escultor va reunir al llarg de la seva vida.

En aquesta secció s'inclou una part de l'obra escultòrica de Frederic Marès, donada per ell mateix i que s'exhibeix en el seu estudi-biblioteca, i la col·lecció de més d'un centenar de figures de pessebre, 14 de les quals són originals *a palillo* de Martí Castells i Martí.

El Museu també té El Gabinet del col·leccionista, que el componen desenes de milers d'objectes que formen una gran col·lecció de col·leccions que documenten unes formes de vida i costums del passat, fonamentalment del segle XIX.

Nombre de figures: 14 figures originals

Mida: D'11 cm i 20 cm

Any: Mitjan segle XX

Contacte: Plaça Sant Iu, 5
08002 Barcelona
(34) 93 256 35 00
http://www.museumares.bcn.cat/

Naixement i pastors, reproducció de figures de Ramon Amadeu. Mitjan s. XX. RAMON ALBORNÀ

Maria Magdalena. Mitjan s. XX. RAMON ALBORNÀ

Museus i exposicions permanents a l'Estat espanyol

Museo de Belenes - Fundación Díaz Caballero

Població: Mollina

Descripció: La Fundación Díaz Caballero va obrir al públic el 2017 el seu museu amb l'objectiu de promoure l'art i la tradició pessebrista. Aquest museu disposa d'una àmplia col·lecció de pessebres i figures, presentats en un espai de nova creació, amb més de 5.000 metres quadrats destinats a l'exposició, atenció als visitants, tallers i magatzems.

La Fundació ha tingut la complicitat i col·laboració del món pessebrista, dels seus artistes (pessebristes i escultors), així com de les pròpies associacions i federacions, amb l'objectiu comú de convertir-lo en refugi de tota l'obra pessebrista i alhora ser un referent nacional i internacional.

El Museu acull pessebres en tots els seus estils (populars, hebreus, avantguardistes i tradicionals) i formats (monumentals, miniatures, diorames o fragments), així com una gran col·lecció de figures, i busca la màxima representació de tots els artistes, tant en la construcció de pessebres com en la de figuraires, més reconeguts en el pessebrisme.

Nombre de figures: 525, originals i de sèrie

Mida: Entre 8 cm i 30 cm

Any: Majoritàriament a partir del 2.000

Contacte: Polígono Casería del Rey. Autovía A-92, salida 138

29532 Mollina (Málaga)
(34) 652 297 264
http://www.fundaciondiazcaballero.com

Sagrada Família, 2015. 20 cm.
Fundación Díaz Caballero

Home amb cavalls, 2015. 20 cm.
Fundación Díaz Caballero

Museo del Belén de Alicante

Població: Alacant

Descripció: Inaugurat l'any 1997, aquest museu està gestionat per la Regidoria de Cultura de l'Ajuntament d'Alacant i els fons que s'hi exposen són propietat de l'Associació de Pessebristes d'Alacant.

El Museu consta de tres sales en què s'exposen col·leccions de diorames amb diferents escenes del Naixement i del Calvari que es van renovant aproximadament cada dos anys.

A més, disposa de diverses vitrines amb col·leccions de figures, entre les quals hi ha originals de Martí Castells, de José Luis Mayo i d'Ángela Trippi, a més d'una col·lecció de figures amb vestits alacantins, obra dels seus socis, entre d'altres.

El Museu també exposa una maqueta a escala 1/10 del pessebre fet per al cinquantenari, i diversos pessebres en arquetes i en quadres (un estil típic de l'associació).

Nombre de figures: 54 de *palillos* i 32 de sèrie

Any: 1990 i 1991

Contacte: C/ San Agustín, 3
03002 Alacant
(34) 965 20 22 32
http://www.alicante.es/es/equipamientos/museo-belenes
http://www.belenante.com

Figures naixement. 1990.
Asociación de Belenistas de Alicante

Figures naixement i pastors adoració. 1991.
Asociación de Belenistas de Alicante

Museo del Belén de Jerez de la Frontera

Població: Jerez de la Frontera

Descripció: El Museo del Belén de Jerez va ser concebut per mantenir una exposició permanent sobre el món del pessebre a l'edifici d'un celler de Jerez habilitat en dues plantes, amb un contingut que canvia periòdicament.

A la planta baixa hi ha un pessebre monumental de 240 m2, dividit en sis escenes narrades, on la llum i el so tenen un paper important. En la seva construcció van participar un grup de pessebristes de Jerez i les figures les va crear Pedro Ramírez.

La planta superior té com a eix central un pessebre d'estil napolità amb figures de Marc Ferrigno i Manuel Salat.

El complementen quatre pessebres artístics de gran format i una vintena de petits diorames, alguns dels quals contenen figures originals de Martí Castells.

També hi ha obra de Monserrat Ribes, Artesania Bertran, Pedro Ramírez, Landi, Art Cristià, Joaquín Pérez, José Luis Mayo, Sucesores de Ángel Martínez, Pepe Domínguez, Hermanos Cerrada, Lepi, Moisés Halcón, Manuel Raposo, José Guerra, Quico Bernal i Antonio López.

L'obra més rellevant de Martí Castells és un grup *a palillo* del Naixement i tres pastors, encarregada l'any 1981. El Museu té altres peces de motlle.

Nombre de figures: Al voltant d'una cinquantena

Mida: Majoritàriament de 30 cm

Any: 1981 i posteriors

Contacte: C/ Circo, s/n
11403 Jerez de la Frontera (Cadis)
(34) 671417082 / (34) 671417079
www.museodelbelen.es

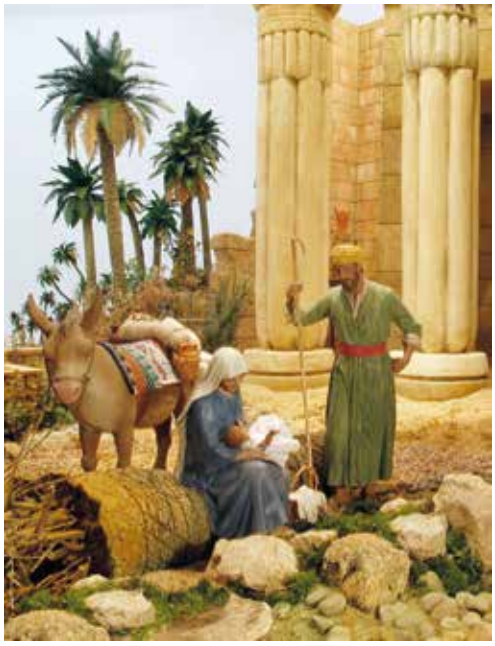

Descans fugida a Egipte, diorama de Miguel Pérez Carrillo, 2009. Ramón García Sánchez

Naixement, Pedro Sánchez Romero, 2016. Enrique José Fernández Quevedo

Museo de Pasos de Bilbao

Població: Bilbao

Descripció: El Museu de Pasos de la Setmana Santa bilbaïna recull una de les exposicions de talla més importants de Bilbao. La talles són obres dels segles XVIII i XX, conjuntades en tretze passos processionals, moltes catalogades com a excel·lents pels estudiosos.

Des del 1999, el Museu de Pasos acull una exposició amb una vintena de diorames sobre la vida de Jesucrist, propietat de l'Asociación Belenista de Bizkaia i realitzats per diversos pessebristes de l'entitat sota la direcció d'Agustín Benito. Els diorames mostren majoritàriament figures dels germans Castells, algunes de *palillo*.

Nombre de figures: 130

Mida: Majoritàriament d'11 cm i 12 cm

Any: 1996

Contacte: C/ Iturribide, 3
48006 Bilbao
(34) 94 415 04 33
http://www.museodepasosbilbao.com/
http://abelenbizkaia.com/

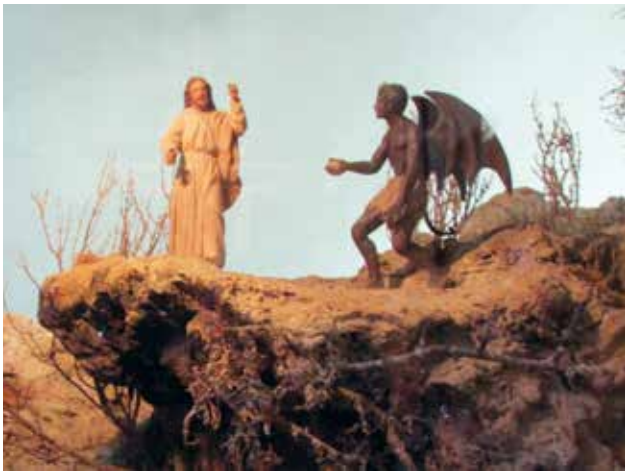

La Temptació de Jesús pel diable.
Asociación de Belenistas de Bizkaia, 1996.
Ramon Albornà

Entrada de Jesús a Jerusalem.
Asociación de Belenistas de Bizkaia, 1996.
Ramon Albornà

Museo de Arte Sacro de Biscaia

Població: Bilbao

Descripció: El Museu d'Art Sacre té una col·lecció de més de 2.500 peces, de les quals prop de 500 estan en exposició, que abasten del segle XII al XX.

L'exposició s'organitza en tres apartats: escultura-pintura, orfebreria i ornaments (vestidures). En cada un s'ordenen les peces seguint un criteri cronològic-estilístic.

La qualitat de les obres és més que destacable. La sala d'orfebreria reuneix una col·lecció rutilant. En una altra estança es poden contemplar tretze alabastres gòtics anglesos, la sèrie més nombrosa exposada a tot Espanya. Més enllà, quinze quadres sobre la vida de Crist sortits del taller del napolità Luca Giordano. Al seu costat, un clavecí de 1743 obra del lutier barceloní Salvador Bofill. Repartits per les sales trobem treballs de Salvador Carmona, Carnisser, Paret, Asorey, López Villaseñor...

El museu és dipositari de les figures originals creades per Martí Castells i Martí per al pessebre "Nacimiento, luz y sonido", promogut per Iberdrola.

Nombre de figures: 116

Mida: Entre 15 cm i 30 cm

Any: 1971

Contacte: Plaza de La Encarnación, 9B
48006 Bilbao
(34) 94 432 01 25
www.eleizmuseoa.com

Visió del profeta Isaïes. 1971. 15 cm.
IBERDROLA

El sacrifici d'Isaac. 1971. 15 cm.
IBERDROLA

Museus i exposicions permanents a Itàlia

Itàlia té una tradició pessebrista important, més enllà del també reconegut mundialment pessebre napolità. Tot seguit us relacionem museus i exposicions permanents d'on tenim constància que hi ha obres i figures dels germans Castells.

Albusciago (VA Varese Lombardia) - Museo del Presepio
http://www.museodeipresepi.it/

Amelia (TR Terni Umbria) - Presepio e Diorami - Cattedrale

Amelia (TR Terni Umbria) - Presepio Poliscenico Permanente - Convento francescano della S. S. Annunziata
http://www.presepiandoamelia.it/

Biella (BI Piamonte) - Diorami sulla vita di Gesù - Santuario di Oropa (Chiesa Nuova)
http://www.santuariodioropa.it/db/it/storia-e-cultura/mostre

Bordighera (IM Imperia Liguria) - Presepio Poliscenico Permanente - Chiesa Madonna dei Fiori
http://www.bordighera.net/bordighera-al-santuario-madonna-dei-fiori-da-visitare-il-presepe-permanente-n41307

Bornato (BS Brescia Lombardia) – Presepi del mondo - Collezione di Carlo Battista Castellini
http://www.presepidelmondo.it/

Collevalenza (PG Perusa Umbria) - Presepio Poliscenico Permanente - Santuario Amore Misericordioso
http://www.collevalenza.it/presepio.htm

Concesio (BS Brescia Lomdardia) - Museo del Presepio Paolo VI
http://www.presepiopaolosesto.it/

Cupra Marittima (AP Ascoli Marcas) - Presepio Poliscenico Permanente
http://www.presepiocupra.com/

Dalmine (BG Bérgamo Lombardia) - Museo del Presepio
http://www.museodelpresepio.com

Gandino (BG Bérgamo Lombardia) - Museo del Presepio
http://www.gandino.it/content/museo-dei-presepi

Gazzano (RE Regio Emilia Romana) - Mostra permanente Presepi di Antonio Pigozzi
https://www.comune.villa-minozzo.re.it/cultura-e-territorio/musei-e-mostre/museo-dei-presepi/

Giarre (CT Catania Sicilia) - Museo del Presepio
http://www.museodelpresepiogiarre.org/

Greccio (RI Rieti Lacio) - Museo del Presepio
http://www.visitgreccio.com/attrazione/il-museo-dei-presepi

Grottaferrata (Roma) - Presepio Poliscenico Permanente – Istituto Padri Rogazionisti (visita concertada)

Ponte San Pietro (BG Bérgamo Lombardia) - Diorama presepistico
http://www.presepipontesanpietro.it/

Roma - Museo Tipologico Internazionale del Presepio "A. Stefanucci"
https://www.museopresepioroma.it/

Roma - Presepio Poliscenico Permanente - Basilica dell'Immacolato Cuore di Maria (Piazza Euclide)

Salerano sul Lambro (LO Lodi Lombardia) – "Il Mondo nel Presepio", mostra permanente della Cascina Vistarina

San Polo Matese (CB Campobasso Molise) - Presepio Poliscenico Permanente – Palazzo Rogati
http://www.matese.org/Matese_org%20-%20costumi%20e%20usanze_file/presepe%20rogatti.htm

Villanova (MO Módena Emilia Romana) - Museo del Presepio (actualment tancat)
http://www.visitmodena.it/it/informazioni-turistiche/scopri-il-territorio/arte-e-cultura/musei-gallerie/museo-del-presepe#prettyPhoto[gallery]/3/

Naixement de Joan Mestres, Chiesa Viecca de Ponte San Pietro, 1985.
Claudio Mattei

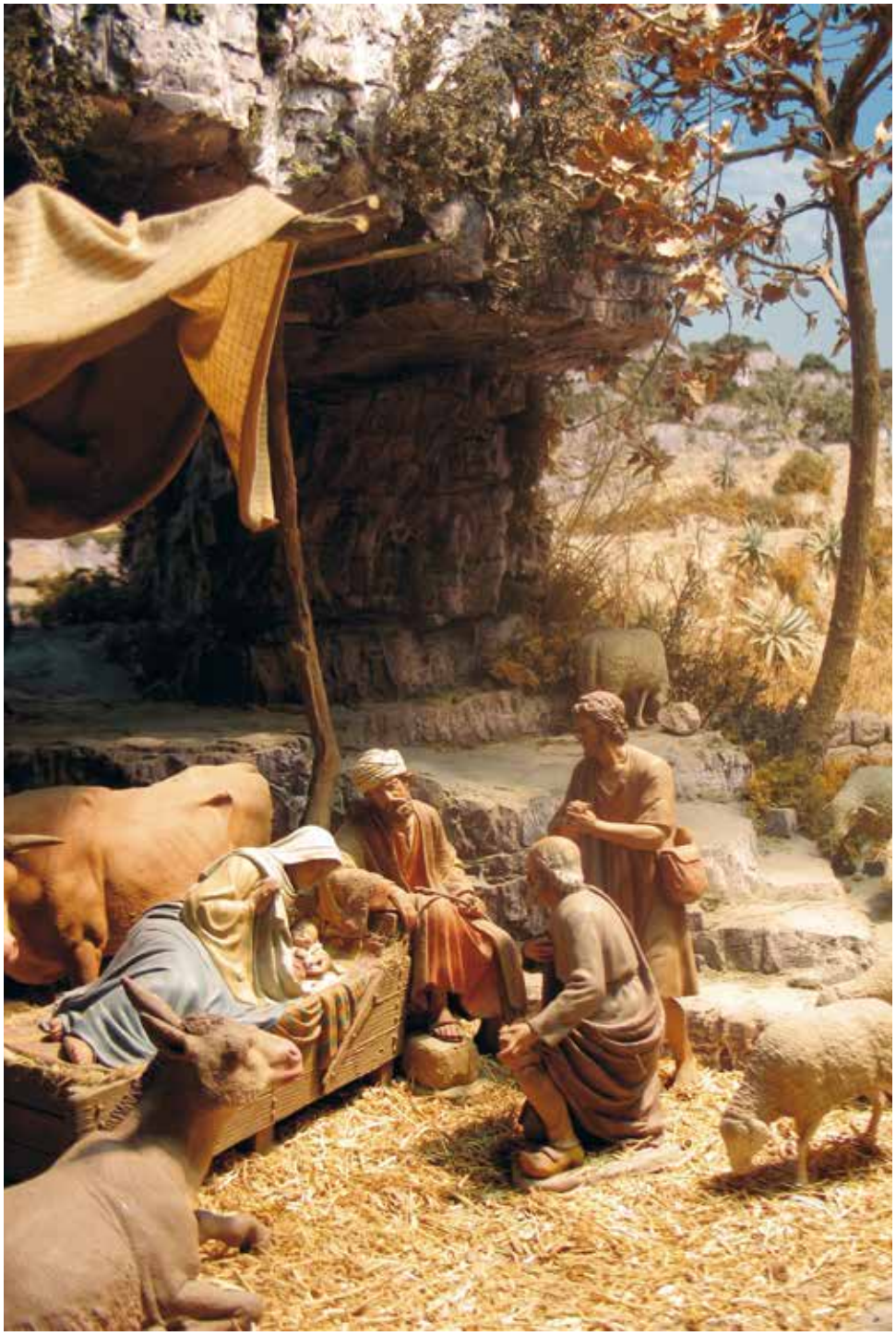

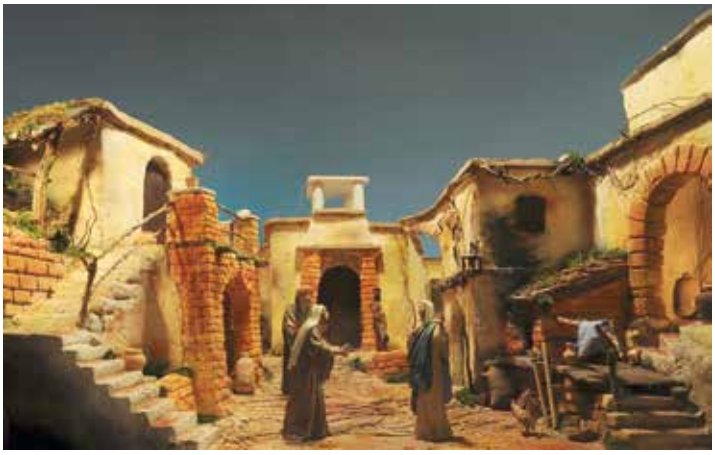

Visitació, pessebre permanent de Cupra Maríttima, 1970.
Alberto Finizio

Taller de Sant Josep, Santuario di Oropa,1960.
Alberto Finizio

Naixement, Museu del Pessebre de Roma, 1960. Alberto Finizio

E.CAET

Galeria d'art i escultura

Ignacio Fernández Chocarro,
escultor i pessebrista,
Pamplona

Parlar dels Castells en el món del pessebrisme és parlar d'un dels referents més importants dels figuraires del segle XX.

L'exquisit modelatge de les peces, les proporcions, la feina del *palillo* i una mirada sempre melangiosa fan de les seves creacions una autèntica delícia per als que estimem l'art en el pessebre.

Per a mi sempre han estat un referent clàssic. He tingut l'oportunitat de contemplar moltes de les seves obres amb fang i sempre he pensat que, si aquest taller no hagués existit, s'hauria d'haver creat.

Grans, els Castells!

Íñigo Bastida Baños,
pessebrista,
president de la Federación Española de Belenistas (2010-2018)

Si preguntéssim als pessebristes quines dues o tres empreses de figures de pessebre els venen a la ment, sens dubte, una seria la dels Castells.

La família Castells fabrica figures des de finals del segle XIX. Quan l'iniciador, Martí Castells i Martí, va començar amb aquesta activitat poc es podia imaginar que els seus fills Joan, Josep i Martí, o ara Joan i Martí Castells nets, la continuarien un segle més tard. Crec que en cap altra activitat artística podem trobar una nissaga tan longeva en el temps i amb uns valors tan afermats. A més, no només s'han centrat en els pessebres, sinó que també han fet figures del Calvari, per la qual cosa la seva producció ha estat d'allò més completa entre totes les empreses del sector.

Pel que fa al discurs dels valors de marca, Castells s'ha significat i diferenciat per haver produït al llarg de la seva història bellíssimes figures de terracota d'una qualitat extraordinària. Una marca contrastada, fiable i d'èxit.

A la nostra generació de pessebristes sempre li quedarà haver conegut el meravellós treball d'una nissaga única i reconeguda.

Galeria d'art i escultura

Arribats aquí, tan sols ens podem fer ressò del refrany que diu "una imatge val més que mil paraules" i fer-nos-el nostre. Creiem que el millor homenatge i reconeixement que podem fer, arribats a aquest punt del llibre, és visualitzar la seva obra. Ens plau convidar-vos a la galeria d'art i escultura, amb un petit recull d'obres originals i singulars de la nissaga dels Castells: obres de Martí Castells i Martí, "Avi"; de Martí Castells i Martí, el gran escultor de la nissaga, i també de Joan Castells Badia i de Martí Castells Badia.

Passeu i gaudiu-ne.

Naixement. Martí Castells i Martí ("Avi").
Principis del s. XX. 22 cm. JORDI BALANYÀ

Patge amb cavall. Martí Castells i Martí ("Avi").
Principis del s. XX. 20 cm. JORDI BALANYÀ

Pastors anunciata. Martí Castells i Martí ("Avi").
Principis del s. XX. 12 cm. JORDI BALANYÀ

Enterrament de Jesús. Martí Castells i Martí, 1990.
Col·lecció Cinto Gabriel. 11 cm. Jordi Balanyà

Acompanyants caravana rei Baltasar. Martí Castells i Martí, 1955.
Col·lecció Ramon Gumà. 20 cm. Ismael Porta

Caravana. Martí Castells i Martí, 1955.
Col·lecció Ramon Gumà. 11 cm. Ismael Porta

Autoretrat. Martí Castells i Martí, 1991.
Col·lecció Cinto Gabriel. 23 cm. Jordi Balanyà

Pastor del Pallars. Martí Castells i Martí, 1989.
Col·lecció Cinto Gabriel. 20 cm. Jordi Balanyà

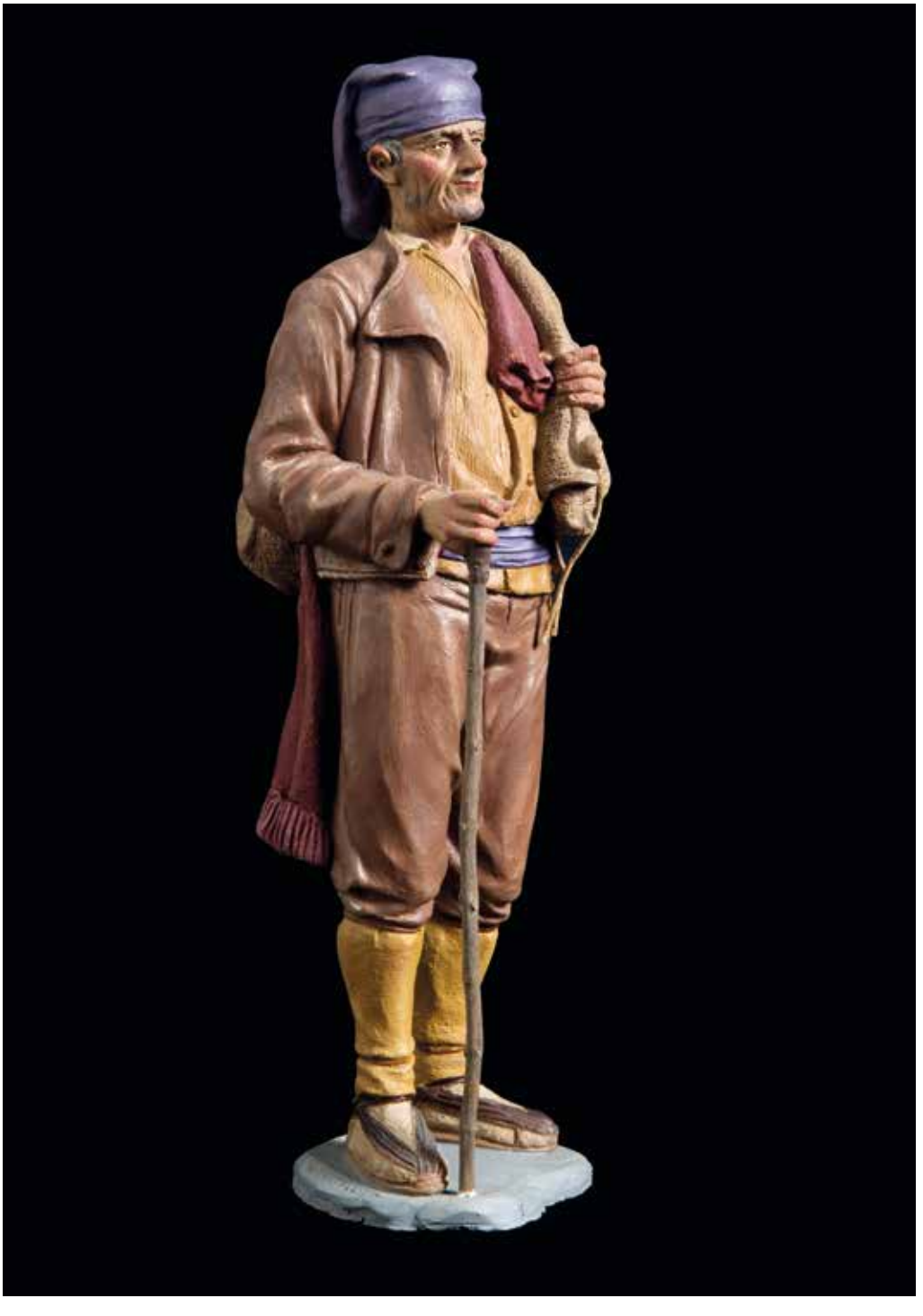

Quadriga romana. Martí Castells i Martí, 1985.
Col·lecció Porta-Bordell. 12 cm. Jordi Balanyà

Rei Bacus. Martí Castells i Martí, 1950-1952.
Vinseum. 15 cm. Vinseum

Personatges de la Kermesse, de Pieter Brueghel "el Vell".
Martí Castells i Martí, 1950-1953. Vinseum. 17,5 cm. Vinseum

Davallament de la creu. Martí Castells i Martí, 1981.
Col·lecció Porta-Bordell. 12 cm. Jordi Balanyà

Patge rei Baltasar. Martí Castells i Martí, 1955.
Col·lecció Ramon Gumà. 20 cm. Ismael Porta

Els tres reis davant d'Herodes. Martí Castells i Martí, 1990.
Col·lecció Porta-Bordell. 12 cm. Jordi Balanyà

Gegants de Tarragona. Martí Castells i Martí, 1988.
Col·lecció Francesc Magarolas. 30 cm. Ismael Porta

La Pietat, passos de Setmana Santa de Tarragona. Martí Castells i Martí, 1985.
Col·lecció Joan Rossell. 12 cm. Ismael Porta

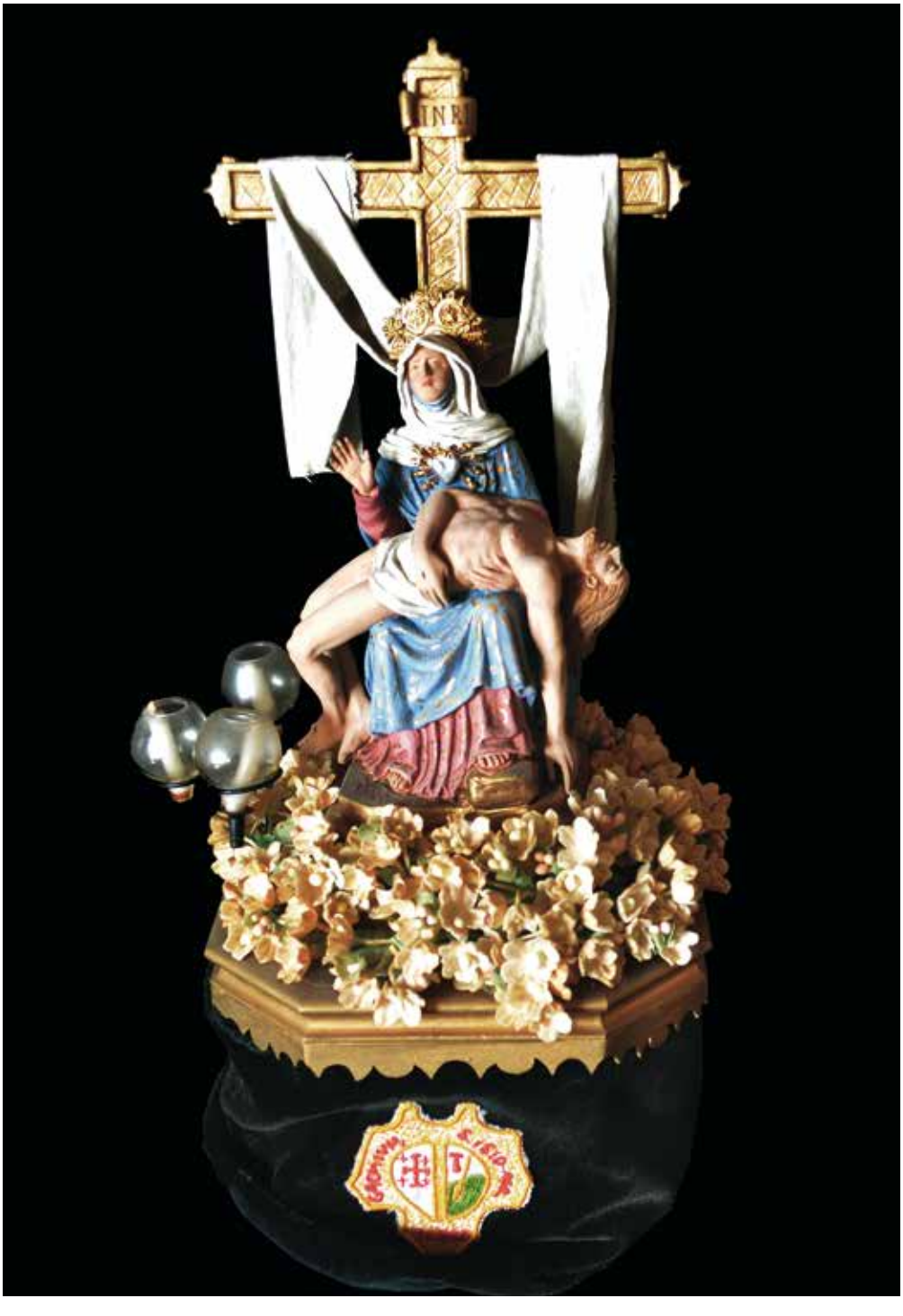

Moisès amb les taules de la llei. Martí Castells i Martí, 1971.
Museo de Arte Sacro de Bizkaia. 30 cm. Iberdrola

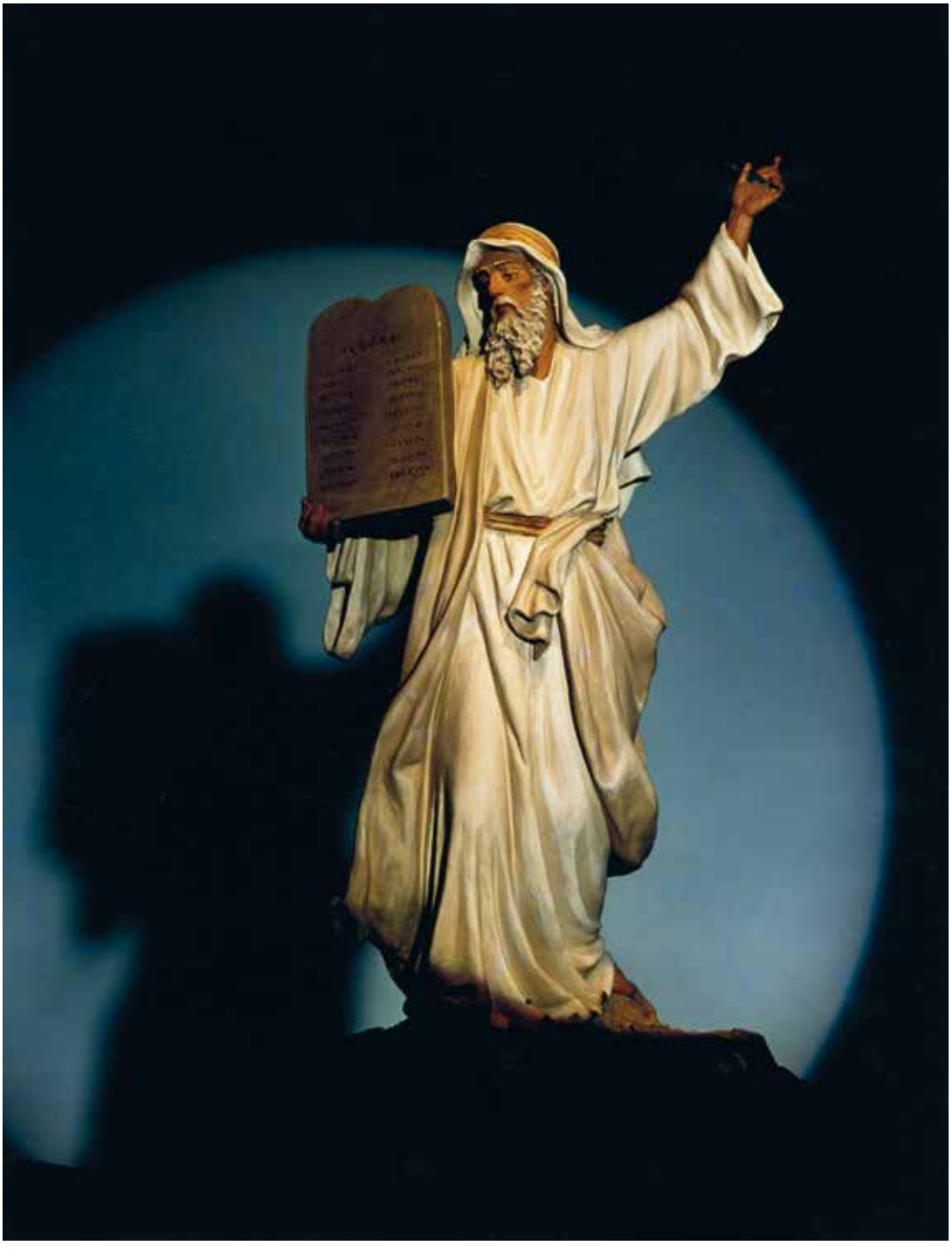

Adam i Eva expulsats del paradís. Martí Castells i Martí. 1971.
Museo de Arte Sacro de Bizkaia. 15 cm. Iberdrola

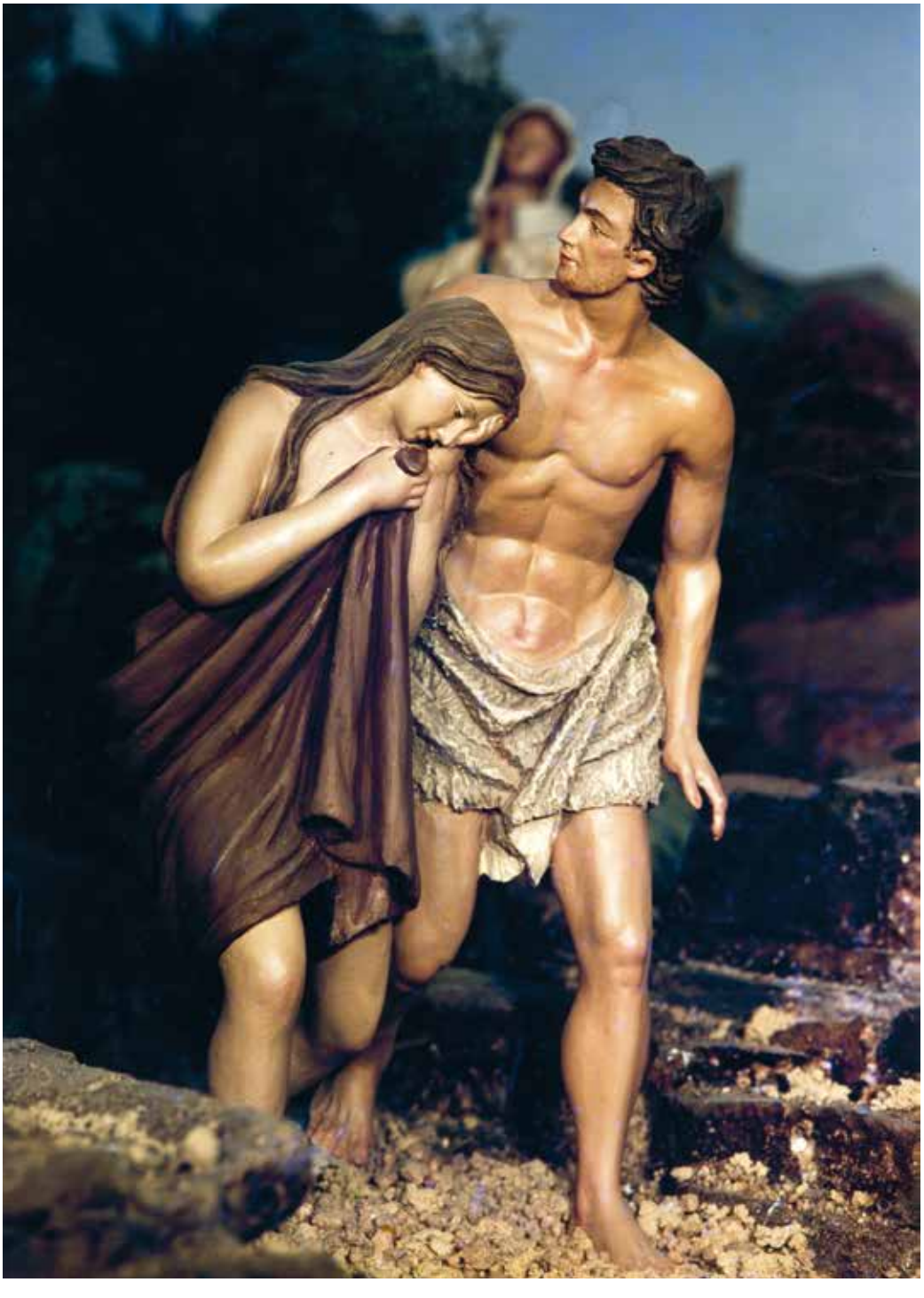

La matança dels innocents. Martí Castells i Martí, 1998.
Col·lecció Pere Siuró. 12 cm. Ismael Porta

Els reis davant Herodes. Martí Castells i Martí, 1990.
Col·lecció Pere Siuró. 12 cm. Ismael Porta

Entrada dels reis a Jerusalem. Martí Castells i Martí, 1941.
Col·lecció família Castells. 12 cm. Jordi Balanyà

Adoració de Reis. Martí Castells i Martí, 1980.
Asociación de Belenistas de Madrid. 20 cm.
Asociación de Belenistas de Madrid

Adoració de reis. Martí Castells i Martí, 1945.
Museu Etnològic de Barcelona, 28 cm. Ramon Albornà

Fugida a Egipte. Martí Castells i Martí, mitjan s. XX.
Col·lecció família Castells. 11 cm. JORDI BALANYÀ

Home del Neolític de la Cova de la Font Major.
Martí Castells i Martí, 1986. Museu de la Vida Rural. 15 cm.
Museu de la Vida Rural

Flabiolaire, reproducció de Ramon Amadeu.
Martí Castells i Martí, mitjan s. XX. Museu Marés. 11 cm.
RAMON ALBORNÀ

Satanàs i Llucifer dels Pastorets. Joan Castells Badia, 2016.
Associació de Pessebristes de Palau Solità i Plegamans. 15 cm.
Jordi Pujol

Home i cavall. Joan Castells Badia, 2010.
Col·lecció Patxi Aguirre. 15 cm. Patxi Aguirre

Naixement. Joan Castells Badia, 2017.
Col·lecció Albornà-Rovira. 15 cm. Jordi Balanyà

Home amb lleopards. Joan Castells Badia, 2017.
Col·lecció David Bosch. 30 cm. David Bosch

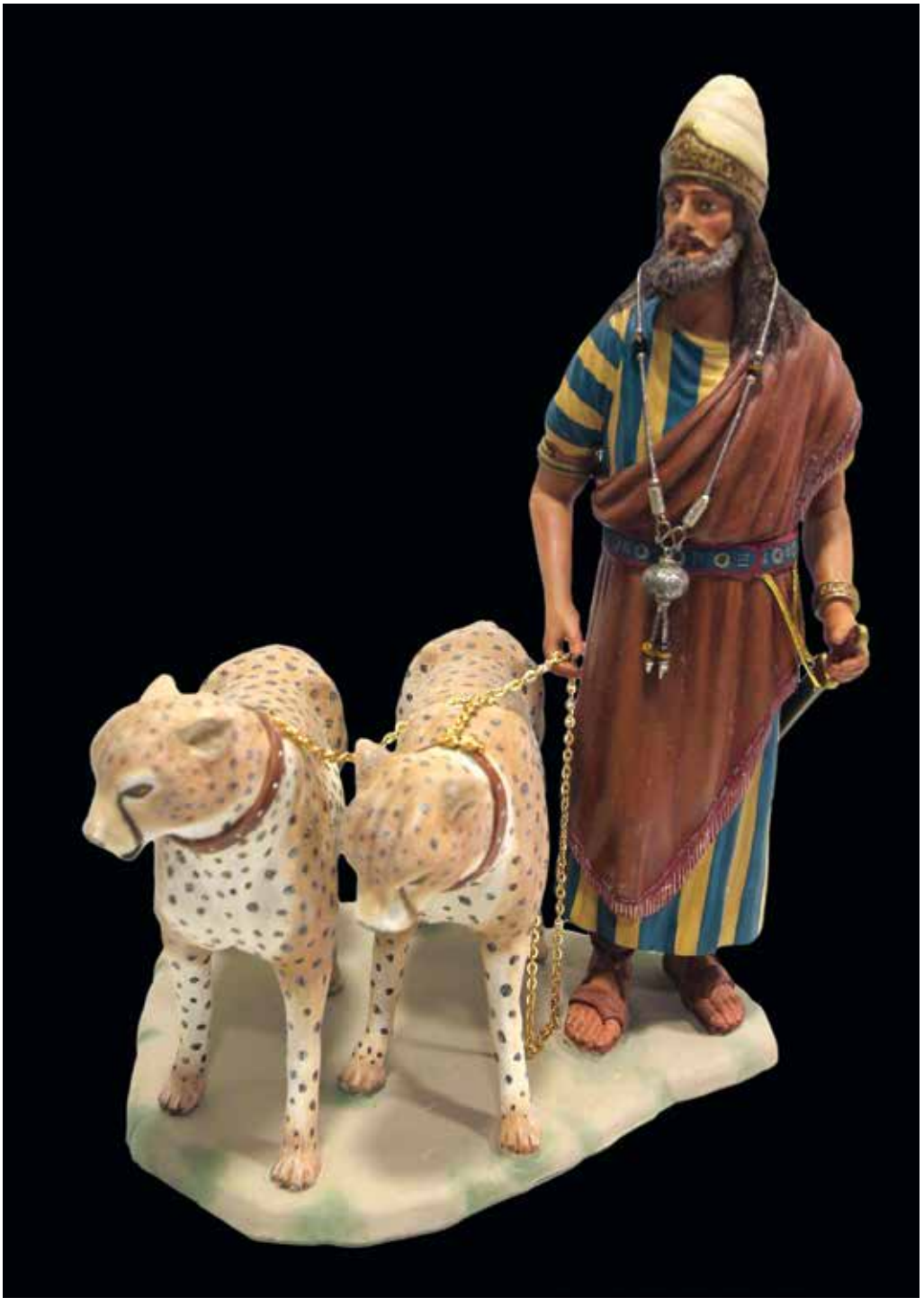

Naixement indigent. Joan Castells Badia.
Col·lecció Antoni Dorda, 2017. 11 cm. Jordi Balanyà

Euskaljaiopza. Joan Castells Badia.
Col·lecció particular, 2017. 15 cm. Jordi Balanyà

Pròleg dels Pastorets. Joan Castells Badia, 2011.
Col·lecció Vives-Garcia. 15 cm. Jordi Balanyà

Caravana de reis a cavall. Joan Castells Badia.
Col·lecció José Sánchez, 2017. 11 cm. Jordi Balanyà

Rei a camell. Joan Castells Badia.
Col·lecció Maria del Carme Juncosa, 2017. 15 cm.
Jordi Balanyà

Mercader a camell. Joan Castells Badia, 2013.
Col·lecció Porta-Bordell. 11 cm. Jordi Balanyà

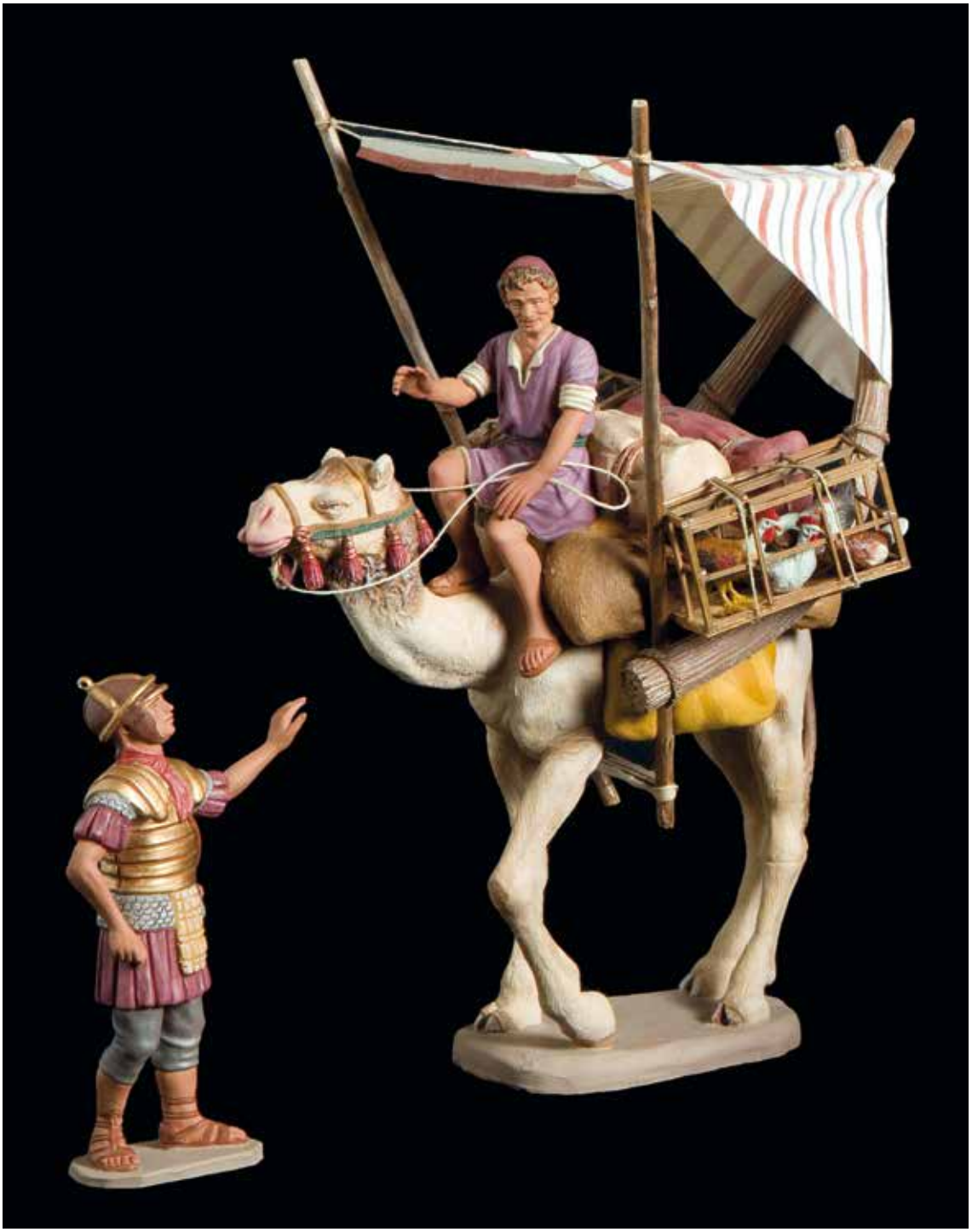

Sagrada família. Joan Castells Badia.
Col·lecció Fabio Maruti, 2017. 20 cm. Jordi Balanyà

Home recolzat sobre espatlla de bou.
Martí Castells Badia, 2017. 15 cm. Jordi Balanyà

Dona amb cistells de peix i verdures.
Martí Castells Badia, 2017. 15 cm. Jordi Balanyà

Home amb nen sobre mula.
Martí Castells Badia, 2017. 15 cm. Jordi Balanyà

Bibliografia

Amades, Joan. *El Pessebre*. Barcelona: Editorial Aedos, 1949.

Associació de Pessebristes de Barcelona. *Dossier de documentació, premsa i fotografia del pessebre ofert al Papa Pius XII*. Barcelona: Associació de Pessebristes de Barcelona, 1950. [arxiu intern, no editat]

Associació de Pessebristes Vilafranca. *Art al pessebre. Figures del Museu Etnològic*. Vilafranca del Penedès: Caixa Penedès, Obra Social, 2011.

Bulbena, Evelino. *La Asociación de Pesebristas de Barcelona*. Barcelona: Associació de Pessebristes de Barcelona, 1954.

De Rubí, Basili. *Art Pessebrístic*. Barcelona: Editorial Rubí, 1947.

Elorriaga, Félix (creador); Gracia, Emilio (dibuixant). *Plànols generals de "l'Oratori de Nadal de la Fira de Mostres de Bilbao".* Documentació "*Iberduero,S.A.",*134394. Bilbao: Iberdrola, 1971. [no editat]

Garrut, Josep Maria. *Viatge a l'entorn del meu Pessebre*. Barcelona: Editorial Selecta, 1957.

Padrosa Gorgot, Inés. *"Els diorames de la família Mateu Quintana, i els seus artífex Joan Torner i Martí Castells",* a la revista *Naixement,* núm. 3. Barcelona: Federació Catalana de Pessebristes, 2012.

Porta, Ismael [*et al.*]. *Martí Castells i Martí (1915-1995). Escultor figuraire*. Barcelona: Institut de Cultura de Barcelona, 1998.

Roquer, Mn. Ramon. *Dioramas de la Infancia de Jesús, expuestos en el hogar de la familia Mateu-Quintana.* Barcelona: Oliva de Vilanova, 1946.

Agraïments:

Agustí Térmens
Albert Català
Alberto Finizio
Antoni Dorda
Antoni Garí
Blanca Beltran
Carles Tarragó
César Pérez
Cinto Gabriel
Claudio Mattei
David Bosch
Elisabet i Rosa M. Gumà
Emanuela Carpani
Fabio Maruti
Família Mestres Roca
Francesc Villegas
Ignacio Fernández
Inés Padrosa
Íñigo Bastida
Joan Cortada
Joan Rossell
Jordi Pujol
José Angel García
José Sánchez
Josep Ardila
Josep Bofill
Josep Fornés
Josep Porta
Juan Giner
Judith Camps
Júlia, Muntsa i Iona Porta
Leticia Arbeteta
Maria del Carme Juncosa
Mercè M. Vives i Josep M. Garcia
Núria Garcia
Patxi Aguirre
Pedro Javier Martínez
Pere Padró
Pere Xavier Albornà
Pier Luigi Bombelli
Pilar Llaveria
Ramon Magarolas
Raquel Huguet
Teresa Bordell
Xavier Villas

Asociación Belenista de Bizkaia
Asociación de Belenistas de Alicante
Asociación de Belenistas de Jerez
Asociación de Belenistas de Madrid
Asociación de Belenistas de Sakana
Associació de Pessebristes de Barcelona
Associació de Pessebristes de Palau-Solità i Plegamans
Associació de Pessebristes de Vilafranca del Penedès
Associació Pessebrista de Tarragona
Associació Pessebristes de Montblanc
Federació Catalana de Pessebristes
Fundación Díaz Caballero
Iberdrola
Monestir de Solius
Museo de Arte Sacro de Bizkaia
Museu d'Història de Girona
Museu de la Vida Rural de l'Espluga de Francolí
Museu del Pessebre de Catalunya de Montblanc
Museu del Reial Monestir de Pedralbes de Barcelona
Museu Etnològic de Barcelona
Museu Frederic Marés
Santuari de la Mare de Déu de Loreto
Seminari Diocesà de Girona
Vinseum de Vilafranca del Penedès

Els germans Joan i Martí Castells Badia, amb Ismael Porta i Ramon Albornà. 2017. Francesc Villegas

El nostre agraïment a en Joan i en Martí Castells Badia per l'aportació del relat viscut, a partir de la seva vivència familiar i professional. Un grapat d'hores molt amenes i interessants, un aprenentatge i un testimoni que hem procurat reflectir en aquest llibre.

El nostre record per la Maria, esposa d'en Joan, que ens va deixar en durant la preparació d'aquest llibre. Va ser la nostra primera lectora.
Setembre de 2018.

Era saga Castells, art e figurines entath presèp

Catalonha, presèps e figuristes

Era expansion e popularizacion deth presèp en Catalonha, promoiguec era dedicacion d'excellenti escultors en modelatge des figurines de presèp adaptades as besonhs e preferéncies des sòns preseps, e des presepistes desirosi de poder disposar damb quauques figurines de mès qualitat entàs sues creacions.

Catalonha a destacat damb diuèrsi escultors de nomentada, damb ua qualitat e abiletat enes sues creacions quasi perfèctes, en tot capitar e arténher, qu'es sues figurines de presèp siguen veritables òbres d'art. Demei aqueri nòms cau soslinhar a Ramon Amadeu, a Domènec Talarn e a Pere Teixidor coma es mès arreconeishudi entre es sègles XVIII, XIX e començament deth sègle XX. Ja ena dusau mitat d'aguest sègle, cau soslinhar autors mès contemporanèus coma era saga des Muns, Lluís e Montserrat Carratalà, Daniel José (pair e hilh) e eth linhatge de Castells, sense dobte es figurines mès arreconeishudes en presepisme catalan.

Ua pròva d'aguesta capitada mestierau ei era dificultat de trobar en Catalonha quauqua associacion presepista que non dispòse de figurines des frairs Castells entàs sòns preseps.

Era saga Castells

Eth prumèr referent en talhèr des frairs Castells, en çò que tanh a figurines de presep, siguec Martí Castells Martí, pair des frairs Joan, Josep e Martí, pair-sénher des actuaus mestieraus Joan e Martí. Martí Castells *"Avi"* (Pair-sénher, en catalan), ère un arreconeishut escultor ena escultura de husta, en tot consagrar-se integralaments as imatges religiosi. Es susmautes populares de començament de sègle, que comportèren era crema de glèises e convents, damb era sua destruccion e era següenta guèrra civiu, heren malaisida era subervivença familhau, per çò que Martí *"Avi"* comencèc a modelar figurines de presèp damb hanga, qu'era sua hemna Rosa Martí s'encargaue de véner ena *"Fira de Santa Llúcia"*.

Era malaisida situacion familhau, damb era mòrt deth sòn pair e tanben era dera sua mair en cuert termini de sonque set ans, e es conseqüéncies dera Guèrra Civiu, qu'auien mobilizat a Joan e Josep (es dus frairs màgers), deishèren a Martí deuant dera casa e deth negòci dera familha. Martí, damb estudis de diboish e escultura, comencèc a renauir quauques ues des figurines de presèp deth sòn pair. Ath retorn des sòns frairs grani ena abitança familhau s'establiren es bases deth negòci artesanau que tanta capitada e reputacion obtenguec, e a encara ara, en mon deth presepisme internacionau.

Martí siguec er encargat de modelar es originaus de tota ua colleccion de figurines en desparières dimensions, tant entàs scènes dera Neishença, coma entàs deth Calvari. Ath sòn torn, Joan siguec eth tecnician especialista ena confeccion des motles, fòrça mès complèxi qu'eth tradicionau motle de *cara o crotz.* Fin finau, Josep se consagrarie mès especificaments ara part de gestion economica e comerciau. Atau donques, es tres frairs se consagrèren entièraments ara reproduccion de figurines damb era sua peculiara policromia ar òli.

Era popularitat deth talhèr e er esplendor des sues figurines an pas cap de dobte, coma se demòstre damb era preséncia e exportacion des sues figurines ath delà der entorn deth presepisme catalan. Un trabalh qu'enquia aué a trobat era contunhitat des mans de Joan e Martí Castells Badia, hilhs de Josep e nebots deth prestigiós Martí, er escultor.

Era eleccion de Joan e Martí, iniciadi ja ena sua joenessa en trabalh deth talhèr, dempús dera mòrt des sòns oncles e deth sòn pair, siguec contunhar damb eth negòci familhau, en tot respectar tot eth suenh deth procès mestierau, e en tot corbir atau es expectatives des demandes presepistes. Atier es comandes, damb sonque dues persones deuant deth talhèr, siguec eth sòn principau objectiu. Per desgràcia entada eri tanben arribèc era crisi e era disminucion dera demanda en sòn trabalh. Erosaments entath presepisme, era crisi dauric ua naua estapa entath sòn talhèr, de sòrta que Joan comencèc a modelar es sues pròpries figurines, en tot atier atau era de mès en mès insistenta peticion des sòns clients per possedir quauqua pèça originau. Egalaments, Martí obtenguec eth temps de besonh entà tornar a recuperar quauques composicions de figurines, grops elaboradi a compdar de desparières figurines, animaus e accesòris en sèria.

Era capitada deth talhèr tanben se rebatec a nivèu mediatic, sense eth besonh de promòir ua publicitat explicita. Prestigi difonut a trauès dera emission d'uns sagèths dera Fábrica de Moneda y Timbre en 1976 damb reproduccions des sues figurines. Tanben, entre d'auti, un reportatge de Television espanhòla en 1972 realizat peth jornalista Pérez de Rozas, e mai recentaments en 2010, en ua sèria documentau consagrda as *"Darrèri Mestieraus"* de Televisió de Catalonha.

Martí Castells Martí, er escultor des figurines "a palillo"

Encara qu'era passion de Martí, eth mès petit des frairs, siguesse peth diboish e era pentura, eth contèxt sociau e familhau deth moment, l'introdusic dirèctaments en sòn talhèr e ena elaboracion de figurines de pre-

sep. Siguec pendent aquera estapa a on se dèc a conéisher, gessec e destaquèc coma insigne escultor e mestierau.

Mès sense cap de dobte, era sua reconeishença maximau li arribèc en an 1946 quan guanhèc eth Prumèr Prèmi *"Ramon Amadeu"* convocat pera Associació de Pessebristes de Barcelona, damb un presat ensemble esculturau compausat pera Neishença e uns pastors adorants. Uns ans dempús, aguest joen escultor siguec requerit entà elaborar es figurines d'un presèp qu'era entitat barcelonesa autregèc ara sua santedadt eth Papa Pius XXII, en an 1950.

Martí destaquèc de mès en mès coma un excellent escultor, en tot atier progressivaments de mès en mès as comandes singulares tant en entorn presepista, coma tanben entath des societats comerciaus a on modelèc figurines originaus consagrades principauments ara decoracion en generau.

Martí, amorós deth presep, tanben en realizèc era sua petita aportacion coma constructor de diorames, en modelant es sues pròpries figurines, damb era curiositat que dera sua part posteriora non son talhades, un avantatge de disposar ja deth punt d'enguarda que van a auer ena sua collocacion en presep.

Era òbra originau de Martí, depassèc sense dobte es termières catalanes, en tot atier nombroses comandes e peticions deth presepisme espanhòu, procedenti d'Alacant, Madrid, Navarra, Bascoat, damb un long eca, e tanben a nivèu internacionau, en tot arremercar sustot païsi coma Itàlia e Alemanha.

Era internacionalizacion. Era Escòla de Barcelona e es figurines Castells

En transcors deth sègle passat eth presepisme catalan, e en concrèt eth dera sua tecnica constructiva damb era greda plastre, s'ei posicionat internacionauments e a estat arreconeishut coma modèl de referéncia. Son fòrça es presepistes que se son interessadi ad aguesta tecnica, en tot hèr-la sua e en tot superar-se ath sòn còp es sòns pròpris preseps. Atau donques, cada viatge ei mès facil de trobar presèps en format de diorama, a on ath delà era aplicacion dera perspectiva jògue un ròtle determinant.

Era tecnica deth diorama, promoiguda per Antoni Moliné, qu'en tot aplicar er entratge de naui materiaus coma eth plastre en bastiment deth presep, e damb er includiment der emplec dera perspectiva ena sua realizacion, aqueric ua grana acceptacion per part deth mon presepista internacionau, en tot arreconeisher-la coma *"Escòla de Barcelona"*, e tanben coma *"Escòla Catalana de Presepisme"*. En sòn moment, principauments Joan Marí, president dera entitat barcelonesa, trabalhèc actiuaments ena sua difusion, fòrça especificaments en nòrd

d'Itàlia, ath costat d'Angelo Stefanucci. Ua divulgacion que posterioraments d'auti presepistes catalans tanben an amiat a tèrme, dont podem mencionar a Joan Mestres e a Manel Serena.

Maugrat açò, un element que soent a passat inapercebut, o damb escassa mencion, ei qu'eth presèp e era *"Tecnica Catalana"* s'exportèren amassa damb es sues corresponentes figurines, soent dera familha Castells. Atau donques, aguestes figurines de seria e es modèls originaus esprimits "a palillo" deth Talhèr Castells, an passat a hèr part des presèps e deth patrimòni universau de fòrça presepistes. A nivèu internacionau tanben se pòt trobar fòrça òbra des Frairs Castells en diuèrsi musèus e exposicions permanentes d'Itàlia e de quauqui auti païsi.

Figurines de hanga, artesania damb rigor e professionalitat

Hanga e greda en un mon actuauments tecnificat, que trabalhe damb naui materiaus contemporanèus. Ath long de tres generacions, eth talhèr des frairs Castells, a demorat fidèu ad aguesti materiaus basics e primaris. D'auti materiaus s'incorpòren ara produccion de figurines de presep, mès era autoexigéncia de qualitat, era noblesa deth materiau e era plasticitat dera hanga en modelatge, d'un costat e, der aute, es proprietats absorbentes que possedís era greda entàs motles, an estat determinantes entà seguir totauments convençudi, encara ara, damb aguest metòde artesanau.

Un procès qu'en cent ans sonque a experimentat un gran cambiament, ara fin des ans setanta: eth remplaçament d'un horn de lenha per un aute de gas entara coduda des sues figurines. Era rèsta deth procès actuauments demore intacte, coma se pòt observar en ua filmacion domestica, elaborada per Joan e Martí Castells Martí, aficionadi ath cinèma, enes ans 70. Aqueth reportatge s'a digitalizat e metut a posita deth public, gràcies ara cession dera familha e ara collaboracion deth Departament de Cultura dera Generalitat de Catalonha En documentau mencionat se pòt observar tot eth procès d'elaboracion des figurines de presep: Des deth sòn modelatge en hanga, era reproduccion en sèria tre es motles de greda, era coduda e era sua policromia finau damb pentures ar òli.

Entara realizacion d'aguest libre, a on se documente fotograficaments tot eth procès, s'a realizat un nau vidèoreportatge, des d'a on ei possible visionar com eth talhèr manten totes es ancianes fases deth procès elaboratiu, e a on eth solet cambiament demore en horn. Ambdús reportatges son accessibles en web dera *Federació Catalana de Pessebristes* (www. pessebrescat. cat) E deth*Museu del Pessebre de Catalunya* (www. museudelpessebre.cat).

Era òbra dera saga Castells, pèces de musèu

Era òbra artesanau de Martí Castells, era des sòns frairs e era des sòns nebots, tanben a passat a hèr part deth hons de musèus, simbèu dera sua valor patrimoniau, culturau, e deth sòn encastre escultoric generat coma ua veritabla òbra d'art.

Era catalogacion des figurines de presèp en musèus permet era sua preservacion coma elements qu'illustren o conden era nòsta istòria, tant sociauments coma culturauments, e en parallel tanben signifique garantir era sua conservacion coma òbra d'art. Era preséncia de figurines de Martí Castells enes musèus ei, per tant, ua reconeishença ara sua òbra e, ar encòp, ua garantia entara sua corrècta conservacion en discors e ena tradicion deth presepisme.

Son diuèrsi es musèus e exposicions permanentes en Catalonha, en Espanha, e tanben a nivèu internacionau, que possedissen entre es sues referéncies òbres de Martí Castells Martí, des sòns frairs e des sòns nebots, en tot hèr part des sues exposicions permanentes e deth hons des sues resèrves.

Los hermanos Castells, arte y figuras para el belén

Catalunya, pesebres y figuristas

La expansión y popularización del pesebre en Catalunya, promovió la dedicación de excelentes escultores en el modelado de las figuras de belén adaptadas a las necesidades y preferencias de sus pesebres, y de los belenistas ansiosos de poder disponer con algunas figuras de mayor calidad para sus creaciones.

Catalunya ha destacado con varios escultores de renombre, con una calidad y habilidad en sus creaciones casi perfecta, logrando y consiguiendo, que sus figuras de belén sean verdaderas obras de arte. Entre estos nombres cabe destacar a Ramon Amadeu, Domènec Talarn y Pere Teixidor como los más reconocidos entre los siglos XVIII, XIX y principios del siglo XX. Ya en la segunda mitad de este siglo, debemos destacar autores más contemporáneos como la nisaga de los Muns, Lluís y Montserrat Carratalà, Daniel José (padre e hijo) y el linaje de los Castells, sin duda las figuras más reconocidas en el belenismo catalán.

Prueba de este éxito artesano es la dificultad de encontrar en Catalunya alguna asociación belenista que no disponga de figuras de los hermanos Castells para sus belenes.

La nisaga Castells

El primer referente en el taller de los hermanos Castells, en cuanto a figuras de pesebre se refiere, fue Martí Castells Martí, padre de los hermanos Joan, Josep y Martí, abuelo de los actuales artesanos Joan y Martí. Martí Castells *"Avi"* (Abuelo, en catalán), era un reconocido escultor en la talla de madera, dedicándose íntegramente a la imaginería religiosa. Las revueltas populares de principios de siglo, que conllevaron la quema de iglesias y conventos, con su destrucción y la siguiente guerra civil, hicieron difícil la supervivencia familiar, por lo que Martí *"Avi"* empezó a modelar figuras de belén con barro, las cuales su esposa Rosa Martí se encargaba de vender en la *"Fira de Santa Llúcia"*.

La difícil situación familiar, con la muerte de su padre y también la de su madre en el corto plazo de siete años, y las consecuencias de la Guerra Civil, que habían movilizado a Joan y Josep (los dos hermanos mayores), dejaron a Martí al frente de la casa y del negocio de la familia. Martí, con estudios de dibujo y escultura, empezó a renovar algunas de las figuras de belén de su padre. Al regreso de sus hermanos mayores al domicilio familiar se establecieron las bases del negocio artesanal que tanto éxito y reputación obtuvo, y tiene aún hoy en día, en el mundo del belenismo internacional.

Martí fué el encargado de modelar los originales de toda una colección de figuras

en diferentes tamaños, tanto para las escenas del Nacimiento, como para las de Calvario. A su vez, Joan fue el técnico especialista en la confección de los moldes, mucho más complejos que el tradicional molde de *cara o cruz*. Por último, Josep se dedicaría más específicamente a la parte de gestión económica y comercial. Así pues, los tres hermanos se dedicaron completamente a la reproducción de figuras con su peculiar policromía al óleo.

La popularidad del taller y el esplendor de sus figuras no tiene ninguna duda, como se demuestra, con la presencia y exportación de sus figuras más allá del entorno del belenismo catalán. Un trabajo que hasta hoy en día ha encontrado la continuidad de las manos de Joan y Martí Castells Badia, hijos de Josep y sobrinos del reputado Martí, el escultor.

La elección de Joan y Martí, iniciados ya en su juventud en el trabajo del taller, tras la muerte de sus tíos y de su padre, fue continuar con el negocio familiar, respetando todo el cuidado proceso artesanal, y cubriendo así las expectativas de las demandas belenistas. Atender los encargos, con tan sólo dos personas al frente del taller, fue su principal objetivo. Por desgracia para ellos también llegó la crisis y la disminución de la demanda en su trabajo. Afortunadamente para el belenismo, la crisis abrió una nueva etapa para su taller, de modo que Joan empezó a modelar sus propias figuras, atendiendo así la cada vez más insistente petición de sus clientes por poseer alguna pieza original. Igualmente, Martí obtuvo el tiempo necesario para volver a recuperar algunas composiciones de figuras, grupos elaborados a partir de diferentes figuras, animales y accesorios en serie.

El éxito del taller también se reflejó a nivel mediático, sin la necesidad de promover una publicidad explícita. Prestigio difundido a través de la emisión de unos sellos de la Fábrica de Moneda y Timbre en 1976 con reproducciones de sus figuras. También, entre otros, un reportaje de Televisión española en 1972 realizado por el periodista Pérez de Rozas, y más recientemente en 2010, en una serie documental dedicada a los *"Últimos Artesanos"* de Televisió de Catalunya.

Martí Castells Martí, el escultor de la figuras "a palillo"

Aunque la pasión de Martí, el menor de los hermanos, fuera por el dibujo y la pintura, el contexto social y familiar del momento, le introdujo directamente en su taller y en la elaboración de figuras de belén. Fue durante esta etapa donde se dió a conocer, emergió y destacó como insigne escultor y artesano.

Pero sin duda, su máximo reconocimiento le llegó en el año 1946 cuando ganó el Primer Premio *"Ramon Amadeu"* convocado

por la Associació de Pessebristes de Barcelona, con un precioso conjunto escultórico compuesto por el Nacimiento y unos pastores adorando. Unos años después, ése joven escultor fue requerido para elaborar las figuras de un pesebre con el que la entidad barcelonesa ofrendó a su santidad el Papa Pío XXII, en el año 1950.

Martí fue destacando cada vez más como un excelente escultor, atendiendo paulatinamente cada vez más encargos singulares tanto en el entorno belenista, como también para el de firmas comerciales en las que modeló originales figuras dedicadas principalmente a la decoración en general.

Martí, amante del belén, también realizó su pequeña aportación como constructor de dioramas, modelando sus propias figuras, con la curiosidad de que por su parte posterior no están talladas, ventaja de disponer ya del punto de vista que van a tener en su colocación en el belén.

La obra original de Martí, sobrepasó sin duda las fronteras catalanas, atendiendo numerosos encargos y peticiones del belenismo español, procedentes de Alicante, Madrid, Navarra, País Vasco, con un largo etcétera, y también a nivel internacional, destacando sobre todo países como Italia y Alemania.

La internacionalización. La Escuela de Barcelona y las figuras Castells

En el transcurso del siglo pasado el pesebrismo catalán, y en concreto el de su técnica constructiva con el yeso escayola, se ha posicionado internacionalmente y ha sido reconocido como modelo de referencia. Son muchos los belenistas que se han interesado por esta técnica, haciéndola suya y superándose a su vez en sus propios pesebres. Así pues, cada vez es más fácil encontrar pesebres en formato de diorama, donde además la aplicación de la perspectiva juega un papel determinante.

La técnica del diorama, promovida por Antoni Moliné, que aplicando la introducción de nuevos materiales como la escayola en la construcción del belén, y con la inclusión del uso de la perspectiva en su realización, adquirió una gran aceptación por parte del mundo belenista internacional, reconociéndola como *"Escuela de Barcelona"*, y también como *"Escuela Catalana de Belenismo"*. En su momento, principalmente Joan Marí, presidente de la entidad barcelonesa, trabajó activamente en su difusión, muy específicamente en el norte de Italia, junto a Angelo Stefanucci. Una divulgación que posteriormente otros belenistas catalanes también han llevado a cabo, entre los cuales podemos citar a Joan Mestres y a Manel Serena.

Sin embargo, un elemento que a menudo ha pasado desapercibido, o con escasa mención, es que el belén y la *"Técnica Catalana"* se exportaron conjuntamente con sus correspondientes figuras, a menudo de la familia Castells. Así pues, esas figuras de serie y los modelos originales expresos "a palillo" del Taller Castells, han pasado a formar parte de los belenes y del patrimonio universal de muchos belenistas. A nivel internacional también se puede hallar mucha obra de los Hermanos Castells en varios museos y exposiciones permanentes de Italia y de algunos otros países.

Figuras de barro, artesanía con rigor y profesionalidad

Barro y yeso en medio de un mundo actualmente tecnificado, que trabaja con nuevos materiales contemporáneos. A lo largo de tres generaciones, el taller de los hermanos Castells, ha permanecido fiel a estos materiales básicos y primarios. Otros materiales se están incorporando en la producción de figuras de pesebre, pero la auto-exigencia de calidad, la nobleza del material y la ductilidad del barro en el modelado, por un lado y, por otro, las propiedades absorbentes que posee el yeso para los moldes, han sido determinantes para seguir totalmente convencidos, aún en día, con éste método artesanal.

Un proceso que en cien años tan solo ha experimentado un gran cambio, a finales de los años setenta: la substitución de un horno de leña por otro de gas para la cocción de sus figuras. El resto del proceso en la actualidad sigue intacto, tal y como se puede observar en una filmación doméstica, elaborada por Joan y Martí Castells Martí, aficionados al cine, en los años 70. Este reportaje se ha digitalizado y puesto al alcance del público, gracias a la cesión de la familia y a la colaboración del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. En dicho documental se puede observar todo el proceso de elaboración de las figuras de pesebre: desde su modelado en barro, la reproducción en serie a partir de los moldes de yeso, la cocción y su policromía final con pinturas al óleo.

Para la realización del presente libro, donde se documenta fotográficamente todo el proceso, se ha realizado un nuevo videoreportaje, a partir del cual es posible visionar como el taller mantiene todas las antiguas fases del proceso elaborativo, y donde el único cambio radica en el horno. Ambos reportajes son accesibles en el sitio web de la *Federació Catalana de Pessebristes* (www.pessebrescat.cat) y del *Museu del Pessebre de Catalunya* (www.museudelpessebre.cat).

La obra de la nisaga Castells, piezas de museo

La obra artesanal de Martí Castells, la de sus hermanos y la de sus sobrinos, también ha pasado a formar parte del fondo de museos, símbolo de su valor patrimonial, cultural, y de su vertiente escultórica generada como una verdadera obra de arte.

La catalogación de las figuras de pesebre en museos permite su preservación como elementos que ilustran o narran nuestra historia, tanto social como culturalmente, y en paralelo también supone garantizar su conservación como obra de arte. La presencia de figuras de Martí Castells en los museos es, por tanto, un reconocimiento a su obra y, al mismo tiempo, una garantía para su correcta conservación en el discurso y en la tradición del belenismo.

Son varios los museos y exposiciones permanentes en Catalunya, en España, y también a nivel internacional, que poseen entre sus referencias obras de Marti Castells Marti, de sus hermanos y de sus sobrinos, formando parte de sus exposiciones permanentes y del fondo de sus reservas.

Castells brothers, nativity-scene art and figures

Catalonia, nativity scenes and figure makers

The expansion and popularisation of nativity scenes in Catalonia led to excellent sculptors applying themselves to nativity-scene figures, adapted to the needs and preferences of their own nativity scenes and those of nativity-scene makers who were keen to have better-quality figures for their creations.

Catalonia was noted for having various renowned sculptors, whose creations were of such nearly perfect quality and skill that they achieved figures that were real works of art. These sculptors included Ramon Amadeu, Domènec Talarn and Pere Teixidor, as the most renowned artists in the 18th, 19th and beginning of the 20th centuries. In the second half of the 20th century, we must single out more contemporary artists, such as the lineage of Muns, Lluís and Montserrat Carratalà, Daniel José (father and son) and that of the Castells family, undoubtedly the most renowned figure makers of Catalan nativity scenes.

Proof of this handicraft success is the difficulty of finding an association of nativity-scene makers in Catalonia that does not have figures made by the Castells brothers for their scenes.

The Castells lineage

The first paragon in the Castells brothers' workshop, in terms of nativity-scene figures, was Martí Castells Martí, father of brothers Joan, Josep and Martí, and grandfather of the current craftsmen, Joan and Martí. Martí Castells *'Avi'* (grandfather in Catalan) was a renowned wood carver, dedicating himself solely to religious images. The popular uprisings at the beginning of the century, involving the burning and destruction of churches and convents and the following civil war, made it difficult for the family to survive. So Martí *'Avi'* started to model nativity figures in clay, which his wife Rosa Martí then sold in the *Santa Llúcia Christmas Fair*.

A difficult family situation, with the death of his father and mother within seven years of each other, and the consequences of the Civil War, in which Joan and Josep (the two older brothers) were mobilised, left Martí at the head of the household and the family business. Martí, who had studied drawing and sculpture, started to renew some of his father's nativity figures. When his older brothers returned home, the foundations were laid for the future handicraft business, which became incredibly successful and reputed, as it still is today, in the world of international nativity-scene making.

Martí was in charge of modelling the originals for an entire collection of figures of

different sizes, both for nativity scenes and Calvary scenes. Meanwhile, Joan specialised in making the moulds, which were much more complex than the traditional *bi-valve* moulds. And lastly, Josep was in charge of the financial and commercial-management side. The three brothers then dedicated their time to reproducing figures with their unique polychrome oil-paint finish.

There is no doubt about the popularity of the workshop and its magnificent figures, demonstrated by their presence and exportation well beyond the world of Catalan nativity scenes. That work continues today at the hands of Joan and Martí Castells Badia, the sons of Josep and nephews of the renowned Martí, the sculptor.

After the death of their father and uncles, Joan and Martí, who were initiated at a young age in workshop tasks, decided to continue with the family business, respecting all the careful handicraft process, thereby satisfying the hopes and wishes of nativity-scene makers. Their main objective was to fulfil all their orders with just the two of them in charge of the workshop. Unfortunately, the financial crisis came, leading to a drop in orders for their work. Fortunately for the world of nativity scenes, the crisis opened up a new era for the workshop. Joan started to model his own figures, thereby meeting the increasing insistence of their customers for some new, original pieces. Similarly, Martí found the time he needed to recuperate some compositions of figures, a series of group scenes consisting of various figures, animals and accessories.

The workshop's success was reported by the media, without any need for an explicit publicity campaign. Their prestige was showcased by an issue of stamps from the Fábrica de Moneda y Timbre [National Mint] in 1976, featuring reproductions of their figures. Among other things, there was also a report on Spanish television in 1972, by the journalist Pérez de Rozas. More recently, in 2010, there was a Catalan television documentary series dedicated to the *'Last Craftsmen'*.

Martí Castells Martí, sculptor of the 'a palillo' figures

The passion of Martí, the younger brother, was always for drawing and painting, the social and family context of the time, and he brought this directly to their workshop and the production of nativity figures. It was during this time that he became well-known, emerging and standing out as a leading sculptor and craftsman.

But his greatest recognition came in 1946, when he won the First *'Ramon Amadeu'* Prize, organised by the Barcelona Association of Nativity-Scene Makers, with a beautiful sculptural composition consisting

of the Nativity and some worshipping shepherds. Some years later, the young sculptor was asked to produce figures for a nativity scene offered to His Holiness Pope Pio XXII by the Barcelona organisation in 1950.

Martí was standing out more and more as an excellent sculptor, gradually satisfying more and more singular orders from both the nativity-scene world and from commercial businesses, where he modelled original figures mainly used for general decoration.

Martí, a nativity-scene enthusiast, also made his small contribution as a diorama maker, modelling his own figures, with the added touch that they are not sculpted at the back, an advantage for knowing how to place them in a nativity scene.

Martí's original work also travels beyond Catalonia's borders, with the workshop satisfying numerous orders and requests from Spanish nativity-scene makers from Alicante, Madrid, Navarre, the Basque Country and many more, and also internationally, especially from countries such as Italy and Germany.

Internationalisation The Barcelona School and the Castells figures

Throughout the last century, Catalan nativity-scene making, and more specifically its manufacturing technique using gypsum plaster, has obtained an international position and is recognised as a leading model. Many nativity-scene makers have shown an interest in this technique, adopting it as their own and improving their own nativity scenes. It is therefore becoming easier to find nativity scenes in the form of diorama, where the application of perspective also plays an essential role.

The diorama technique, promoted by Antoni Moliné, who by introducing new materials such as gypsum plaster in the construction of nativity scenes, and by including the use of perspective, acquired great acceptance in the international nativity scene world, being recognised as *'the Barcelona School'*, and also the *'Catalan School of Nativity-Scene Making'*. At the time, Joan Marí, president of the Barcelona organisation, worked actively to spread the word, specifically in northern Italy, together with Angelo Stefanucci. A process of dissemination that was later undertaken by other Catalan nativity-scene makers, including Joan Mestres and Manel Serena.

However, one feature that has often passed unnoticed, or scarcely been mentioned, is that the nativity scene and the *'Catalan Technique'* were exported together with their corresponding figures, often made by the Castells family. So these series of figures and the original Castells 'a palillo' models have become part of the nativity scenes and universal heritage of many na-

tivity-scene makers. A lot of figures made by the Castells Brothers can also be found internationally, in various museums and permanent exhibitions, in Italy and some other countries.

Clay figures, precision craftwork and professionalism

Clay and plaster in the midst of a technological world, which mostly works with new, modern materials. For three generations, the Castells Brothers workshop has remained faithful to these basic raw materials. Other materials are being incorporated into the production of nativity figures, but self-imposed standards of quality, the nobility of the material and the ductility of clay for modelling, as well as the absorbent properties of plaster for moulds, have been determining factors in continuing to be totally convinced, even today, by this artisanal method.

A process that has only experienced one major change in a hundred years, at the end of the 1970s: the wood-burning kiln was replaced by a gas-fired kiln for firing their figures. The rest of the process has remained the same, as can be seen in a home-made film shot in the 1970s by Joan and Martí Castells Martí, who were cinema enthusiasts. This documentary has been digitalised and made available to the public, thanks to the family's permission and the collaboration of the Generalitat of Catalonia's Department of Culture. The documentary shows the entire production process for nativity figures: modelling them in clay, serial production using plaster moulds, firing them and their polychrome finish using oil paints.

During the making of this book, which includes documentary photographs of the entire process, a new video was filmed, where viewers can see how the workshop maintains all the old stages of the production process, with the only change being the kiln. Both documentaries are available on the websites of the *Catalan Federation of Nativity Scene Makers* (www.pessebrescat.cat) and the *Catalan Museum of Nativity Scenes* (www.museudelpessebre.cat).

The work of the Castells lineage; museum pieces

The artisanal work of Martí Castells, his brothers and his nephews has also become part of museum collections, a symbol of their cultural and heritage value, and their sculptural side, regarded as true works of art.

The cataloguing of nativity figures in museums makes it possible to preserve them as items that illustrate or narrate our history, both socially and culturally, while

also ensuring their conservation as works of art. The presence of Martí Castells' figures in museums is therefore a recognition of his work and at the same time, something which ensures their conservation in the discourse and tradition of nativity-scene making.

There are various museums and permanent exhibitions in Catalonia and Spain, as well as abroad, which possess figures made by Marti Castells Marti, his brothers and his nephews, including them as part of their permanent exhibitions and their collections.

Les figures del taller Castells han donat vida a multitud de pessebres. Petites escultures de qualitat fetes en el marc d'un procés totalment artesanal, rigorós i perfectament planificat, que transmet l'estima i la cura amb què s'ha fet cada una de les peces.

Tres generacions que han estat al servei de l'art pessebrístic i que, amb la seva feina, han contribuït també a la difusió i internacionalització del pessebre català.

Milers de figures han sortit de les mans dels sis components d'aquesta nissaga de grans artesans, que han aportat la seva creativitat i el seu bon fer al món del pessebre.

ISBN 978-84-393-9795-3

9 788439 397953